

Badania i Rozwój Młodych Naukowców w Polsce

Nauki humanistyczne i społeczne

www.mlodzinaukowcy.com

Poznań 2023

Redakcja naukowa

dr Jędrzej Nyćkowiak

dr hab. Jacek Leśny, prof. UPWR

Wydawca

Młodzi Naukowcy

www.mlodzinaukowcy.com

wydawnictwo@mlodzinaukowcy.com

ISBN (całość 978-83-66743-97-7)

ISBN (wydanie online 978-83-67991-00-1)

ISBN (wydanie drukowane 978-83-66743-99-1)

Data wydania: wrzesień 2023

Niniejsza pozycja jest monografią naukową. Jej rozdziały zostały wydrukowane zgodnie z przesłanymi tekstami po ich zaakceptowaniu przez recenzentów. Odpowiedzialność za zgodne z prawem wykorzystanie użytych materiałów ponoszą autorzy poszczególnych rozdziałów.

Spis treści

1. Kultura bezpieczeństwa wśród uczniów i nauczycieli wybranej placówki edukacyjnej w powiecie mikołowskim	7
<i>Marta Czernecki-Wilczyńska</i>	
2. Świadomość rozwoju sztucznej inteligencji jako postępu technicznego w kierunku Przemysłu 5.0 wśród studentów studiów technicznych	14
<i>Marta Czernecki-Wilczyńska</i>	
3. Zabójstwo w pojedynku w świetle Kodeksu Karnego z 1932 r. – teoria i praktyka	21
<i>Krystian Jabłoński</i>	
4. Problematyka definicji przestępczości zorganizowanej	27
<i>Klaudia Kosmala</i>	
5. Wpływ konfliktu izraelsko-palestyńskiego na bezpieczeństwo Bliskiego Wschodu	34
<i>Michał Przygoda</i>	
6. Prawa kobiet w Islamskiej Republice Iranu	40
<i>Michał Przygoda</i>	
7. Przyczyny niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych – perspektywa nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej	45
<i>Michalina Stankiewicz</i>	
8. The Metaphorical Concepts of the Other Shore and <i>Niruddeś Yātrā</i> in Rabindranath Tagore's Poetry: Philosophical Thought in Transcreation	52
<i>Joanna Tuczyńska</i>	
9. Przestępczość ubezpieczeniowa w Polsce w latach 2012-2021	59
<i>Żydziaś Rafał, Mordak Alicja, Ścierańska Weronika, Onderka Piotr</i>	

Przedmowa

Szanowni Państwo, wydawnictwo „Młodzi Naukowcy” oddaje do rąk czytelnika kolekcję monografii naukowych dotyczących szerokiego spektrum nauk. Znajdują się tutaj pozycje dotyczące nauk medycznych i nauk o zdrowiu, nauk przyrodniczych, technicznych i inżynierskich oraz szeroko pojętych nauk humanistycznych i społecznych.

W prezentowanych monografiach poruszany jest bardzo szeroki przekrój zagadnień, jednak każda z osobna składa się z wielu rozdziałów, dających jednocześnie bardzo dobry przegląd tematyki naukowej jaką zajmują się studenci studiów doktoranckich lub ich najmłodszy absolwenci, którzy uzyskali już stopień doktora.

Czytelnikom życzymy wielu przemyśleń związanych z tematyką zaprezentowanych prac. Uważamy, że doktoranci i młodzi badacze z pasją i bardzo profesjonalnie podchodzą do swojej pracy, a doświadczenie jakie nabierają publikując prace w monografiach wydawnictwa „Młodzi Naukowcy”, pozwoli im udoskonalać swój warsztat pracy. Dzięki temu, z pewnością wielu autorów niniejszych prac, z czasem zacznie publikować prace naukowe w prestiżowych czasopismach. Przyczyni się to zarówno do rozwoju nauki, jak i każdego autora, budując jego potencjał naukowy i osobisty.

Redakcja

1. Kultura bezpieczeństwa wśród uczniów i nauczycieli wybranej placówki edukacyjnej w powiecie mikołowskim

Safety culture among students and teachers of a selected educational institution in the Mikolov district

Czernecki-Wilczyńska Marta

Katedra Ekonomii i Informatyki, Wydział Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej, Zabrze
Opiekun naukowy: prof. dr hab. inż. Radosław Wolniak

Czernecki-Wilczyńska Marta: marta.czernecki-wilczynska@polsl.pl

Słowa kluczowe: szkoła, zarządzanie bezpieczeństwem, bezpieczeństwo i higiena pracy

Streszczenie

Zapewnienie bezpieczeństwa w szkole podczas odbywania lekcji oraz na przerwach jest aspektem, który decyduje o samopoczuciu uczniów oraz nauczycieli i pracowników. To z kolei decyduje o wynikach w pracy i nauce. Kultura bezpieczeństwa powinna być przybliżana uczniom od najwcześniejszych lat uczęszczania do szkoły, a także nauczycielom oraz pracownikom od początku kariery zawodowej. Poczucie bezpieczeństwa zapewnia lepszą koncentrację i zwiększa efektywność prowadzonych zajęć. Na poczucie bezpieczeństwa wpływają nie tylko aspekty społeczne i psychiczne (np. zadbanie o brak przemocy w szkole pomiędzy uczniami oraz uczniami i nauczycielami lub innymi pracownikami szkoły), ale także techniczne, takie jak temperatura, oświetlenie, odpowiednie oznakowanie schodów lub zapewnienie odpowiedniej infrastruktury dla osób niepełnosprawnych fizycznie, czyli wind i podjazdów.

W niniejszym artykule zostaną przedstawione wyniki badania ankietowego przeprowadzonego wśród grupy uczniów i nauczycieli, dotyczącego osobistych odczuć stanu bezpieczeństwa w jednej ze szkół średnich znajdujących się na terenie powiatu mikołowskiego na Górnym Śląsku. Celem przeprowadzonych badań jest uzyskanie informacji na temat poziomu wiedzy nauczycieli i uczniów z zakresu bezpieczeństwa i higieny pracy w szkole oraz odczuć dotyczących bezpieczeństwa w wybranej placówce oświatowej. Pozwoli to na obserwację klimatu bezpieczeństwa oraz, w dłuższym okresie czasu, poziomu kultury bezpieczeństwa w badanym środowisku (Lotko 2022). Zgodnie z uzyskanymi wynikami, uczniowie oraz nauczyciele czują się bezpiecznie w swojej szkole, natomiast nie jest to poczucie pełnego bezpieczeństwa, co stanowi podstawę do wprowadzania i ulepszania systemu bezpieczeństwa w szkole. Nauczyciele są regularnie szkoleni z zakresu BHP, natomiast uczniowie odbywają zajęcia dotyczące bezpieczeństwa w ramach przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa.

1. Wstęp

1.1 Definicja bezpieczeństwa oraz bezpieczeństwa i higieny pracy

Bezpieczeństwo jest aspektem, do którego dąży każdy człowiek, by móc odpowiednio funkcjonować w każdej dziedzinie swojego życia. Definicji bezpieczeństwa jest wiele. Można postrzegać je jako stan braku zagrożenia (łac. *sine cura*), spokoju lub braku poczucia zmartwień (Rosicki 2010). Bezpieczeństwo można również ująć jako proces, w którym podmiotowi zapewniane jest poczucie stabilizacji w rezultacie podejmowanych w sposób nieustanny działań. Bezpieczeństwo w szkole może być także definiowane „jako teoretyczna i pedagogiczna kategoria jest pojęciem ogólnym, służącym do grupowania ogólnych pojęć – poszczególnych aspektów rzeczywistości wychowawczo-edukacyjnej, w tym bezpieczeństwa szkolnego.” (Skubisz 2020)

Higiena jest natomiast nauką zajmującą się poznaniem wpływu otaczającego środowiska na zdrowie psychiczne oraz fizyczne człowieka. Na środowisko to składają się elementy naturalne, sztuczne i psychospołeczne. Higiena i bezpieczeństwo pracy są ze sobą bardzo ściśle powiązane (Wróbel 2014).

Poczucie bezpieczeństwa jest szczególnie ważne, nie tylko w życiu osobistym, ale również w zawodowym. Człowiek czujący się bezpiecznie na stanowisku pracy, ma większą satysfakcję z wykonywanego zawodu, pracuje wydajniej, a zatem jakość pracy i jakość produktu ulega poprawie. Poczucie bezpieczeństwa jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka 11 wg piramidy Masłowa (Miller-Zawodniak 2012), a zatem zapewnienie tego szczebla potrzeb warunkuje rozwój w kolejnych szczeblach.

Rys. 1. Piramida potrzeb Masłowa (Miller-Zawodniak 2012).

Potrzeby bezpieczeństwa, jak wyjaśnił Masłow (1943), są również podstawowe dla istot ludzkich, co można zaobserwować u niemowląt, które mają jawną "reakcję zagrożenia" (np. płacz) na bodźce zagrażające, takie jak niebezpieczeństwo upadku (utrata wsparcia rodzica, takiego jak ramię) lub szorstkie traktowanie (Taormina i Gao 2013). Poczucie bezpieczeństwa na stanowisku pracy można osiągnąć poprzez organizację szkoleń stanowiskowych, z zakresu BHP oraz zadbanie o zdrowie psychofizyczne pracownika. Szkolenia te, będące obowiązkiem prawnym, powinny być jednak prowadzone w sposób nowoczesny, uwzględniający potrzeby każdego uczestnika (Pagięła i Wolniak 2013). W taki sam sposób powinny być również organizowane lekcje z zakresu BHP i edukacji dla bezpieczeństwa (kształtującej moralne postawy młodego człowieka) dla uczniów w każdej szkole (Chmielecki 2016).

1.2 Służba BHP i komisja BHP

Definicja służby bezpieczeństwa i higieny pracy jest określona w Dziale X Kodeksu Pracy, według którego „Pracodawca zatrudniający więcej niż 100 pracowników tworzy służbę bezpieczeństwa i higieny pracy, zwaną dalej "służbą bhp", pełniącą funkcje doradcze i kontrolne w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy, zaś pracodawca zatrudniający do 100 pracowników powierza wykonywanie zadań służby bhp pracownikowi zatrudnionemu przy innej pracy. Pracodawca posiadający ukończone szkolenie niezbędne do wykonywania zadań służby bhp może sam wykonywać zadania tej służby, jeżeli: zatrudnia do 10 pracowników albo zatrudnia do 20 pracowników i jest zakwalifikowany do grupy działalności, dla której ustalono nie wyższą niż trzecia kategorię ryzyka w rozumieniu przepisów o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych”. Jeżeli pracodawca zatrudnia więcej niż 250 osób, zamiast służby bhp tworzy się komisję bezpieczeństwa i higieny pracy. Jej zadaniem są , cytując za Kodeksem Pracy, „dokonywanie przeglądu warunków pracy, okresowej oceny stanu bezpieczeństwa i higieny pracy, opiniowanie podejmowanych przez pracodawcę środków zapobiegających wypadkom przy pracy

i chorobom zawodowym, formułowanie wniosków dotyczących poprawy warunków pracy oraz współdziałanie z pracodawcą w realizacji jego obowiązków w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy” (ciop.pl).

W badanej szkole zatrudniona jest jedna osoba jako społeczny inspektor pracy, pełniąca jednocześnie funkcję pracownika służby BHP.

1.3 Bezpieczeństwo w szkole

Bezpieczeństwo w szkole ma wymiar zarówno psychospołeczny, jak i techniczny. Szkoła, jako instytucja, ma obowiązek zapewnić swoim uczniom, ale także nauczycielom, odpowiednie warunki nauki oraz pracy. Aspekt psychospołeczny bezpieczeństwa w szkole jest bardzo często poruszonym tematem wśród naukowców i skupia się m.in. na agresji pojawiającej się nierzadko wśród uczniów (Przewłocka 2015), a także np. na obciążeniu ucznia zajęciami dydaktycznymi (Jagodzińska i Choińska 2014). Równie ważnym aspektem bezpieczeństwa w szkole jest jego ujęcie techniczne, dotyczące wyposażenia, infrastruktury lub oznakowania niebezpiecznych miejsc. Dzięki technicznym rozwiązaniom możliwe jest uniknięcie wypadków niezwiązanych wprawdzie bezpośrednio ze sferą psychospołeczną, natomiast zapewnienie bezpieczeństwa w szkole podczas odbywania lekcji oraz na przerwach jest aspektem, który decyduje o samopoczuciu uczniów oraz nauczycieli i pracowników, a to z kolei warunkuje jakość pracy i nauki. Uczeń czujący się bezpieczniej w otaczającym go szkolnym środowisku jest bardziej zaangażowany w naukę i życie szkoły (Lussier-Cote i Fitzpatrick 2016). Od tego zależy przyszłość społeczeństwa, ponieważ to dzięki działaniom szkoły możliwe jest wychowanie przyszłych absolwentów w taki sposób, by mogli oni pełnić swoje funkcje w społeczności w sposób odpowiedzialny i brać aktywny udział w życiu politycznym, kulturalnym oraz gospodarczym (Nerwińska 2012). Jest rzeczą oczywistą, że bezpieczeństwo w szkole jest ściśle powiązane z rolą rodziców w procesie wychowania (Karaszewska i Silecka-Małek 2014). Szkoła ma za zadanie tak zarządzać bezpieczeństwem, aby nie dopuścić do powstawania sytuacji mogących prowadzić do wypadków (Mubita 2021).

2. Materiały i metody

W jednej ze szkół średnich powiatu mikołowskiego zostało przeprowadzone badanie ankietowe dotyczące subiektywnej oceny stanu bezpieczeństwa w szkole. Zbadano grupę 50 nauczycieli oraz 50 uczniów różnych klas, bez podziału na wiek i płeć. Ankieta zawierała pytania dotyczące wiedzy na temat zbiórki ewakuacji, miejsc na terenie szkoły, w których znajdują się gaśnice przeciwpożarowe, szkoleń lub lekcji w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy, dostosowania infrastruktury do potrzeb osób niepełnosprawnych fizycznie, częstości wypadków na terenie placówki oraz ogólnego, subiektywnego odczucia dotyczącego stanu bezpieczeństwa.

Przeprowadzenie ankiet miało na celu zbadanie subiektywnej oceny stanu bezpieczeństwa w jednej ze szkół średnich powiatu mikołowskiego i rozważenie, jakie rozwiązania techniczne powinny zostać wprowadzone w przypadku stwierdzenia wystąpienia barier uniemożliwiających ocenę pełnego poczucia bezpieczeństwa podczas wykonywania obowiązków służbowych lub odbywania nauki na terenie placówki oświatowej.

3. Wyniki

W Tab. 1-7 przedstawiono wyniki przeprowadzonych ankiet, w zależności od zadanego pytania, podzielone ze względu na rodzaj badanej grupy.

Pytanie nr 1:

- **Dla uczniów:** Czy w Twojej szkole odbywają się lekcje z zakresu znajomości zasad BHP?
- **Dla nauczycieli:** Czy w Pani/Pana szkole odbywają się szkolenia z zakresu BHP?

Pytanie nr 2:

- **Dla uczniów:** Czy wiesz, gdzie w Twojej szkole znajduje się miejsce zbiórki w przypadku ewakuacji?
- **Dla nauczycieli:** Czy wie Pani/Pan w którym miejscu znajduje się miejsce zbiórki w przypadku ewakuacji?

Tab. 1. Wyniki badania dotyczącego lekcji i szkoleń z zakresu BHP.

Odpowiedzi Grupa ankietowana	Tak	Nie	Nie mam zdania
Uczniowie	56%	16%	28%
Nauczyciele	100%	-	-

Tab. 2. Wyniki badań dotyczących wiedzy na temat miejsca zbiórki ewakuacyjnej w szkole.

Odpowiedzi Grupa ankietowana	Tak	Nie	Nie mam zdania
Uczniowie	60%	40%	-
Nauczyciele	100%	-	-

Pytanie nr 3:

- **Dla uczniów:** Czy temperatura panująca w szkole jest według Ciebie wystarczająca?
- **Dla nauczycieli:** Czy temperatura panująca w szkole jest według Pani/Pana wystarczająca?

Tab. 3. Wyniki badań dotyczących subiektywnych odczuć temperatury w szkole.

Odpowiedzi Grupa ankietowana	Tak	Nie	Nie mam zdania
Uczniowie	40%	32%	28%
Nauczyciele	60%	20%	20%

Pytanie nr 4:

- **Dla uczniów:** Czy korytarze w szkole są według Ciebie odpowiednio szerokie, aby bezpiecznie nimi przejść?
- **Dla nauczycieli:** Czy korytarze w szkole są według Pani/Pana odpowiednio szerokie, aby bezpiecznie nimi przejść?

Tab. 4. Wyniki badań dotyczących szerokości korytarzy w szkole.

Odpowiedzi Grupa ankietowana	Tak	Nie	Nie mam zdania
Uczniowie	48%	12%	40%
Nauczyciele	60%	40%	-

Pytanie nr 5:

- **Dla uczniów:** Czy schody i wejścia do szkoły są według Ciebie dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych fizycznie?
- **Dla nauczycieli:** Czy schody i wejścia do szkoły są według Pana/i dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych fizycznie?

Tab. 5. Wyniki badań dotyczących dostosowania infrastruktury do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Odpowiedzi Grupa ankietowana	Tak	Nie	Nie mam zdania
Uczniowie	36%	64%	-
Nauczyciele	20%	80%	-

Pytanie nr 6:

- **Dla uczniów:** Jak często jesteś świadkiem sytuacji niebezpiecznej w Twojej szkole (związanej z potencjalnym wypadkiem)?
- **Dla nauczycieli:** Jak często jest Pani/Pan świadkiem sytuacji niebezpiecznej w szkole (związanej z potencjalnym wypadkiem)?

Tab. 6. Wyniki badań dotyczących ilości sytuacji potencjalnie niebezpiecznych.

Odpowiedzi Grupa ankietowana	Nigdy	Rzadko	Czasami	Często
Uczniowie	-	44%	36%	20%
Nauczyciele	20%	20%	60%	-

Pytanie nr 7:

- **Dla uczniów:** Oceń ogólny stan bezpieczeństwa w Twojej szkole w skali od 1 – 10.
- **Dla nauczycieli:** Proszę ocenić ogólny stan bezpieczeństwa w Państwa szkole i na stanowiskach pracy w skali od 1-10.
- **Gdzie:** 1 – w szkole nie czuję się bezpiecznie; 10 – w szkole czuję się w pełni bezpiecznie

Tab. 7. Wyniki badań dotyczących oceny stanu bezpieczeństwa w szkole.

Odpowiedzi Grupa ankietowana	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Uczniowie	-	4%	8%	8%	16%	24%	24%	12%	4%	-
Nauczyciele	-	-	-	-	-	-	60%	20%	-	20%

4. Dyskusja i wnioski

Analiza wyników przeprowadzonych ankiet prowadzi do wniosków, iż w badanej szkole wszyscy nauczyciele zostali przeszkoleni z zakresu bezpieczeństwa i higieny pracy, natomiast większość uczniów uczestniczyła w lekcjach dotyczących BHP. Lekcje te, w badanej placówce oświatowej, odbywają się w ramach realizacji przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa. Według ankietowanych, zarówno uczniów, jak i nauczycieli, temperatura panująca w szkole podczas lekcji, przerw oraz w trakcie wykonywania obowiązków służbowych jest odpowiednia. Respondenci wyrazili także opinie na temat bezpieczeństwa na korytarzach. Nauczyciele oraz uczniowie w większości uważają, iż korytarze szkolne są na tyle szerokie, że można nimi bezpiecznie przechodzić, bez narażania się na sytuacje niepożądane, łącznie z narażeniem zdrowia. Badana placówka oświatowa nie jest natomiast przystosowana do pracy z osobami niepełnosprawnymi fizycznie. Szkoła nie posiada wyposażenia oraz infrastruktury ułatwiającej przemieszczanie się takich osób po terenie placówki (np. podjazdów oraz wind). Uczniowie, zapytani o częstotliwość występowania zdarzeń potencjalnie wypadkowych, których są świadkami, odpowiedzieli w większości, że takie zdarzenia mają miejsce rzadko, natomiast nauczyciele zaopiniowali, iż zdarzają się one czasami. Większość uczniów oraz 100% nauczycieli wie, gdzie znajdują się miejsca zbiórki ewakuacyjnej. Uczniowie nie mający wiedzy na ten temat, to uczniowie, którzy z różnych względów nie brali udziału w ćwiczeniach ewakuacyjnych lub lekcjach dotyczących poruszania się po szkole. Z wyników badań wynika, że większość uczniów i nauczycieli czuje się bezpiecznie w szkole, choć nie jest to poczucie pełnego bezpieczeństwa, co pozwala na rozważenie oraz znalezienie odpowiednich narzędzi, by poczucie to zwiększyć.

Po przeprowadzeniu badań można dojść do wniosku, że szkoła jest miejscem, w którym należy w sposób ciągły dążyć do pełnego poczucia bezpieczeństwa zarówno uczniów, jak i nauczycieli. Szkoła powinna zadbać o infrastrukturę umożliwiającą bezpieczne poruszanie się osób z niepełnosprawnością fizyczną oraz prowadzić w dalszym ciągu zajęcia dla uczniów z zakresu bezpiecznego zachowania podczas pobytu na zajęciach oraz szkolenia dotyczące bezpieczeństwa i higieny pracy dla pracowników szkoły. Wypadkowości w szkole, tak samo jak w przypadku bezpieczeństwa pracy we wszystkich gałęziach przemysłu, nie da się zupełnie wyeliminować, należy jednak zwracać szczególną uwagę, aby każdy był odpowiednio przygotowany do pracy i nauki w swojej placówce oświatowej.

5. Literatura

- Centralny Instytut Ochrony Pracy, <https://www.ciop.pl/> [dostęp: 17.06.2023]
- Chmielecki M (2016) Edukacja dla bezpieczeństwa w szkole wyższej: zagrożenia, wyzwania, szanse. Zeszyty Naukowe AON 1(102): 47-57.
- Jagodzińska M, Choińska M (2014) Bezpieczeństwo w szkole. Kontekst publiczny, socjalny i zdrowotny. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Płocku: 45-54.
- Karaszewska H, Silecka-Małek E (2014) Wybrane aspekty bezpieczeństwa i jego zagrożeń szkolnych relacjach pomiędzy uczniami. Wydawnictwo Naukowe UAM: 267-284
- Lotko A. (2022) Problemy pomiaru kultury bezpieczeństwa i klimatu bezpieczeństwa. ATEST 6, 7-11, ISSN 1230-4700.
- Lussier-Cote C, Fitzpatrick C (2016) Feelings of Safety at School, Socioemotional Functioning, and Classroom Engagement. *Journal of Adolescent Health: 543-550.*
- Miler-Zawodniak A (2012) Teorie potrzeb jako współczesne teorie motywacji. Zeszyty 18 Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej 4: 101-116.
- Mubita K (2021) Understanding School Safety and Security: Conceptualization and Definitions. *Journal of Lexicography and Terminology 5: 76-86.*
- Nerwińska E (2012) Psychospołeczne uwarunkowania bezpieczeństwa w szkole. Ośrodek Rozwoju Edukacji. Warszawa: 1-10.
- Pagiela J, Wolniak R (2013) Nowa jakość szkoleń w dziedzinie bezpieczeństwa i higieny pracy. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej: 75-86.

Portal Oświatowy, <https://www.portaloswiatowy.pl/> [dostęp 16.06.2023]

Przewłocka J (2015) Bezpieczeństwo uczniów i klimat społeczny w polskich szkołach. Raport z badania. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych

Rosicki R (2010) O pojęciu i istocie bezpieczeństwa. Przegląd Politologiczny 3: 23-32.

Skubisz J (2020) Bezpieczeństwo w szkole przyszłości – wizja zmian współczesnej rzeczywistości edukacyjnej w Polsce. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*: 179-198.

Taormina R, Gao J (2013) Maslow and the Motivation Hierarchy: Measuring Satisfaction of the Needs. *The American Journal of Psychology*, 162: 155-177.

Wróbel A (2014) Bezpieczeństwo i higiena pracy – pojęcie i odpowiedzialność. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 3603: 93-100.

2. Świadomość rozwoju sztucznej inteligencji jako postępu technicznego w kierunku Przemysłu 5.0 wśród studentów studiów technicznych

Awareness of the development of artificial intelligence as a technological advance towards Industry 5.0 among students of technical studies

Czernecki-Wilczyńska Marta

Katedra Ekonomii i Informatyki, Wydział Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej
Opiekun naukowy: prof. dr hab. inż. Radosław Wolniak

Czernecki-Wilczyńska Marta: marta.czernecki-wilczynska@polsl.pl

Słowa kluczowe: rewolucja przemysłowa, robotyzacja, transformacja

Streszczenie

W czasach bardzo szybkiego tempa rozwoju technologii informatycznych obserwuje się również ogromne tempo rozwoju automatyki oraz robotyki. Sztuczna inteligencja jest wykorzystywana w tworzeniu humanoidalnych robotów, które w przyszłości będą współpracować z człowiekiem i może to przynieść wiele korzyści ze względu na odpowiednie zaprogramowanie i niezawodność maszyn, np. w dziedzinie bezpieczeństwa lub ochrony środowiska, ale istnieją także obawy, że sztuczna inteligencja rozwinie się bardziej niż człowiek, co spowoduje, że jej dalszy rozwój stanie się niekontrolowany przez ludzki umysł. W konsekwencji dalszych badań nad sztuczną inteligencją i rozwojem technik informatyki, mówi się, że ludzkość wejdzie w piątą rewolucję przemysłową, tzw. Przemysł 5.0, który jest kolejnym, jeszcze dynamiczniejszym etapem transformacji technologicznej przedsiębiorstw wszystkich gałęzi przemysłu.

W niniejszym artykule zaprezentowano wyniki badań dotyczących świadomości rozwoju sztucznej inteligencji, jako oznaki nadchodzącej piątej rewolucji przemysłowej, wśród studentów studiów technicznych. Celem przeprowadzonych badań było uzyskanie informacji o stopniu świadomości osób związanych z technologiami (albo będących w przyszłości związanymi z pracą w różnych gałęziach przemysłu) dotyczącej nadchodzącej ery Przemysłu 5.0. Istnieje wiele artykułów naukowych na temat sposobów korzystania, ale również na temat wad i zalet wykorzystywania inteligentnych maszyn w różnych dziedzinach życia. Ogólnodostępne środki masowego przekazu powinny przekazywać rzetelne informacje nie tylko o korzyściach wynikających ze stosowania sztucznej inteligencji w przemyśle i o jej rozwoju, lecz także o tym, jakie konsekwencje może ze sobą to nieść, ze względu na niską świadomość społeczeństwa o kolejnej rewolucji techniki.

1. Wstęp

Pojęcie rewolucji przemysłowej obejmuje wszelkie zmiany technologiczne, które zmieniają gwałtownie oblicze przemysłu i pierwszy raz zostało określone oraz wprowadzone do języka angielskiego przez brytyjskiego historyka ekonomicznego Arnolda Toynbee'ego w XIX wieku (Blaug 2000). Podczas pierwszej rewolucji przemysłowej, która miała miejsce w wieku XVIII odkryto, w jaki sposób napędzać maszyny przy pomocy pary oraz odciążać człowieka podczas pracy. Pozwoliło to na szybszy rozwój różnorodnych gałęzi przemysłu, w szczególności przemysłu maszynowego oraz motoryzacji.

Druga rewolucja przemysłowa, przypadająca na drugą połowę XIX wieku, polegała na rozpoczęciu wykorzystywania energii elektrycznej i wynalezienia silnika elektrycznego oraz spalinyowego, co doprowadziło do otwarcia masowej produkcji i ujednoczenia pracy człowieka. Produkcja stała się procesem powtarzalnym. Podczas kolejnej rewolucji przemysłu, która miała miejsce w latach 60. XX wieku, zaczęto automatyzować procesy przemysłowe, stosować sterowniki i rozwijającą się elektronikę, tak, by wkroczyć w czasy obecnego Przemysłu 4.0 wykorzystującego Internet rzeczy, przetwarzanie chmurowe i modelowanie w systemach CPS. Są to elementy mające prowadzić do powstania tzw. inteligentnej fabryki, w której scalone są techniczne aspekty produkcji i systemy cyberfizyczne (Kamiński 2018).

Dalsze poszukiwania uzyskania lepszej efektywności pracy owocują coraz szybszym tempem rozwoju techniki i technologii informatycznych. W obecnych czasach możliwe jest zaobserwowanie w życiu codziennym, w jaki sposób automatyzacja i robotyzacja usprawnia nie tylko produkcję, ale także komunikację czy monitorowanie stanu bezpieczeństwa. Wkraczając w nową, piątą rewolucję przemysłową, należy mieć na uwadze, że jest ona konsekwencją poprzednich rewolucji, a jej tempo może być jeszcze szybsze niż w Przemysle 4.0. Dzięki Przemysłowi 5.0 ludzki umysł będzie mógł współpracować ze sztuczną inteligencją, co może generować nie tylko nadzieje na usprawnienie i udoskonalenie wszelkiego rodzaju systemów zarządzania czy produkcji, ale także obawy o przyszłość ludzkości.

2. Przemysł 4.0 jako przedsiönek piątej rewolucji przemysłowej. Czym jest sztuczna inteligencja?

Wprowadzenie Przemysłu 4.0 odgrywa ważną rolę w procesie internacjonalizacji, czyli umiędzynarodowienia przedsiębiorstw różnych gałęzi przemysłu. Przemysł 4.0, znany również jako czwarta rewolucja przemysłowa (Miśkiewicz 2019), jest próbą zrewolucjonizowania komunikacji i technologii. Dotyczy to również integracji małych i średnich przedsiębiorstw w celu rozwoju technologii w przemyśle przetwórczym. Można ją zdefiniować jako "zmianę paradygmatu możliwą dzięki postępowi technologicznemu, który odwraca logikę konwencjonalnego procesu produkcyjnego; mówiąc prościej, oznacza to, że przemysłowa maszyna produkcyjna nie tylko "przetwarza" produkt, ale produkt komunikuje się z maszyną, informując ją dokładnie, co ma zrobić"(Sniderman i in. 2016).

Dzięki wcześniejszym rewolucjom przemysłowym pojawiła się czwarta rewolucja przemysłowa (Pozdnyakova i in. 2018). Ma ona inny, sieciowy charakter.

- a) **Pierwsza rewolucja przemysłowa**, która miała miejsce na przełomie XVIII i XIX wieku, wiązała się z wprowadzeniem maszyn napędzanych parą wodną (w ten sposób energia wody i pary zaczęła być wykorzystywana do mechanizacji procesów).
- b) **Druga rewolucja przemysłowa** (XIX i początek XX wieku) przyniosła wynalazki w dziedzinie elektryczności, co pozwoliło na wprowadzenie masowej produkcji.
- c) **Trzecia rewolucja przemysłowa**, znana również jako rewolucja cyfrowa, rozpoczęła się w połowie XX wieku. Elektronika i technologia informacyjna zaczęły być wykorzystywane do automatyzacji procesów produkcyjnych
- d) **Czwarta rewolucja przemysłowa**, czyli Przemysł 4.0, jest rewolucją niezwykle dynamiczną, ale wynikającą z poprzedniej rewolucji (Ślusarczyk 2019). Dzięki temu możliwe jest zintegrowanie w przedsiębiorstwach procesów, maszyn oraz zasobów ludzkich, a także zarządzanie informacjami w efektywny sposób z każdego miejsca, o dowolnym czasie (Pacana i in. 2022).

Główne zmiany dotyczą cyfrowej transformacji firm, pojawienia się powiązań między modelami wartości, zasobami firmy i modelami biznesowymi. Kolejna, piąta rewolucja przemysłowa, opierać się będzie na współpracy i integracji sztucznej inteligencji z ludzkim umysłem (Nahavandi 2019). Termin „sztuczna inteligencja” (AI – *Artificial Intelligence*) wprowadził w latach 50. XX wieku amerykański informatyk, John McCarthy, według którego jest ona nauką obejmującą tworzenie inteligentnych programów komputerowych oraz maszyn (McCarthy 2007). Należy jednak mieć na uwadze, że jest ona także definiowana jako sposób rozwiązywania problemów (Schalkoff 1990) lub według Nilsa Nilssona z Uniwersytetu Stanforda w Stanach Zjednoczonych, jest to dyscyplina, która ukierunkowuje metody projektowania maszyn w taki sposób, by naśladowały inteligencję charakteryzującą człowieka (Nilsson 2014). W skład tzw. sztucznej inteligencji wchodzi m.in. (Rózanowski 2007):

- a) Heurystyka
- b) Sztuczne sieci neuronowe
- c) Systemy ekspertowe
- d) Logika rozmyta

Sztuczną inteligencję można również podzielić na poddziedziny, do których należą *machine learning* – uczenie maszynowe, rozpoznawanie mowy, obrazów czy przetwarzanie języka naturalnego NLP – *Natural Language Processing* (Warszycki 2019). Istnieje także podział sztucznej inteligencji na mocną (tzw. *strong AI*), która zakłada, że programowana maszyna ma elementy ludzkiej inteligencji, i słabą (tzw. *weak AI*) – opartą na działaniu między innymi sztucznych sieci neuronowych. Tworzone są również tzw. roboty humanoidalne będące odwzorowaniem człowieka. Są bardzo złożonym mechanizmem, programowanym za pomocą wielu technologii, takich jak ROS (Robot Operating System), YARP czy OpenRTM (Stasse i Flayols 2019). Posiadają one także np. sensory skręcania, elektryczne, hydrauliczne i pneumatyczne siłowniki, z możliwością kontroli siły. Każdy powstający element robota (łącznie z palcami stóp i ich ruchami) jest wynikiem skomplikowanych analiz matematycznych. Robotyzacja procesów przemysłowych jest procesem istniejącym, tak samo jak fakt, iż w przyszłości może się to wiązać z masowymi zwolnieniami, usuwaniem miejsc pracy i zastępowaniem człowieka całkowicie przez maszyny (Wang i Siau 2019). W obecnych czasach roboty humanoidalne zaczynają pojawiać się już w przestrzeni publicznej. Sztuczna inteligencja, odpowiednio zaprogramowana, może być także używana w trakcie konfliktów zbrojnych w sposób niehumanitarny (Kowalczevska, 2021).

3. Materiały i metody

Zostały przeprowadzone badania ankietowe wśród grupy studentów Politechniki Śląskiej bez względu na wiek oraz płeć. Odpowiedzi udzieliło 50 studentów z różnych wydziałów i kierunków technicznych, będących studentami stacjonarnymi i niestacjonarnymi.

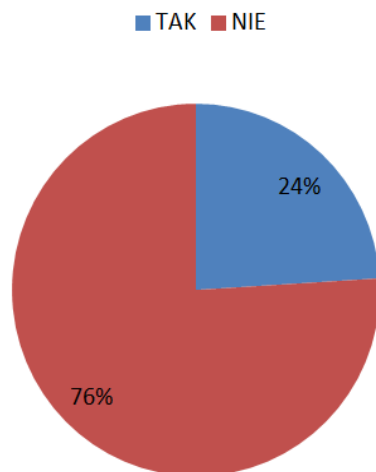
Ankieta zawierała pięć pytań sprawdzających poziom wiedzy na temat piątej rewolucji przemysłowej oraz sztucznej inteligencji wraz z uwzględnieniem obaw i nadziei w związku z rozwijającymi się technologiami. Celem przeprowadzonych badań było uzyskanie informacji o stopniu świadomości osób związanych z technologiami lub będących w przyszłości związanymi z pracą w różnych gałęziach przemysłu, dotyczącej nadchodzącej ery Przemysłu 5.0.

4. Wyniki

Świadomość rozwoju technologii informatycznych jest miarą wyedukowania społeczeństwa na temat potencjalnych zagrożeń oraz korzyści wynikających z jej stosowania, co w przyszłości może pomóc w odpowiednim wykorzystaniu sztucznej inteligencji.

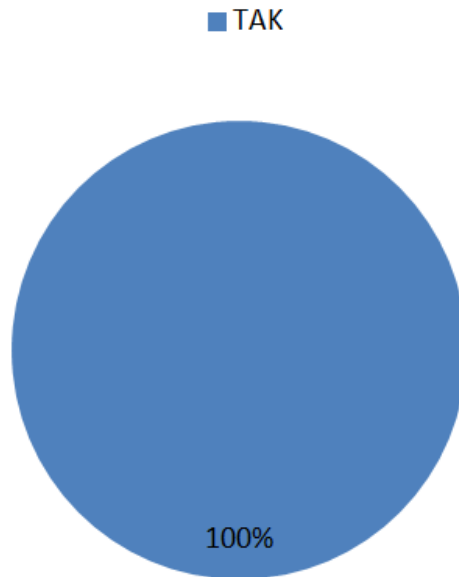
Na rysunkach 1-5 przedstawiono wyniki przeprowadzonych ankiet, w zależności od zadanego pytania.

- a) Pytanie nr 1: Czy wie Pan/i, czym jest Przemysł 5.0?

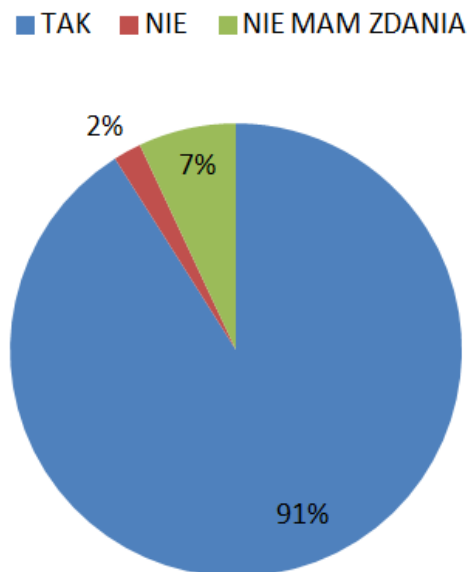
Rys. 1. Wynik badań dotyczący wiedzy na temat Przemysłu 5.0.

b) Pytanie nr 2: Czy słyszał/a Pan/i o pojęciu sztucznej inteligencji?

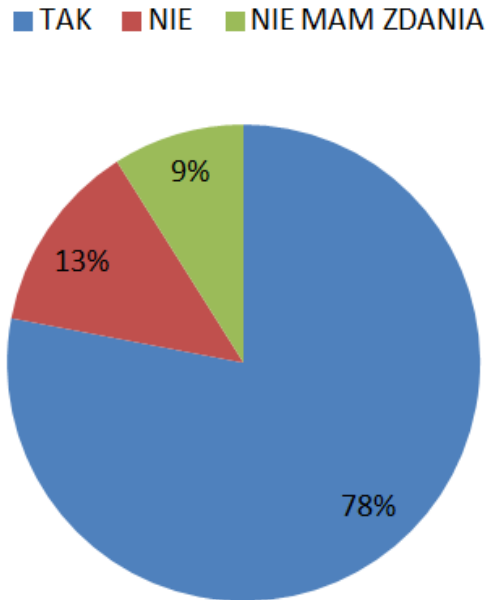
Rys. 2. Wynik badań dotyczący wiedzy na temat sztucznej inteligencji.

c) Pytanie nr 3: Czy według Pana/i rozwój sztucznej inteligencji może w przyszłości pomóc człowiekowi zadbać np. o bezpieczeństwo na stanowiskach pracy lub ochronę środowiska?

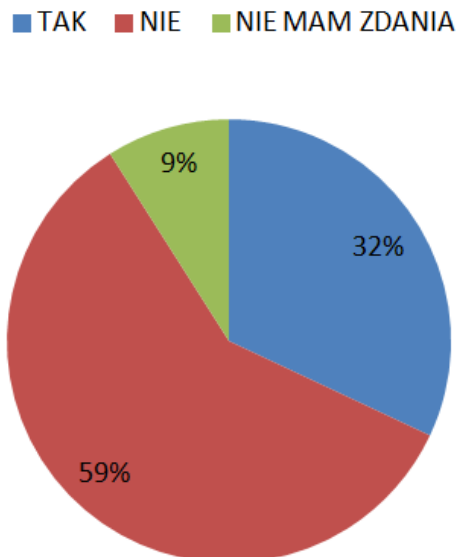
Rys. 3. Wynik badań dotyczący subiektywnych odczuć, czy sztuczna inteligencja może przynieść człowiekowi korzyści.

- d) Pytanie nr 4: Czy Pana/i zdaniem sztuczna inteligencja może w przyszłości stanowić zagrożenie dla człowieka?

Rys. 4. Wynik badań dotyczący subiektywnych odczuć, czy sztuczna inteligencja może stanowić zagrożenie.

- e) Pytanie nr 5: Czy według Pana/i współczesne metody przekazywania wiedzy dostarczają wystarczającą ilość informacji na temat sztucznej inteligencji?

Rys. 5. Wynik badań dotyczący subiektywnych odczuć o stopniu doinformowania na temat sztucznej inteligencji przez współczesne media.

Podsumowując, osoby studiujące kierunki techniczne znają pojęcie sztucznej inteligencji, natomiast nadchodząca era Przemysłu 5.0 nie jest do końca znana i odpowiednio zdefiniowana przez media. Skłania to do refleksji nad metodami edukacji społeczeństwa celem uświadomienia, z jakimi konsekwencjami wiąże się dalszy rozwój technologii.

5. Dyskusja i wnioski

Badania przeprowadzone wśród studentów kierunków technicznych mają na celu pokazanie, w jaki sposób ludzie związani z techniką lub w przyszłości będący związani z zawodami o charakterze technicznym postrzegają rozwój sztucznej inteligencji oraz jaka jest ich wiedza na temat piątej rewolucji przemysłowej. Badania zostały wykonane z udziałem studentów Politechniki Śląskiej. Wszyscy ankietowani zetknęli się z pojęciem sztucznej inteligencji. Jak wynika z przeprowadzonej ankiety, przeważająca większość respondentów nie wie, czym jest Przemysł 5.0 oraz, uważa, że środki masowego przekazu niedostatecznie informują ludzi o transformacji przemysłowej. Większość ankietowanych wyraża również opinię, że w przyszłości sztuczna inteligencja może stanowić źródło zagrożenia dla człowieka, ale, odpowiednio zarządzana przez umysł ludzki, może również przynieść wiele korzyści. To może być podstawą do rozważań, w jaki sposób, wykorzystując współczesne metody przekazywania informacji, można zwiększyć świadomość społeczeństwa w związku z rozwojem sztucznej inteligencji i zbliżającą się nieuchronnie piątą rewolucją przemysłową. Istnieje wiele artykułów naukowych na temat sposobów korzystania, ale również na temat wad i zalet wykorzystywania inteligentnych maszyn w różnych dziedzinach życia. Ogólnodostępne środki masowego przekazu powinny przekazywać rzetelne informacje nie tylko o korzyściach wynikających ze stosowania sztucznej inteligencji w przemyśle i o jej rozwoju, lecz także o tym, jakie konsekwencje może ze sobą nieść.

6. Literatura

- Blaug M (2000) Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne, PWN, Warszawa.
- Czerwińska K, Pacana A, Grebski M (2022) Analysis of the Fourth Industrial Revolution in the context of innovation and the idea of technology development. Scientific Papers of Silesian University of Technology: 168-179.
- Kamiński A (2018) „Inteligentna fabryka” – nowe trendy w rozwoju systemów informatycznych dla przemysłu. Zarządzanie i Finanse Journal of Management and Finance 3(16): 113-122.
- Kowalczywska K (2021) Sztuczna Inteligencja na wojnie, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- McCarthy J (2007) What is Artificial Intelligence?, jmc.stanford.edu/articles/whatisai/whatisai.pdf [dostęp: 15.06.2023]
- Miśkiewicz R (2019) Industry 4.0 in Poland – selected aspects of its implementation. Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series 136: 404-413.
- Nahavandi S (2019) Industry 5.0—A Human-Centric Solution. Sustainability Paper: 1-13.
- Nilsson J (2014), Principles of Artificial Intelligence. Springer Berlin.
- Pozdnyakova U, Golikov V, Peters I i in. (2019) Genesis of the Revolutionary Transition to Industry 4.0 in the 21st Century and Overview of Previous Industrial Revolutions. Industry 4.0: Industrial Revolution of the 21st Century: 11–19.
- Różanowski K (2007) Sztuczna Inteligencja: rozwój, szanse i zagrożenia. Zeszyty Naukowe Warszawskiej Wyższej Szkoły Informatyki: 109-135.
- Schalkoff RJ (1990), Artificial Intelligence: An Engineering Approach. McGraw-Hill Education, USA
- Sniderman B, Mahto, M, Cotteleer M (2016), Industry 4.0 and Manufacturing Ecosystems. Deloitte University Press.
- Ślusarczyk B (2019) Potencjalne rezultaty wprowadzania koncepcji Przemysłu 4.0 w przedsiębiorstwach. Przegląd Organizacji: 4-10.

- Stasse O, Flayols T, (2019) An overview of humanoid robots technologies. Springer Tracts in Advanced Robotics: 1-30.
- Wang W, Siau K (2019) Artificial Intelligence, Machine Learning, Automation, Robotics, Future of Work and Future of Humanity: A Review and Research Agenda. Journal of Database Management 30(1): 61-79.
- Warszycki M (2019) Wykorzystanie sztucznej inteligencji do predykcji emocji konsumentów. Zeszyty Naukowe Kolegium Zarządzania i Finansów, Oficyna Wydawnicza SGH: 111-121.
- Goel R, Gupta P (2019) Robotics and Industry 4.0. A Roadmap to Industry 4.0: Smart Production, Sharp Business and Sustainable Development: 157–169.

3. Zabójstwo w pojedynku w świetle Kodeksu Karnego z 1932 r. – teoria i praktyka

Homicide in a duel in the light of the Penal Code of 1932 - theory and practice

Krystian Jabłoński

Okręgowa Izba Radców Prawnych w Poznaniu

Krystian Jabłoński: krystian.jablonski95@gmail.com

Streszczenie

Na początku pracy badawczej scharakteryzowany zostanie ogólny zarys historyczny traktowania pojedynków przez kodeks karny, aż do Kodeksu Karnego autorstwa Juliusza Makarewicza z 1932 roku.

W kolejnej części zostanie nakreślona historia stosunku prawa karnego do pojedynku od prawa państw zaborczych z XIX i XX wieku. Omówione zostaną w dużym skrócie także prace nad nowym Kodeksem karnym wprowadzonym w roku 1932.

Wyżej wspomniany akt prawny jest uważany za jeden z najnowocześniejszych i najbardziej kompletnych w Europie, z czym można polemizować. Jednak niemniej zawierał on przepisy dotyczące instytucji uznawanych dziś za archaiczne, w tym pojedynku, który był kwalifikowanym rodzajem zabójstwa.

Następnie zostanie omówiona historia powstania polskich kodeksów honorowych oraz celów, jakie im przyświecały.

W ostatniej części uzasadniona zostanie nowoczesność kodeksów honorowych i instytucji w nich zawartych, które jak się okazuje wyprzedzały znacznie swoją epokę.

1. Wstęp: Istota i tło historyczne zagadnienia

Instytucja pojedynków jest znana już z czasów starożytnych¹. Pojawia się również często w literaturze XIX-wiecznej przykładowo w dziełach Sienkiewicza, zwłaszcza w kontekście Rzeczypospolitej szlacheckiej² (Zgoliński 2013 s. 39-40) czy słynnym dziele Puszkina – *Oniegin* (pojedynek na broń palną). Pojedynekował się nawet Stanisław Cat-Mackiewicz, a miało to miejsce w Wilnie w 1934 roku przeciwko Witoldowi Hulewiczowi (Jaruzelski 1994. s. 50-52). Ludzkość traktowała, rozumiana przez tradycyjne normy, honor jako coś często ważniejszego od życia, czego za wszelką cenę trzeba było bronić, aby nie być zhańbionym w oczach opinii publicznej. Kary sankcji rozproszonej w towarzystwie były niejednokrotnie traktowane poważniej niż grzywna czy pozbawienie wolności.

Co do zasady istniały dwa rodzaje pojedynku, pojedynek na broń białą oraz pojedynek na broń palną. Reguły zazwyczaj ustalano przed zdarzeniem i były najczęściej podyktowane tradycjami danego regionu czy organizacji do których należały strony.

W dzisiejszych czasach pojedynkowanie wydaje się archaiczne i przestarzałe. Pomimo to istnieją środowiska, które praktykują udzielanie satysfakcji honorowej z bronią w rękę i to zarówno w Polsce, jak i krajach bałtyckich czy w Niemczech lub Austrii³ (Seidler, Kraków 1972 s 60-61). Ma to jednak wymiar bardziej sportowy, aniżeli ten przypominający dwudziestolecie międzywojenne. Do tych środowisk należą szeroko rozumiane korporacje akademickie⁴, wywodzące się ze średniowiecznych stowarzyszeń studenckich. Wspólny fechtunek jest nie tylko formą sportu, ale też hartowania ducha i poczucia honoru.

¹ Przykładowo pojedynek Parysa z Menelosem w *Iliadzie* Homera, w antycznej Grecji (Bobrowiak 2009 s. 200-202)

² Najpopularniejsze były pojedynki na broń białą, w przypadku Polski była nią szabla

³ Co do zasady istnieją dwie formy fechtunku (zaznaczyć, że chodzi o sprawy honorowe w korporacjach, a nie o fechtunek w ogóle), menzura oraz szermierka bałtycka. Są one jednak całkowicie niegroźne dla życia i nie można ich zaliczyć do pojedynku w rozumieniu poprzednich wieków

⁴ W Niemczech dzielą się na kilka rodzajów, przykładowo Burschenschaft, Cartellverbände czy Corpsy.

Kiedy jednak mówimy o prawie honorowym pierwszym skojarzeniem jest *Polski Kodeks Honorowy* autorstwa Władysława Boziewicza, przywoływany raczej w celu uzasadnienia obrażenia innej osoby¹ albo co znacznie gorsze ataku fizycznego², czyli całkowicie odmiennym od założonego. Nie jest on jednak jedyny, a każdy kolejny stopniowo ograniczał pojedynki jako sposób rozwiązywania sporów, aby całkowicie z nich zrezygnować na rzecz Sądów Honorowych³. Wbrew powszechnej opinii nawet po wojnie dochodziło do pojedynków, które zamarły ostatecznie w latach 50.

Zarówno instytucja pojedynków jak i postępowań honorowych oraz same kodeksy honorowe były często krytkowane, między innymi przez wybitnego krytyka literackiego, a przy tym eugenika oraz kolaboranta sowieckiego podczas pierwszych lat II wojny światowej lewicowego satyryka Tadeusza Boya-Żeleńskiego (Szmit 2008, s. 28-29), ale również przez środowiska prawnicze. Wynikało to z braku dostatecznej wiedzy jaki właściwie był cel stworzenia kodeksów honorowych oraz po co właściwie stworzono instytucję skomplikowanych formalistycznych i często kazuistycznych postępowań honorowych.

W niniejszym artykule zostanie omówiony stosunek kodeksu autorstwa Juliusza Makarewicza do instytucji pojedynków, i o ile można zrozumieć artykuł 229 tego kodeksu, dotyczący tzw. pojedynku amerykańskiego, stanowiący, iż *karze więzienia do 5 lat podlega ten, kto zawiera umowę oddającą losowi rozstrzygnięcie pytania, która strona ma odebrać sobie życie* (tak całkowicie nie ma sensu art. 238 dotyczący instytucji pojedynku, która umierała śmiercią Nowak 2021, s. 282), naturalną, a który zrodził opór i często nie był respektowany przez Sądy.

Istotną częścią będzie też omówienie samej instytucji postępowań honorowych oraz sądów honorowych, które były nowoczesne i zdecydowanie wykraczały poza swoje ramy dziejowe.

2. Historia stosunku prawa do instytucji pojedynku do XIX w.

Na wstępie przypomnieć, że we wcześniejszych stuleciach pojedynkowanie się zwalczał Kościół Katolicki (Wiszowaty 2009, s. 9-10). Na skutek bulli papieskich od XVI wieku stopniowo pojedynki na przestrzeni wieków stawały się niszowe (Pióro 2015, s. 91-92).

Kodeks Prawa Kanonicznego nakładał ekskomunikę na pojedynkujących się, sekundantów czy lekarzy (Ossowski 2003, s. 370-373), czyli w skrócie wszystkie osoby odpowiedzialne, za to, że do niego doszło. Obecne kodeksy karne oraz prawo kanoniczne nie przewidują instytucji pojedynku, jednak sama instytucja przestała istnieć w sposób naturalny, do czego przyczyniły się między innymi postępowanie honorowe. Ekskomunika groziła między innymi Marcinowi Luter za zabicie własnego przyjaciela, skutek wyniku pojedynku (Rex 2019, s. 236). Można wspomnieć o dyspensach.

Instytucja pojedynku była zwalczana w prawie każdym państwie zaborczych. W Ustawie Karnej Austriackiej zawarto definicję legalną pojedynku, a od skutków zależała kara dla uczestników oraz sekundantów (Jońca 2020, s. 341-342). Również w Kodeksie Karnym Rzeszy z 1871 r. oraz Rosyjskim Kodeksie autorstwa Tagancewa z 1903 r., przewidywano kary nie tylko za stawanie do pojedynku i jego skutki, ale również za samo wyzwanie (Ibidem, s. 342-343). Pokazuje to, że jeszcze przed uchwaleniem Kodeksu Karnego Juliusza Makarewicza, pojedynek był zabroniony przez prawo.

W związku z powyższymi faktami organizacje odwołujące się do wartości katolickich już w dwudziestoleciu międzywojennym zakazywały wewnątrz pojedynków, co nie zmienia faktu, że praktykowano postępowanie honorowe, będące do dziś jednym z fundamentów Polskich Korporacji Akademickich.

3. Historia powstania Kodeksu karnego z 1932 roku oraz jego stosunku do instytucji pojedynku

Dnia 3 czerwca 1919 roku uchwalono ustawę o powołaniu komisji kodyfikacyjnej mającej za zadanie zunifikować prawo, gdyż w niepodległej Rzeczypospolitej początkowo mieliśmy cztery

¹ Wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach - V Wydział Cywilny z dnia 6 czerwca 2017 r. (sygn. akt: V ACa 715/16).

² Zdarza się nawet, że politycy powołują się na kodeksy honorowe.

³ Alternatywna forma rozwiązania sporu.

porządki – niemiecki, austriacki, rosyjski i węgierski (Lityński 2012, s. 210). Jej zadaniem była unifikacja prawa, co udało się tylko częściowo. Oczekiwanie znacznie więcej Działalność Komisji przerwała II wojna światowa, zaś po jej zakończeniu efekty prac komisji były dalej wykorzystywane do tworzenia nowego prawa, oczywiście w ramach innej rzeczywistości (Koźmiński 2019, s. 63-68). W 1919 roku powstał Wydział Karny Komisji, zasiadali w nim wybitni przedstawiciele nauki. Efektem prac był właśnie kodeks karny z roku 1932 (Bradliński 2018, s. 33-38), który obowiązywał przeszło 25 lat (Koredczuk 2011, s. 38-39). Jest on wskazywany jako „niedościgły wzór, tak pod względem treści (...), jak i w wymiarze techniki legislacyjnej” (Grześkowiak 2005, s 6-8)

Jak już było wspomniane kodeks zawierał stosunkowo słuszną regulację zakazującą oddawaniu życia w ręce losu, czyli pojedynku amerykańskiego, o czym mówi art. 229¹. Nie ma w tym nic dziwnego, śmierć w taki sposób nie ma nic wspólnego z dobrymi obyczajami oraz wartościami naszej cywilizacji, ani z udzieleniem satysfakcji honorowej i każdy w nią zamieszany powinien ponieść zarówno konsekwencje karne, jak i honorowe.

Zarówno przed, jak i po odzyskaniu niepodległości przez Rzeczpospolitą we wszystkich trzech zaborach rozumiano, że państwo nie rozwiąże zakorzenionej mentalności i poczucia honoru, regulowanie tej materii przez Makarewicza było więc całkowicie błędnym posunięciem. Kodeks ten wbrew obiegowej opinii wcale nie był nowoczesny i nie brakowało nim wad, czego przykładem był właśnie art. 238 „Kto w pojedynku zabija człowieka albo zadaje mu uszkodzenie ciała, podlega karze więzienia do lat 5 lub aresztu.”. Kara groziła również sekundantom, gdyż pomimo że paragraf drugi wspomnianego przepisu dawał możliwość uwolnienia ich od kary, to mogli odpowiadać jako podżegacze. Efekt regulacji okazał się odwrotny od zamierzonego i szybko pokazała to praktyka sądowa.

4. Kodeksy honorowe – historia i etymologia

Wbrew powszechnej opinii kodeksy honorowe powstawały po odzyskaniu niepodległości przez Rzeczpospolitą w celu eliminacji lekkomyślnych pojedynków, które niejednokrotnie prowadziły do utraty zdrowia, a nawet życia przez wiele osób, głównie młodych. Potwierdza tę tezę sam Władysław Boziewicz w przedmowie do swojego dzieła *Polski Kodeks Honorowy*:

„Bronić w niniejszej przedmowie zjawiska średniowiecznego, jakim jest pojedynek – nie myślimy. I nie myślimy również wdawać się, w aż do znudzenia częste polemiki na temat czy pojedynek ma rację egzystencji, czy też nie – a ograniczymy się do stwierdzenia, iż we wszystkich kulturalnych społeczeństwach pojedynki od szeregu stuleci istnieje, zatem jako zjawisko społeczne, mniej lub więcej szkodliwe, musi być brane pod uwagę.”

Z drugiej strony groźba ostracyzmu społecznego i bycia wyzwany do walki wpływała na społeczeństwo, kulturalny człowiek musiał mocniej ważyć słowa i uważać na to co mówi w towarzystwie.

Krąg osób zdolnych do udzielenia satysfakcji honorowej był zaś mocno ograniczony. Istniały przykładowo cenzusy wiekowe, wykształceniowe czy dotyczące określonych cech². Zdolność honorowa i zdolność do czynności honorowej mocno przypominają cywilistyczne instytucje. Śmiało można stwierdzić, że zaledwie niewielki procent społeczeństwa był zdolny do pojedynków.

Nie ma wątpliwości, że realnym problemem były przykładowo pojedynki do pierwszej krwi, który wywodziło się z niemiecko-burszowskich zwyczajów (Boziewicz 2000, s. 4). Powodowało to często nieodwracalne okaleczenie. Władysław Boziewicz wprost wskazuje, że instytucja pojedynku

¹ O tej instytucji wspomina art. 339 *Kodeksu Honorowego* z 1919 roku:

„Pojedynkiem amerykańskim nazywamy pojedynek, w którym o życiu i śmierci przeciwników lub u nadaniu jednemu z nich w jakikolwiek sposób widocznej przewagi podczas walki – decyduje los (np. pojedynek nakazujący przeciwnikowi wyciągającemu los, popełnienie samobójstwa, lub w którym los rozstrzyga, który z przeciwników posługiwać się będzie bronią nabitą, a który nienabitą i t. p.). Pojedynki amerykańskie są aktem niehonorowym, nie mającym nic wspólnego z odwiecznymi zasadami honoru i ściągają niehonorowość na wszystkie osoby biorące w nich udział”. Potwierdza to tezę, że celem niniejszego kodeksu było nie tylko ograniczenie pojedynkowania się na tradycyjnych regułach, ale też eliminacja najgorszych istniejących obyczajów.

² Przykładowo w Polskim Kodeksie Honorowym, satysfakcji honorowej nie mógł żądać homoseksualista, w *Akademickim Kodeksie Honorowym* pozbawieni honoru *ex lege* byli Żydzi (Bemporad, Dynner 2022, s. 140).

w Polsce jest inna niż w byłych państwach zaborczym. Właśnie w tym celu spisał reguły zawarte w *Polskim Kodeksie Honorowym* z roku 1919, ich celem było utrudnienie doprowadzenia do pojedynku za pomocą procedur, które ewoluowały w bardzo nowoczesne instytucje.

Pierwszym znanym kodeksem honorowym był ten ułożony przez hr. Chatauillard w roku 1836 (Szmit 2008 s. 28). Na ziemiach polskich stosowano głównie niemieckie kodeksy honorowe, do których należały te autorstwa Kühlmanna, Barbassetiego, Bolgara, Ristova, Angellinięgo (Ibidem).

Pierwszy znany kodeks autorstwa polskiego był kodeks Józefa Naimskiego z roku 1881, który koncentrował się na pojedynkach (Szmit 2008, s. 27-28). Autor we wstępie publikacji wyraża się krytycznie o pojedynkach zwłaszcza w kontekście zachodu Europy. Kolejne kodeksy wydali Witold Bartoszewski w roku 1885 (Szmit 2008, s. 27-28) oraz Zygmunt A. Pomian-Dziembowski (Wiszowaty 2009, s. 15.). Widocznym więc jest, że już w XIX wieku w sposób naturalny wykształciła się tendencja do zwalczania bezmyślnych pojedynków, popularnych zwłaszcza wśród młodzieży studenckiej. Zdarzało się, że nawet w wojsku dokonywano prób wyzywania na pojedynki, co było niezgodne z prawem honorowym, a dowódcy strofowali podwładnych, czego najlepszym przykładem jest gen. Józef Dowbor-Muśnicki (Cenckiewicz 2019, s. 31-32). Bycie czymś podwładnym wykluczało możliwość wszczęcia postępowania honorowego.

W II Rzeczypospolitej opracowano kilka kodeksów honorowych, rzadziej lub częściej stosowanych. Najgorsze zwyczaje zaczerpnięte z państw zaborczych nadal były dużym problemem, toteż starano się je rozwiązywać pozaustawowo. Podatna na nie była zwłaszcza młodzież, urodzona pod koniec XIX wieku oraz na początku XX. Nie znaczy to, że autorzy kodeksów w żadnym stopniu nie czerpali z niemieckich kodeksów i zasad, ale samo skomplikowanie i kazuistyka oraz wprowadzenie postępowania pojednawczego wiele mówi o przyświecającym celu.

Najpopularniejszym kodeksem honorowym, znanym do dziś, był wspomniany *Polski Kodeks Honorowy* z 1919 roku, którego poprawiona wersja wyszła w 1927 roku, pierwotna wersja pisana była „na kolanie”, co przyznał sam autor.¹ (Szmit 2008, s. 27-29). Był on dziełem swoich czasów, nie możemy jednak uznać go za wybitne, pomimo tego, że do dziś jest wydawany i popularny.

Popularny wśród młodzieży studenckiej był *kodeks honorowy* z 1924 roku skomponowany przez Tadeusza Zamoyskiego i Eugeniusza Krzemieniowskiego (Jońca 2020, s. 344-345). W roku 1934 został wydany kolejny kodeks honorowy autorstwa Jana Gumińskiego, innymi znanymi, ale mniej stosowanymi kodeksami były *Harcerski Kodeks Honorowy* i *Krótki Kodeks* Stanisława Goraya (Szymańska-Kujawa 2002, s. 146). Mało popularnym, ale również obszernym był *Kodeksu postępowania honorowego* Antoniego Malatyńskiego z roku 1932 (Wiszowaty 2009, s. 19). Wszystko to pokazuje, że dzieło Władysława Bozewicza było tylko jednym z wielu i nie można problematyki pojedynków oraz postępowań honorowych wyłącznie do niego ograniczać.

Najbardziej przełomowym dziełem okazał się *Akademicki Kodeks Honorowy* wybitnego adwokata, doktora Juliusza Sas-Wisłockiego (Filiestra K! Palestra) z roku 1934 (Szmit 2008, s. 27-29). Powstał on w wyniku pracy Komisji Kodeksu Honorowego powołanej uchwałą Związku Polskich Korporacji Akademickich podjęte w 1932 r. (Wiszowaty 2009, s. 19). Czytając wspomniane dzieło, można odnieść wrażenie, że jest ono zwieńczeniem drogi jaką przechodziło postępowanie honorowe od początku istnienia II Rzeczypospolitej. Kodeks miał charakter utrakwistyczny, a alternatywą dla pojedynku stał się merytoryczny Sąd Honorowy orzekający w minimum trzyosobowym składzie. Był on jednak tylko propozycją autorską, gdyż fiaskiem zakończyły się próby stworzenia jednego ogólnopolskiego kodeksu obowiązującego we wszystkich organizacjach, a prace nad tym trwały od roku 1921 (Szmit 2008, s. 29).

¹ Antyduelant, czyli osoba, która nie uznaje pojedynku jako sposobu rozwiązania sporu. Istnieją teorie, że sam Władysław Bozewicza zaliczał się do tego grona przez jego członkostwo w antyduelantkiej Korporacji Akademickiej Palestra.

5. Pojedynek z roku 1939 jako przykład praktyki sądowej pomijającej zapisy kodeksu karnego

W czerwcu 1939 roku doszło do słynnego w i prawdopodobnie ostatniego znanego pojedynku w II Rzeczypospolitej. Stronami byli 24-letni absolwent prawa KUL i korporant korporacji Akademickiej Concordia Ryszard Zdziarski oraz 23-letni rosyjski studenta medycyny Dymitr Twierdochlibow, który miał miejsce w lasku pod Jaszunami (Tomaszewski 2011, s. 351-352).

Broń, którą wybrano były pistolety¹, a odległość od wystrzału wynosiła 25 kroków. Pomimo wady wzroku zwyciężył Polak, zaś Rosjanin padł cały we krwi i zmarł w drodze do szpitala w Wilnie (Jońca 2020, s. 348-349). Po powrocie do Wilna Zdziarski zameldował się na komisariacie, za sprawę przejął sędzia śledczy, który zamiast dochować standardowej procedury przewidziane przez prawo nakazał ujawnić protokoły postępowania honorowego (Tomaszewski 2011, s. 351-352). Innymi słowy śledztwo ograniczyło się do badania czy dochowano wszelkich procedur postępowania honorowego, kiedy okazało się, że tak było to sędzia będący również korporantem, nakazał zwolnić zabójcę za kaucją (Jońca 2020, s. 348-349). Nie był to ostatni pojedynek, gdyż jak już podkreślono, miały one jeszcze miejsce w latach powojennych

Powyższa sytuacja pokazuje, że prawo nie było w stanie wyprzeć głęboko zakorzenionej mentalności i to pokazuje słabość kodeksu karnego z roku 1932 autorstwa.

6. Podsumowanie

Podsumowując: pojedynki były częścią społeczeństwa pierwszej połowy XX wieku i, jak wspominał Boziewicz, był to fakt, właśnie dlatego stworzono kodeksy honorowe i procedurę *quasi* mediacyjną, co biorąc pod uwagę, kiedy wprowadzono mediacje w Polsce było rozwiązaniem nowoczesnym.

Kodeksy honorowe poszły jednak jeszcze dalej i w sposób naturalny zaczęły wypierać pojedynek na rzecz sądów honorowych, a instytucja ta przypomina dzisiejszy arbitraż, co kolejny raz pokazuje jak nowoczesną instytucją było postępowanie honorowe. Warto również wspomnieć, że instytucje te odciały sądy państwowe.

W kwestii pojedynków kodeks karny z roku 1932 poniósł olbrzymią porażkę i nie wyeliminował problemu praktykowania pojedynków. Wyparła ją praktyka, zmieniająca się tradycja oraz nowoczesne kodeksy honorowe.

Warto wspomnieć, że kodeks spotykał się z krytyką zarówno w Polsce, jak i zagranicą (Koredczuk 2011, s. 47)

Autor niniejszego artykułu stoi na krytycznym stanowisku co do samego kodeksu karnego Makarewicza, a kwestia pojedynków to tylko jeden z wielu przykładów.

7. Literatura

- Bemporad E, Dynner G (2022) Jewish Women in Modern Eastern and East Central Europe.
Bobrowski A (2009) Dziennik wojny trojańskiej Diktysa z Krety studium historycznoliterackie.
Boziewicz W (2000) Polski kodeks honorowy.
Bradliński K (2018) Polskie kodeksy karne okresu międzywojnia, Studenckie Zeszyty Naukowe 38.
Cenckiewicz S (2019) Hiram" w poetyckiej klamrze: o literacko-politycznych żywiołach płk.
Ignacego Matuszewskiego (1891-1946), [w] Nie ma wolności bez wielkości: pisma wybrane. T.1.
Grześkowiak A (2005) Słowo wstępne, [w:] Prawo karne w poglądach Juliusza Makarewicza.
Jaruzelski J (1954) Stanisław Cat-Mackiewicz 1896-1966.
Jońca M (2020) Prawo Rzymskie. Mirabilia.
Ossowski L (2003) Instytucja pojedynku w prawie karnym Drugiej Rzeczypospolitej, Czasopismo Prawno-Historyczne LV.

¹ Korporacja Akademicka Concordia nosi szarfę z lewego ramienia na prawą stronę, co symbolizuje pojedynkowanie się na broń palną.

- Koredczuk J (2011) Znaczenie kodeksu karnego z 1932 r. dla rozwoju nauki i prawa karnego w Polsce w XX wieku, *Zeszyty prawnicze* (11/2).
- Koźmiński K (2019) Technika prawodawcza II Rzeczypospolitej.
- Lityński A (2012) Dwa kodeksy karne 1932. W osiemdziesiątą rocznicę, *Roczniki Administracji i Prawa* 12.
- Pióro I (2015) Pojedynek – tradycyjny zwyczaj rozprawy honorowej z bronią w rękę czy też forma samodzielnego wymierzania sobie sprawiedliwości *Studenckie Zeszyty Naukowe* 27.
- Rex R. (2019) *The Making of Martin Luther*.
- Seidler B (1972) *Sklóceni z prawem*.
- Szmit Ł (2008) Postępowanie honorowe w polskich korporacjach akademickich (1921-2008), *Korporant Polski*.
- Szymańska-Kujawa U (2002) Zarys dziejów pojedynków w Europie [w] *Prace Historyczne-Archiwalne* 11.
- Tomaszewski P (2011) *Polskie korporacje akademickie w latach 1918–1939*.
- Wiszowaty M. (2009) Historia i zasady postępowania honorowego na przykładzie polskich kodeksów honorowych, *Disputatio*, T. IX
- Zgoliński I (2013) *Zniesławienie w polskim prawie karnym. Zagadnienia teorii i praktyki*.

4. Problematyka definicji przestępczości zorganizowanej

Problems of definition of organized crime

Klaudia Kosmała

Uniwersytet Łódzki

Klaudia Kosmała: klaudiakosmala01@gmail.com

Słowa kluczowe: art. 258 k.k., mafia, geneza pojęcia

Streszczenie

W związku z ostatnimi wydarzeniami na świecie oraz faktem, że przekraczanie granic zostało upłynnione, problematyka przestępczości zorganizowanej ponownie jest przedmiotem dyskusji na forum europejskim, jak i międzynarodowym. Skupiając się na problematyce pojęcia przestępczości zorganizowanej, w pierwszej kolejności nasuwa się trudność w jednolitym ujęciu jakże szerokiego pojęcia. Pomimo usilnych prób ze strony badaczy oraz doktryny, stworzenie jednolitej definicji omawianego terminu wciąż napotyka na wiele trudności. Co w efekcie może prowadzić do konkluzji, że zjawisko przestępczości zorganizowanej wciąż nie jest do końca zbadane. Celem niniejszego opracowania jest próba odpowiedzi na pytanie: czy istnieje możliwość stworzenia jednolitej definicji pojęcia przestępczości zorganizowanej.

1. Wstęp

W związku z ostatnimi wydarzeniami na świecie oraz faktem, że przekraczanie granic zostało upłynnione, problematyka przestępczości zorganizowanej ponownie jest przedmiotem dyskusji na forum europejskim, jak i międzynarodowym. Na poparcie powyższego twierdzenia należy odwołać się do problemu przestępczości związanej z działalnością ugrupowań rosyjskojęzycznych w Polsce w latach 1989-1994 r. Wskazuje się, że wtenczas w Polsce wszczynano ponad 500 postępowań przygotowawczych rocznie, z czego głównie podejrzani stanowili obywatele byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. W 1994 r. wśród sprawców odnotowano przede wszystkim obywateli Ukrainy – 871, Białorusi – 523 i Rosji – 298 (Mądrzejowski 2008). Jak podaje Wiesław Mądrzejowski taka sytuacja spowodowana była rozszczerzeniem granic i przenikaniem do Polski członków przestępczych grup zorganizowanych. Wówczas szczególnie „modne” były przestępstwa związane z sutenerstwem kobiet przywożonych ze Wschodu, napadami na ładunki TIR-owe, a także kradzież samochodów w Europie Zachodniej, przy czym teren Polski stanowił miał kraj tranzytowy.

Skupiając się na problematyce pojęcia przestępczości zorganizowanej, w pierwszej kolejności nasuwa się trudność w jednolitym ujęciu jakże szerokiego pojęcia. Pomimo usilnych prób ze strony badaczy oraz doktryny, stworzenie jednolitej definicji omawianego terminu wciąż napotyka na wiele trudności. Co w efekcie może prowadzić do konkluzji, że zjawisko przestępczości zorganizowanej wciąż nie jest do końca zbadane. Z uwagi na wielość przestępstw wchodzących w skład siatki pojęciowej przestępczości zorganizowanej oraz dynamiczności samego zjawiska, działania podejmowane przez organy procesowe oraz ścigania mogą nie być wystarczające w tej nierównej walce. Jak słyszenie zauważa Justyna Badziak „przestępczość zorganizowana jest postrzegana raczej w sposób intuicyjny niż rzeczywiście wnikliwie rozpoznana i opisana” (Badziak 2014).

Celem niniejszego opracowania jest próba odpowiedzi na pytanie: czy istnieje możliwość stworzenia jednolitej definicji pojęcia przestępczości zorganizowanej. Omówieniu poddana zostanie również problematyka definicji pojęcia przestępczości zorganizowanej, mając na względzie etymologię – genezę pojęcia mafia, od której wywodzi się przestępczość zorganizowana. Następnie po na potrzeby niniejszej pracy zostanie przedstawiony rozwój definicji pojęcia przestępczości zorganizowanej w Polsce oraz Stanach Zjednoczonych w zarysie.

2. Geneza pojęcia „mafia”

Nierozzerwalnym aspektem przy analizie pojęcia przestępczości zorganizowanej jest nawiązanie do włoskiej mafii. Rozwój przestępczości zorganizowanej na kontynencie europejskim swój początek ma w południowej części Italii, gdzie już w XVI w. na obszarze Sycylii powstawały pierwsze zgromadzenia, mające na celu ochronę przed atakami obcych wojsk lub ludności, a także pośrednictwo w rozwiązywaniu konfliktów wewnątrzspołnotowych.

Pojęcie „mafia” po raz pierwszy pojawiło się w 1865 r. w dokumentacji, a dokładniej raporcie prefekta Palermo, w odniesieniu do działalności zorganizowanej grupy przestępczej, która została określona przymiotem silnej organizacji. Oficjalnie termin „mafia” pojawił się w słowniku z 1868 r. *Nuovo Vocabolario Siciliano – Italiano*, gdzie wówczas oznaczał „postępowanie pyszałkowane, chęłpienie się, a także butę, zuchwałość, wyniosłość, pychę” (Gellert, 1983). Następnie w 1875 r. kolejny prefekt opisał mafię jako wyraz sprzeciwu wobec dominacji władzy, a bycie mafiosą charakteryzowało się szanowaniem własnej osoby, odwagą oraz hardością (Mądrzejowski 2008). Z kolei w XX w. Prokurator Królewski w Turynie, stanął na stanowisku, że „mafia sycylijska nigdy nie była i nie jest formą przestępczości, a mafioso nie jest przestępczą” (Avellone 1911). Wydawać by się więc mogło, że przynależność do grupy określanej mianem mafii nie definiowała członka owej organizacji jako przestępcę czy bandytę, a osobę honorową, wybraną oraz szanowaną w społeczeństwie.

Celem lepszego zrozumienia etymologii pojęcia „mafia” należy pochylić się nad działalnością jakże specyficzną grupy w początkach jej istnienia. Pierwotnie nielegalnymi czynnościami, którymi parała się włoską mafię była lichwa, ustanawianie monopolu handlu warzywami, zajmowanie najlepszych miejsc na rynkach, monopolizacja zleceń związanych z budową, w tym zapór wodnych, a także licencji na sprzedaż benzyny. Zdaniem Henner’a Hessa członkami mafii „dawnego pokroju” byli głównie handlarze zbożem, bydłem, jarzynami, maklerzy i rzeźnicy – nosili oni miano *mafiosów* (Hess 1988). Tym samym ich fenomen polegał na umiejscowieniu się w zawodach, które miały szczególne znaczenie zarówno dla biednych chłopów, jak i zamożnych panów ziemskich. Z czasem sycylijska mafia z otwartej organizacji na potrzeby wiejskiej ludności przeistoczyła się w tajne zgromadzenie, które zaczęło rozszerzać kontakty społeczne, polityczne i ekonomiczne na zewnątrz. Takie działanie spowodowane było między innymi słabym aparatem państwowym, administracją, biurokracją państwową oraz wrogim nastawieniem społeczeństwa do organów państwa, w tym braku efektywności policji i sądów. Pomimo zewnętrznego charakteru działań, mafia jest organizacją o specyficznym systemie wartości, z wyrazistym kodeksem honorowym, której członkowie połączeni są więzami krwi (Rau 2002). Jak określa Emilian W. Pływaczewski, na miano mafiosa zasługiwała osoba, która w określonej społeczności realizowała trzy centralne funkcje, tj. ochronną, pośredniczą i represyjną (Mądrzejowski 2008).

Pomimo wskazywania Sycylii jako kolebki „mafii – przestępczości zorganizowanej”, pojęcie to w piśmiennictwie nie jest wyraźnie wyinterpretowane i dookreślone. Analizując rodowód pojęcia „mafia” należy wyjść poza zakreślony ramy miejscowe. Podążając za Wiesławem Mądrzejowskim słowo „mafia” prawdopodobnie wywodzi się od określeń: *maafir* (pochodzącego od nazwiska dynastii arabskiej panującej w Palermo), *mahias* (oznaczającego bezczelne zachowanie), *maha* (określającego kamieniołomy, będące często schronieniem osób ściganych przez władze) (Mądrzejowski 2008). Badacze upatrują pochodzenia słowa „mafia” również w masakrze Francuzów (tzw. nieszpory sycylijskie), która miała miejsce 30 marca 1282 r. w Palermo. W czasie zbrojnego wystąpienia mieszkańców Sycylii przeciwko królowi Karolowi I Andegaweńskiemu padać miały słowa „Morte Alla Francia, Italia anela – Śmierć Francuzom, odetchnij Italio” – pierwsze litery wypowiedzianego przez sycylijskich rebeliantów hasła układać miały się w słowo „mafia”, które oznaczało wyraz buntu przeciwko obowiązkom nakładanym przez francuskiego króla na mieszkańców Sycylii. Stworzenie terminu „mafia” przypisywane jest również Giuseppe Garibaldiemu, który w 1860 r. lądując u wybrzeży Marsylii wypowiedzieć miał słowa „Mazzini autorizza furti, incendi ed avvelenamenti – co oznaczało „Mazzini pozwala kraść, podpalać i truć”.

Z czasem mafia, która początkowo odznaczała się wysokim stopniem wybiórczości przynależności do określonej grupy, zaczęła znacznie otwierać swe kręgi. Sycylijski model grupy przestępczej cechujący się wysokim stopniem ochrony interesów współuczestników powstawał na bazie zapotrzebowania społeczności na silną i skuteczną władzę (Filipkowski 2004). Z czasem on zaczął niknąć w pierwotnym znaczeniu, na skutek dążenia do uzyskania jak największych zysków. W związku z czym wyróżnić można dwa rodzaje mafii – „starą”, która charakteryzowała się szerokim spektrum działalności na rzecz lokalnej społeczności, bez nacisku na osiągnięcie znacznego zysku oraz „nową” nastawioną na osiągnięcie jak największego zysku w jak najkrótszym czasie. Idąc dalej, rozróżnieniu poddać należy również zorganizowaną przestępczość w znaczeniu klasycznym, która wyrosła z włoskiej mafii od amerykańskiej tzw. *organized crime*. Głównym czynnikiem różniącym jest zasięg działania. Sycylijska mafia początkowo działała w obrębie lokalnym, z czasem krajowym, a następnie międzynarodowym. Powstała z końcem lat 50 XX w. amerykańska *organized crime* od początku w swych działaniach nastawiona była na jak największą rozpiętość terenową.

3. Rozwój pojęcia przestępczości zorganizowanej – organized crime w USA

Pojęcie przestępczości zorganizowanej (*organized crime*) będącej jednym z rodzajów klasycznej mafii włoskiej, powstało w latach 50 XX wieku w Stanach Zjednoczonych. Geneza i rozwój pojęcia przestępczości zorganizowanej jest niewątpliwie związana z ekspansją międzynarodową włoskiej mafii na kolejne kontynenty – najpierw Afryki Północnej, by w dalszej kolejności osiąść w Stanach Zjednoczonych.

W odróżnieniu od sycylijskiej mafii, amerykańska *organized crime* nastawiona była w swych działaniach wyłącznie na zysk, z wyłączeniem społecznego aspektu. Zdaniem Hansa Jürgena Kernerera zorganizowane przestępstwo nie może być całkowicie odłączone od potrzeb społeczeństwa (Kerner 1973). Nowa struktura *organized crime* w USA stanowiła mieszanekę włoskich *mafiosów* oraz miejscowych grup przestępczych którzy zajmowali się głównie nielegalną produkcją i przemytem alkoholu – po zniesieniu prohibicji głównie skupiali się na prostytucji, a także przemyśle wysokolukrusowych limitowanych dóbr, na które wciąż istniał popyt. Rozwój więc jakże specyficznej struktury przestępczej o zorganizowanym charakterze dostosowany jest do aktualnych problemów oraz potrzeb widniejących w społeczeństwie.

Po raz pierwszy w Stanach Zjednoczonych w II p. XX w. zaczęto podejmować próby definiowania przestępczości zorganizowanej. W 1951 r. Senacka Komisja do Badania Przestępczości w Handlu Międzynarodowym tzw. komisja Kefauvera bez jednoznacznego zdefiniowania omawianego terminu, wskazała główne cechy przestępczości zorganizowanej w USA (Mieczkowska 2009). Wówczas pod pojęciem mafii określono strukturę, która charakteryzuje się szerokim zasięgiem terenowym, a jako główny cel działania obrała większe miasta krajowe. W swych działaniach opierała się na „mięśniach i morderstwie” (Michalska-Warias 2006). Następnie z inicjatywy prezydenta Johnsona, Komisja Specjalna ds. Stosowania Prawa i Wymiaru Sprawiedliwości, działająca na obszarze Stanów Zjednoczonych opracowała definicję przestępczości zorganizowanej wskazując, że „zorganizowane przestępstwo jest rodzajem sprzysiężenia o rozbudowanej, wielocłonowej strukturze, opartego na wewnętrznej hierarchii, dyscyplinie i żelaznych regulach postępowania, które prowadzi planową działalność typu „biznesu”, zmierzającą do opanowania i monopolizacji określonych sfer ekonomii (zwłaszcza w dziedzinie handlu, usług, obrotu kapitałem). Podkreśla się, że działania obejmują zarówno czyny nielegalne, jak też stosowanie nielegalnych środków (szantaż, korupcja) do osiągania legalnych celów (Rau 2002). W piśmiennictwie podnosi się, że opracowana w USA definicja nie spełnia wymogów stawianych przez europejski standard. Zdaniem Hermann’a Mannheim’a uczestnictwo w nielegalnych grupach przestępczych jest obok grup okazjonalnych, tłumu oraz gangów młodzieżowych i dorosłych, podstawową grupą w społeczeństwie (Michalska-Warias 2009). Zestawiając więc amerykańską definicję pojęcia przestępczości zorganizowanej, a „europejską” koncepcję H. Mannheim’a należy dojść do wniosku, że przestępczość zorganizowana może działać poprzez zrzeszanie się w skomplikowane i rozbudowane struktury, a także w mniejszych grupach – czego amerykańska definicja nie zawiera.

W 2000 r. na pięćdziesiątym piątym Zgromadzeniu Ogólnej Organizacji Narodów Zjednoczonych, Komisja Europejska i Grupa Ekspertów ds. Przystępczości Zorganizowanej Rady Europy zgodziły się, że przystępczością zorganizowaną jest „współpraca trzech lub więcej osób, przez dłuższy lub nieokreślony czas, podejrzanych lub skazanych za popełnienie poważnych przystępstw kryminalnych, w celu uzyskania korzyści lub władzy”.

Podsumowując, rozróżnia się dwa rodzaje definiowania pojęcia przystępczości zorganizowanej – amerykański i europejski. Amerykański sposób definiowania skupia się na ugrupowaniach o szerokim zasięgu działania, rozbudowanej strukturze, a także biznesowym charakterze w tzw. białych rękawiczkach. Z kolei europejski model definiowania koncentruje się na mniejszych ugrupowaniach, które tymczasowo popełniają wspólnie przystępstwa.

W odpowiedzi na pytanie zadane we wstępie, należy pochylić się nad faktem, że pomimo upływu czasu, poszczególne instytucje walczące z fenomenem przystępczości zorganizowanej podejmowały coraz śmielsze i dokładniejsze próby definiowania tego zjawiska. Stworzenie definicji kompletnej w znaczeniu prawnym wydawać się może zadaniem niemożliwym, a na pewno wyjątkowo trudnym do zrealizowania, zważywszy, że mafia działa wyjątkowo szybko, elastycznie, wykorzystując coraz to nowsze środki i pola do działania. Pod koniec lat 70 XX w. August Bequai dokonując przeglądu dotychczas zebranego dorobku w zakresie definiowania przystępczości zorganizowanej, wskazał, że definicja omawianego zjawiska zależy od interpretacji autora. Jak wyróżnił Bequai definicje pochodzące od przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, będą różnić się od definicji skonstruowanych przez kryminologów czy też ekonomistów, a nawet byłych członków zorganizowanych grup przystępczych. Przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości w swoich definicjach pojęcia przystępczości zorganizowanej kładli nacisk przede wszystkim na konspiracyjność, hierarchiczność, a jako główny sposób na zwalczanie tego zjawiska wskazywali walkę z podmiotami kierującymi takową grupą. Dla kryminologów definicja pojęcia przystępczości zorganizowanej skupiała się na różnorodnych modelach postrzegania tego zjawiska. Z kolei dla byłych członków grup przystępczych definicja była niemal tożsama jak w przypadku przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości. Ekonomiści w swej definicji wskazywali na monopolizację rynku przez zorganizowanego ugrupowania, a co za tym idzie psucie zjawiska wolnej konkurencji (Bequai 1979).

Wobec czego definicja pojęcia przystępczości zorganizowanej będzie charakteryzowana różnymi cechami w zależności od ustawodawstwa danego państwa, charakteru ustroju, zwyczajów, a także różnych grup badających zjawisko przystępczości zorganizowanej. Stąd nie jest możliwe określenie trwałej legalnej definicji przystępczości zorganizowanej, a co dopiero stworzenie jednolitej definicji służącej na arenie międzynarodowej.

4. Pojęcie przystępczości zorganizowanej w Polsce

W Polsce definicja przystępczości zorganizowanej wciąż nie została wykształcona. Jednolite zdefiniowanie omawianego pojęcia jest więc niezwykle trudne zarówno dla ustawodawcy, jak i sądownictwa. Niewątpliwie za taką sytuacją stać może charakterystyczny dynamizm oraz coraz to szerzej powiększająca się siatka pojęciowa czynów zabronionych. Zdaniem Emiliana W. Pływaczewskiego w ramach szeroko rozumianej przystępczości zorganizowanej mieści się wiele pojęć z siatki obejmującej przystępczość kryminalną: zabójstwa, porwana dla okupu, rozboje, wymuszenia rozbójnicze, zorganizowany przerzut i handel ludźmi, zorganizowane kradzieże, handel i przemysł samochodów, zorganizowaną przystępczość fałszerską, a także przeciwko dobrom kultury. Następnie przystępczość narkotykową: nielegalną produkcję, handel i przemysł narkotykami oraz przystępczość gospodarczą: przystępczość w sektorze bankowym, finansowym, kapitałowym, nielegalny obrót towarami wysokoakcyjowymi (alkohol, papierosy i paliwa), przystępstwa celne i dewizowe, przystępstwa podatkowe, przystępstwa związane z przekształceniami własnościowymi, przystępstwa w sektorze ubezpieczeń oraz panie brudnych pieniędzy (Pływaczewski 2011).

W polskim ustawodawstwie pojęcie „przystępczości zorganizowanej” po raz pierwszy pojawiło się w art. 5 Ustawy o ochronie obrotu gospodarczego z dnia 12 października 1994 r., który penalizował wprowadzanie do obrotu pieniędzy, papierów wartościowych lub dewizowych pochodzących ze zorganizowanej przystępczości, która powiązana jest z obrotem środkami odurzającymi lub psychotropowymi, fałszerstwem pieniędzy lub papierów wartościowych,

wymuszaniem dla okupu albo handel bronią. Powyższa definicja określała zjawisko przestępczości zorganizowanej w oparciu o enumeratywnie wymienioną grupę przestępstw. W tym samym roku pomocniczo Komenda Główna Policji przyjęła, że grupą przestępczą jest „hierarchicznie zorganizowany związek przestępczy powołany z chęcią zysku dla dokonywania ciągłych i różnorodnych przestępstw, zakładających osiąganie celów przez korupcję, szantaż oraz użycie siły i broni”. Dla działalności Centralnego Biura Śledczego przyjęto kryteria identyfikacji ugrupowań o charakterze zorganizowanym nastawionymi na popełnianie przestępstw, stworzone przez Europol. Zgodnie z tymi zaleceniami oraz cechami swoistymi dla państwa polskiego, określono, że zorganizowana grupa przestępcza to twór, który opiera się m.in. na: współpracy więcej niż dwóch osób, wyznaczenie dla każdej z nich określonego zakresu działania w grupie, dłuższy lub bezterminowy okres współpracy tych osób, stosowanie wewnętrznej kontroli i środków dyscyplinujących, podejrzenie popełnienia ciężkich przestępstw, działalnie na płaszczyźnie międzynarodowej, stosowanie przemocy, struktura grupy wzorowana na podmiotach gospodarczych, zaangażowanie w procesie prania brudnych pieniędzy, uzyskanie wpływu na gremia polityczne, gospodarcze, sądownie lub administracyjne, działanie z chęci zysku lub osiągnięcia wpływu na władzę (Mądrzejowski 2008). Tym samym, aby zaistniała możliwość wszczęcia postępowania karnego przeciwko określonej osobie, musiała ona spełniać przynajmniej osiem powyżej wskazanych kryteriów.

Jak już zostało powiedziane, polski prawodawca nie skonstruował do dziś legalnej definicji przestępczości zorganizowanej. Jednakże analizując problematykę definicji przestępczości zorganizowanej, niewątpliwie należy pochylić się nad treścią art. 258 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, który penalizuje szeroko rozumiany „udział w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnienia przestępstw”.

Art. 258 k.k (Kodeks karny Dz. U. 1997 nr 88 poz. 553; dalej jako: k.k.). typizuje przestępstwa związane z przynależnością (§ 1) do zorganizowanej grupy lub związku mających na celu popełnienie przestępstwa (także przestępstwa skarbowego). Kolejny typ podstawowy w § 3 – oprócz wskazanego w § 1, związany jest z zakładaniem grupy albo związku przestępczego jak w § 1, grupy lub związku mającej charakter zbrojny, a także kierowaniem nimi. W § 2 określono typ kwalifikowany polegający na braniu udziału w grupie lub związku o charakterze zbrojnym albo mającym na celu popełnianie przestępstw o charakterze terrorystycznym. Z kolei § 4 to kolejny typ kwalifikowany, który penalizuje zakładanie lub kierowaniem grupą albo związkiem mającym na celu popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym. Kodeks karny z 1969 r. w dyspozycji art. 276 k.k. (aktualnie art. 258 k.k.) nie zawarł określenia „zorganizowana grupa”. Wówczas pojęcie to stanowiło okoliczność do zastosowania nadzwyczajnego zaostrzenia kary. Termin „zorganizowana grupa” do art. 276 k.k. został dodany na skutek ustawy z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz podniesieniu dolnych i górnych granic grzywnien i nawiązek w prawie karnym (Wąsek i Zawłocki 2010). Ustawodawca w art. 258 k.k. dokonuje rozróżnienia czynności sprawczej na przynależność do „zorganizowanej grupy” a „związku”. W uzasadnieniu rządowego projektu kodeksu karnego z 1997 r. pojęcie zorganizowanej grupy przestępczej określono jako zrzeczenie przestępne charakteryzujące się w porównaniu ze związkiem niższym stopniem organizacji.

W doktrynie zgodnie wskazuje się, że zarówno grupa, jak i związek przestępczy muszą charakteryzować się następującymi cechami: minimalną liczbą trzech członków, istnieniem struktury organizacyjnej, a także jej trwałością i nastawieniem na popełnianie przestępstwa. Wskazuje się, że cechami związku w ujęciu prawa karnego są trwałość, oznaczone kierownictwo, a także dyscyplina jej członków, w tym określone konsekwencje związane z nieposłuszeństwem – co nie musi występować w grupie przestępczej (Marek 2010). Ocena, czy dana struktura stanowiła związek czy grupę zależy od indywidualnych okoliczności faktycznych np. liczebnością członków (zarówno w przypadku grupy i związku muszą to być minimum trzy osoby), zasad obowiązujących w strukturze wewnętrznej, zasad współpracy, planowanych przestępstw. Dokonawszy analizy *in concreto* stanu faktycznego, określoną strukturę można nazywać związkiem przestępczym, jeśli wykazany zostanie wysoki stopień zorganizowania oraz posiadanie przywództwa – co jak wskazuje A. Michalska Warias powodować będzie co najmniej dwustopniową hierarchiczność (Michalska-Warias 2009). Cechą

charakterystyczną dla grupy zorganizowanej jest możliwość pozwolenia sobie na większy margines błędu. Chodzi tutaj o pewien stopień niedoprecyzowania działań, a także luźniejszą strukturę hierarchiczną. Nie ma tutaj bowiem konieczności przywództwa w mniej licznych grupach zorganizowanych.

Dla określenia definicji przestępczości zorganizowanej, rozróżnienie grupy od związku wydaje się niezbędnym zabiegiem, z tego względu, że zarówno zorganizowana grupa, jak i związek stanowią filar przestępczości zorganizowanej, która to właściwie bez nich nie istnieje. Problematyka art. 258 k.k. jest niezwykle obszerna, jednakże mając na względzie charakter niniejszej pracy, zakończenie analizy omawianego przepisu – po wykazaniu różnic między „grupą” a „związkiem” wchodzącymi w skład pojęcia „przestępczości zorganizowanej” w tym momencie wydaje się konieczne.

5. Podsumowanie i wnioski

Aktualnie problem przestępczości zorganizowanej intensywnie powraca. Niewątpliwie w związku z większą przepuszczalnością obywateli zza wschodniej granicy do Polski, istnieje większe ryzyko rozwoju przestępczości zorganizowanej. Dla przestępczości zorganizowanej szczególnie „okazjonalnymi” w dzisiejszym czasie są przestępstwami są te związane m.in. z handlem ludźmi, cyberatakami, oszustwami internetowymi, handlem bronią, sprzeniewierzeniem środków finansowych przeznaczonych na wsparcie uchodźców, oszustwami akcyzowymi lub przemytem migrantów. Jak już zostało wielokrotnie wspomniane, przestępczość zorganizowana czerpie zyski z trudności napotykanymi przez społeczeństwo.

Podsumowując, najważniejszym wnioskami jakie można sformułować jest niewątpliwie fakt, że określenie jednolitej definicji przestępczości zorganizowanej ma niebagatelne znaczenie dla granicy działań podejmowanych przez organy ścigania na arenie międzynarodowej. Rygorystyczne definiowanie omawianego pojęcia prowadzi do wystąpienia ryzyka ograniczenia możliwości podejmowania czynności przez organy. Z kolei zdefiniowanie pojęcia przestępczości zorganizowanej w sposób niedostateczny może rodzić wystąpienie tzw. „luk w prawie”, które mogą być nadużywane przez grupy przestępcze. Z tego też względu niezbędna jest uzupełniająca się współpraca podejmowana między państwami w walce z tym zjawiskiem.

6. Literatura

- Avellone GB, Voghera E (1911) Mafia cyt. przez Mądrzejowski (2008) Przemysł przestępczość zorganizowana. System zwalczania: 12.
- Bequai A (1979) Organized Crime. The Fifth Estate: 2 i n.
- Filipkowski W (2004) Zwalczanie przestępczości zorganizowanej w aspekcie finansowym, Kantor Wydawniczy Zakymcze: 29.
- Gellert G (1983) Mafia: 9 i n.
- Hess H (1988) Mafia, Zentrale Herrschaft und lokale Gegenmacht: 37.
- Kerner H (1973) Professionelles und organisiertes Verbrechen, Schriftenreihe des BKA, cyt. przez Pływaczewskiego E.W. (2008) Przemysł przestępczość zorganizowana: 16.
- Marek A (2010) Kodeks karny. Komentarz: 555.
- Mądrzejowski W (2008) Przemysł przestępczość zorganizowana. System zwalczania: 11 i n., 29, 35 i n.
- Mieczkowska A (2009) Problematyka Przemysłu przestępczości zorganizowanej: 123.
- Michalska-Warias A (2006) Przemysł przestępczość zorganizowana i prawnokarne formy jej przeciwdziałania: 31 i n., 38.
- Michalska- Warias A (2017) Komentarz do art. 258 [w:] Kodeks Karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 222-316. Królikowski M, Zawłocki R (red.): 256-276.
- Pływaczewski EW (red.) (2011) Przemysł przestępczość zorganizowana: 42.
- Pływaczewski EW, Sakowicz A (2010) Komentarz do art. 258 [w:] Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 222-316. Tom II. Wąsek A., Zawłocki R (red.): 496.
- Rau Z (2002) Przemysł przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie: 31, 41.

Wąsek A, Zawłocki R (red.) (2010) Kodeks karny, część szczególna, komentarz do art. 222-316, tom II: 496.

Akty prawne:

Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz. U. 1969 nr 13 poz. 94

Ustawa z dnia 12 października 1994 r. o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego, Dz. U. 1994 nr 126 poz. 615

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny Dz. U. 1997 nr 88 poz. 553

Orzecznictwo:

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 października 1995 r., sygn. III KRN 122/95

Źródła internetowe:

Badziak J (2014) Przesłupstwo z art. 258 Kodeksu Karnego z 1997 r. Studium Prawnodogmatyczne <https://dSPACE.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/11377/Doktorat%20nr%205.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (dostęp: 24.04.2023); 16.

5. Wpływ konfliktu izraelsko-palestyńskiego na bezpieczeństwo Bliskiego Wschodu

Impact of the Israeli-Palestinian Conflict on the Security of the Middle East

Michał Przygoda

Instytut Prawa i Administracji, Collegium Humanum-Szkoła Główna Menadżerska w Warszawie

Michał Przygoda: michal.przygoda3@gmail.com

Słowa kluczowe: Bliski Wschód, Palestyna, Izrael, wojna izraelsko-arabska

Streszczenie

Region Bliskiego Wschodu uznawany jest współcześnie za jeden z najmniej stabilnych obszarów świata. Głównym elementem wpływającym na taki stan rzeczy jest kwestia konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Dlatego też, celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie wpływu konfliktu izraelsko-palestyńskiego na bezpieczeństwo Bliskiego Wschodu. Omówiono w tym celu genezę konfliktu, podejście państw regionu Bliskiego Wschodu wobec konfliktu izraelsko-palestyńskiego, konflikt izraelsko-palestyński w odwołaniu do bezpieczeństwa państw Bliskiego Wschodu, jak również działania podmiotów międzynarodowych wobec konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Z przeprowadzonej analizy jasno wynika, że pomimo, iż państwa regionu Bliskiego Wschodu wspierają i opowiadają się po stronie palestyńskiej to brak jest silnych i zdecydowanych działań w tym zakresie. Wszystko to sprawia, że konflikt izraelsko-palestyński nie stanowi dużego zagrożenia dla bezpieczeństwa państw Bliskiego Wschodu. Za dużo większe zagrożenie uznaje się powstanie tzw. Państwa Islamskiego. Dla wielu omawiany konflikt jest konfliktem stricte wewnętrznym, stąd dyplomatyczne zachowanie reszty państw regionu. Świadczy to o tym, że istota konfliktu izraelsko-palestyńskiego z każdym rokiem maleje, co w konsekwencji sprawia, że konflikt ten nie wpłynie na sytuację wewnętrzną tych państw i nie spowoduje, że rządy państw regionu Bliskiego Wschodu podejmą poważniejsze działania.

1. Wstęp

Region Bliskiego Wschodu uznawany jest współcześnie za jeden z najmniej stabilnych obszarów świata. Głównym elementem wpływającym na taki stan rzeczy jest kwestia konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Konflikt ten do tej pory nie został rozwiązany, pomimo, że w latach 90. XX w. zapoczątkowano proces pokojowy. Jednakże, wszelkie mediacje i próby negocjacji stają w martwym punkcie z uwagi na złożoność problemu i warunki jakie obie strony muszą spełnić, aby mógł zapanować trwały pokój. W dalszym ciągu podejmowane są wysiłki na rzecz stworzenia państwa palestyńskiego, jednakże kolejne konflikty pomiędzy Palestyną i Izraelem hamują proces pokojowy. Pomimo, że obydwie strony niejednokrotnie deklarowały chęć wznawiania rozmów pokojowych, to jednak kryteria jakie stawiają nawzajem przed sobą sprawiają, iż negocjacje wciąż kończą się fiaskiem (Godziński 2016).

Wszystko to powoduje, że jest on źródłem permanentnych napięć w regionie oraz wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa podmiotów w ten konflikt zaangażowanych. Dotyczy to przede wszystkim Izraela, ponieważ dla tego państwa osiągnięcie bezpieczeństwa jest sprawą kluczową, co jest uwarunkowane stanem relacji z państwami regionu. Mianowicie tylko i wyłącznie z dwoma z nich Izrael ma podpisane formalne porozumienie pokojowe, które potwierdza zgodę na istnienie w systemie politycznym regionu Bliskiego Wschodu. Dlatego też, chociażby z tego powodu kwestia bezpieczeństwa Bliskiego Wschodu jest zagadnieniem istotnym.

2. Geneza konfliktu

Napięcie między ludnością arabską i żydowską pojawiło się jeszcze przed powstaniem państwa żydowskiego. Mianowicie już w latach 20. XX w. zaczęło dochodzić do większych

incydentów pomiędzy tymi dwoma grupami ludności. Jednakże tak naprawdę, dopiero od powstania Państwa Izrael można mówić o konflikcie arabsko-izraelskim. Przełomowa w tej kwestii była rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 181 (1947), w której zaproponowano podział mandatu na państwo żydowskie i arabskie, z Jerozolimą pod zarządem międzynarodowym. Rezolucja ta uchwaliła plan podziału Palestyny. W skład przewidzianego przez nią państwa arabskiego miały wejść: część zachodniej Galilei, Samaria i Judea, miasto Jaffa oraz pas ziemi wzdłuż Morza Śródziemnego i pas ziemi wzdłuż granicy z Egiptem. Ziemie te obejmowały ok. 43% terytorium mandatu Palestyny i były zamieszkałe przez ok. 70% jej ludności. Z kolei, 1% terytorium mandatu, zamieszkałe w niemal równych proporcjach poprzez ludność żydowską i arabską, stanowić miało wydzielone miasto Jerozolima wraz z otaczającymi wsiami i miastami. Państwo żydowskie miało objąć pozostałe ok. 56% terytorium mandatu, zamieszkałe przez ok. 30% ludności Palestyny. Wszystkie te trzy części miały być połączone unią gospodarczą, na którą miały się składać m.in. wspólne cła oraz system walutowy (Nowacka i in. 2020).

Przyjęcie tej rezolucji, która została zaakceptowana przez ruch syjonistyczny, zaś zanegowana przez stronę arabską zaostrzyło trwający konflikt pomiędzy dwoma grupami do poziomu lokalnej wojny domowej. Powołując się na przywołaną rezolucję strona żydowska ogłosiła niepodległość państwa Izrael 14 maja 1948 r. To właśnie ten dzień uznaje się za rozpoczęcie pierwszej wojny arabsko-izraelskiej, określanej często mianem „wojny o niepodległość” (Kaćka 1999).

Należy jednak zaznaczyć, że już ok. pół roku przed dniem proklamacji Izraela, od listopada 1947 roku, dochodziło do ataków arabskich oddziałów na ludność żydowską. Ataki te były przede wszystkim skoncentrowane wokół głównych węzłów komunikacyjnych między żydowskimi osadami, na samych osadach znajdujących się w pobliżu miejscowości Lod oraz na pasie wybrzeża pomiędzy Tel-Awivem a Hajfą. Ponadto, takim działaniom towarzyszyły masowe demonstracje Arabów, mające na celu pokazanie sprzeciwu wobec utworzenia nowego państwa. Mianowicie Arabowie domagali się objęcia władzy nad palestyńskimi terenami mandatowymi zależnymi od Wielkiej Brytanii (Orłowski 2014).

Po ogłoszeniu niepodległości państwa Izrael doszło do inwazji wojsk państw arabskich – Egiptu, Jordanii, Libanu, Syrii i Iraku – na dawne terytorium mandatowe. Działania zbrojne zostały zakończone w dniu 10 marca 1949 r. Izraelowi udało się odeprzeć atak, zaś linie zawieszenia broni stały się pewnego rodzaju granicami nowego niepodległego państwa żydowskiego. W konsekwencji tych działań pod izraelską kontrolą znalazło się ok. 78% dawnego mandatu Palestyny. Z kolei, strona arabska utrzymała dwa obszary: Jordanię – Zachodni Brzeg Jordanu wraz z Jerozolimą Wschodnią oraz Egipt – Strefę Gazy (Madeyska 2008).

Konflikt pogłębił problem uchodźców, ponieważ ok. 600-760 tys. osób uciekło z terenów zajętych przez wojska żydowskie na obszary sąsiednich państw arabskich (Shindler 2008). W wyniku tych zmian demograficznych Zgromadzenie Ogólne ONZ wydało w 1948 r. rezolucję, w której domagano się, aby przyznać im prawo do powrotu do dawnych miejsc zamieszkania.

Kolejny etap w konflikcie arabsko-izraelskim otworzyła wojna sześciodniowa z 1967 r. Był to konflikt pomiędzy Izraelem a koalicją państw arabskich: Egiptu, Jordanii, Iraku i Syrii. Rozpoczęła się atakiem Izraela na Egipt, a zakończyła się klęską państw arabskich. Egipt w tym konflikcie utracił Synaj i Strefę Gazy, Syria utraciła Wzgórze Golan, a Jordania Zachodni Brzeg Jordanu. W konsekwencji, Izrael stał się okupantem kontrolującym ok. 1 mln-1,4 mln Palestyńczyków zamieszkujących te terytoria. Przy czym, rząd Izraela nie zdecydował się wtedy na formalne rozszerzenie suwerenności nad nimi ani na ich podział, ponieważ chciał utrzymać możliwość negocjacji z Jordanią i obawiał się zmiany demograficznej struktury Izraela (Buśko 2019).

Do opuszczenia zajętych terytoriów wezwała Rada Bezpieczeństwa ONZ w rezolucji nr 242, która stała się podstawą zasady „ziemia za pokój”, zakładającej, że w zamian za wycofanie się Izraela z terytoriów, które okupował od 1967 r., sąsiadujące z nim państwa zrzekną się wobec niego roszczeń terytorialnych i zawrą z nim traktaty pokojowe (Szydysz 2012).

Wydarzeniem, które symbolicznie kończyło proces kształtowania się palestyńskiej odrębnej tożsamości, był wybuch tzw. intifady pod koniec 1987 r. To spontaniczne powstanie obejmowało różnorodne formy protestu, strajków oraz potyczek z izraelską armią i służbami porządkowymi. Pierwsza intifada zmieniła dynamikę konfliktu, przenosząc środek ciężkości ze zwalczania działań

terrorystycznych na próby stabilizacji terytoriów kontrolowanych przez Izrael. Ponadto, intifada poskutkowała zmianą międzynarodowego odbioru Izraela, ponieważ uwidoczniła dysproporcję sił, podważając wizerunek strony defensywnej (Nowacka i in. 2020).

W 1993 r. zaczął się izraelsko-palestyński proces pokojowy. Dzięki staraniom Jasira Arafata oraz Organizacji Wyzwolenia Palestyny na mocy Porozumienia z Oslo powstała Autonomia Palestyńska w Gazie i Zachodnim Brzegu Jordanu. Jednakże, proces pokojowy przerwało powstanie rządu Binjamina Netanjahu. Dodać należy, iż mimo uznania Państwa Palestyny przez ONZ, nie jest ono uznane przez Izrael (<http://diplomacy.pl>).

W lipcu 2000 r. rozpoczęły się w Camp David bezpośrednie negocjacje izraelsko-palestyńskie, które miały na celu powołanie do życia państwa palestyńskiego w ustalonych podczas tych rozmów granicach. Jednakże plany te nie doszły do skutku, co wzmogło kolejne napięcia (Bojko 2006).

28 września 2000 roku wybuchła II intifada. Przeprowadzone mediacje nie przyniosły jakichkolwiek efektów, zaś rozmowy pomiędzy stronami zostały uznane za bezcelowe. W listopadzie 2000 roku Ehud Barak ogłosił decyzję o rezygnacji oraz rozpisaniu nowych wyborów na premiera. Jego następcą został Ariel Szaron, dla którego najważniejsza była kwestia bezpieczeństwa Izraela, zdecydował się zastosować bardzo zaostrzoną politykę wobec Palestyńczyków, a sytuację pogarszały dokonywane zamachy przez Hamas oraz Islamski Dżihad. Na rozwój konfliktu wpływały także bardzo liczne działania zbrojne Izraelskich sił przeprowadzane na terytorium Autonomii Palestyńskiej.

12 września 2001 roku izraelskie Siły Obrony przeprowadziły operację wojskową mającą na celu wyeliminowanie terrorystów, zaś w latach 2002-2021 Izrael przeprowadził jeszcze inne liczne operacje zbrojne (Godziński 2016).

Omawiając genezę konfliktu warto również przedstawić kwestie sporne jakie musiałyby rozwiązać strony konfliktu. Są to kwestie (<https://npb.usz.edu.pl>):

- bezpieczeństwa – ciągle zagrożenie dla wszystkich mieszkańców;
- demograficzne – konieczność życia i funkcjonowania w obszarze życia społecznego;
- ideologiczne – prawo do powrotu uchodźców;
- polityczne – to usankcjonowanie prawa do samostanowienia;
- religijno-ideologiczne – wpływ sił fundamentalistycznych, z obu stron, na walkę;
- terytorialne – są powiązane z ustanowieniem niepodległego Państwa Palestyńskiego.

3. Państwa regionu Bliskiego Wschodu wobec konfliktu izraelsko-palestyńskiego

Państwa regionu Bliskiego wspierają Palestyńczyków. W 1948 r. sześć z nich - Arabia Saudyjska, Egipt, Irak, Jordania, Liban oraz Syria przystąpiły do wojny z nowo powstałym Izraelem. Celem tych państw było zniszczenie Izraela w celu ustanowienia arabskiego państwa w Palestynie. Jednakże działania tych państw w późniejszym okresie ciężko uznać za działania propalestyńskie.

Najbardziej wyraźnie widać to w postępowaniu rządu w Kairze. W 1979 r. Egipt postanowił podpisać porozumienie pokojowe z Izraelem. W konsekwencji odzyskał on Półwysep Synaj. W trakcie negocjacji władze w Kairze starały się objąć tematem rozmów sprawę palestyńską. Obie strony uzgodniły, iż na obszarze Zachodniego Brzegu i Strefy Gazy powstanie palestyński samorząd oraz zostanie wstrzymane żydowskie osadnictwo. Jednakże, ostatecznie okazało się, iż te zapisy są interpretowane przez sygnatariuszy odmiennie. Władze w Kairze nie podjęły żadnych kroków w celu wymuszenia na Tel Awiwie jakiegokolwiek działania na rzecz Palestyny (Chojnowski i Tomaszewski 2000).

W późniejszym okresie także mimo słownego wspierania Palestyny, rząd Egiptu wciąż współpracował z Izraelem m.in. w zakresie dostaw gazu czy likwidacji podziemnych tuneli w Gazie. Sytuacja uległa zmianie dopiero po wybuchu tzw. arabskiej wiosny, kiedy to władzę w Kairze przejęli muzułmanie. Nowy rząd bardziej zaangażował się we współpracę z Palestyną, ograniczając kontakty z Izraelem. Przykładowo zdecydowano się wstrzymać dostawy gazu do Izraela (Teska 2012).

Drugim państwem, które zdecydowało się podpisać traktat pokojowy z Izraelem, była Jordania, co miało miejsce w 1994 r. Podobnie do rządu w Kairze, również i Jordańczycy podkreślają

wsparcie dla Palestyny, nie wywierając jednak zbytnej presji na władzach Izraela. Przejawem solidarności z palestyńską społecznością było odwołanie swojego ambasadora w proteście przeciwko działaniu ekstremistów żydowskich na Wzgórzu Świątynnym (Welsh 2014).

Palestyna była również wspierana przez Syrię, która po 1967 r. jako jedyna wsparła roszczenia palestyńskie, pomagając m.in. bojówkom palestyńskim, które dokonywały ataków na teren Izraela. Przy czym, po dojściu do władzy Hafeza Assada podejście do problemu palestyńskiego uległo istotnej zmianie. Władze syryjskie rozciągnęły ścisłą kontrolę nad para militarnymi oddziałami palestyńskimi działającymi w Syrii i zakazały im rajdów na obszar Izraela (Zdanowski 2010).

Iran również wspiera Palestynę, decydując się na zostanie adwersarzem Izraela od 1979 r i na wiele sposobów wspierając Palestyńczyków. Rok do roku w marszach poparcia biorą udział tysiące Irańczyków. Sam Teheran przeznaczał spore ilości pieniędzy na pomoc różnym organizacjom palestyńskim. Przy czym, co warto podkreślić - pomoc nie ograniczała się tylko i wyłącznie do wsparcia finansowego. Mianowicie Irańczycy szkolili m.in. bojówkarzy Hamasu oraz przekazywali im broń (Szyszlak i Szyszlak 2016).

Państwa Zatoki Perskiej także opowiedziały się po stronie palestyńskiej. Przykładowo Katar wspomagał finansowo organizacje palestyńskie. Z kolei, Arabia Saudyjska podejmowała próby doprowadzenia do pojednania między poszczególnymi palestyńskimi frakcjami, mając na celu powstanie palestyńskiego rządu jedności narodowej.

Od 2009 r. Turcja również zaczęła wspierać stronę palestyńską, mimo, że wcześniej dość często współpracowała z Izraelem. Wynikiem takiej decyzji była śmierć dziewięciu obywateli tureckich biorących udział w tzw. „Flotyli Wolności”. Izrael przeprosił za ten incydent dopiero w 2013 r., jednak to dopiero po 2016 r. odnowiono na nowo kontakty pomiędzy Turcją i Izraelem (Ravid 2016).

4. Konflikt izraelsko-palestyńskiego a bezpieczeństwo państw Bliskiego Wschodu

Z przeprowadzonej analizy jasno wynika, że pomimo, iż państwa regionu Bliskiego Wschodu wspierają i opowiadają się po stronie palestyńskiej to brak jest silnych i zdecydowanych działań w tym zakresie. Tym samym, wieloletnia praktyka pozwala stwierdzić, iż państwa te mają nikły wpływ na stan i postać konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Dlatego też, uznać należy, iż poza działaniami dyplomatycznymi na forum ONZ czy też mediacjami prowadzonymi podczas poważniejszych konfliktów w Strefie Gazy wpływ państw regionu Bliskiego Wschodu na konflikt jest znikomy (Szyszlak i Szyszlak 2016).

Wszystko to sprawia, że konflikt izraelsko-palestyńskiego nie stanowi dużego zagrożenia dla bezpieczeństwa państw Bliskiego Wschodu. Za dużo większe zagrożenie uznaje się powstanie tzw. Państwa Islamskiego. Dla wielu omawiany konflikt jest konfliktem stricte wewnętrznym, stąd dyplomatyczne zachowanie reszty państw regionu. Świadczy to o tym, że istota konfliktu izraelsko-palestyńskiego z każdym rokiem maleje, co w konsekwencji sprawia, że konflikt ten nie wpłynie na sytuację wewnętrzną tych państw i nie spowoduje, że rządy państw regionu Bliskiego Wschodu podejmą poważniejsze działania.

Prócz dyplomatycznych zapewnień państw Bliskiego Wschodu spodziewać się można, że takie państwa jak Iran czy te z Zatoki Perskiej, czyli regiony nacechowane podejściem antyizraelskim zwiększą swoją pomoc finansową dla Palestyny, jednak jak już wspomniano nie powinno wpłynąć to w istotny sposób na stan konfliktu izraelsko-palestyńskiego.

To co sprawia, iż jest małe prawdopodobieństwo wystąpienia zagrożenia dla bezpieczeństwa państwo Bliskiego Wschodu to dodatkowo fakt, iż państwo żydowskie jest stabilne, a jego służby są w stanie zminimalizować oraz ograniczyć wpływ potencjalnego palestyńskiego powstania na funkcjonowanie Izraela (Szyszlak i Szyszlak 2016).

Tak jak również wspomniano, wydaje się, iż zdecydowanie większym problemem w zakresie bezpieczeństwa państw regionu Bliskiego Wschodu jest istnienie oraz działalność tzw. Państwa Islamskiego.

5. Podmioty międzynarodowe wobec konfliktu izraelsko-palestyńskiego

Palestyna w trakcie konfliktu dość znacznie polega politycznie i ekonomicznie na zaangażowaniu podmiotów zagranicznych. Wsparcie polityczne wyraża się w krytyce środowiska międzynarodowego wobec działań Izraela na terenie Zachodniego Brzegu i Strefy Gazy, a także poparciu Palestyny przez organizacje multilateralne. Z kolei, w zakresie ekonomicznym według Banku Światowego od 1993 do 2017 r. Palestyna otrzymała ponad 31 mld USD od zagranicznych darczyńców (Iqtaid 2017).

Współpracę pomiędzy Unią Europejską a Palestyną i Izraelem definiuje m.in. Europejska Polityka Sąsiedztwa ogłoszona w 2004 r. Kluczowe dla jej kształtowania są trzy założenia (Nowacka i in. 2020):

- rozwiązanie dwupaństwowe zakładające ustanowienie suwerennego państwa palestyńskiego w granicach określonych w porozumieniach z 1949 r. jako sposób zakończenia konfliktu, do którego powinny dążyć zarówno Izrael i Palestyna, jak i środowisko międzynarodowe;
- wiodąca rola Stanów Zjednoczonych w Bliskowschodnim Procesie Pokojowym z założeniem ich poparcia dla rozwiązania dwupaństwowego;
- wsparcie państw członkowskich dla działań Unii Europejskiej w zakresie polityki zagranicznej, Komisji Europejskiej i instrumentów unijnych promujących rozwiązanie dwupaństwowe.

Z kolei, ONZ opowiada się za rozwiązaniem dwupaństwowym, krytycznie odnosząc się do okupacyjnej polityki Izraela. Za nielegalne uznaje konstrukcję muru na Zachodnim Brzegu oraz izraelskie osiedla na jego terenach. Krytyka ONZ względem Izraela miała wpływ na jego negatywną postawę wobec tej organizacji, zaś jej zaangażowanie w konflikt władze Izraela postrzegają jako wyłącznie propalestyńskie. Warto zaznaczyć, iż od 1948 r. do 2016 r. Rada Bezpieczeństwa ONZ wydała 80 rezolucji, mających na celu potępienie działań Izraela (www.welcometopalestine.com).

6. Podsumowanie

Podsumowując, region Bliskiego Wschodu uznawany jest współcześnie za jeden z najmniej stabilnych obszarów świata. Głównym elementem wpływającym na taki stan rzeczy jest kwestia konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Konflikt ten do tej pory nie został rozwiązany. Pomimo, że obydwie strony niejednokrotnie deklarowały chęć wznawiania rozmów pokojowych, to jednak kryteria jakie stawiają nawzajem przed sobą sprawiają, iż negocjacje wciąż kończą się fiaskiem. Wszystko to powoduje, że jest on źródłem permanentnych napięć w regionie oraz wyzwani i zagrożeń dla bezpieczeństwa podmiotów w ten konflikt zaangażowanych. Przy czym, napięcie między ludnością arabską i żydowską pojawiło się jeszcze przed powstaniem państwa żydowskiego. Jednak za rozpoczęcie pierwszej wojny arabsko-izraelskiej uważa się dzień ogłoszenia niepodległości państwa Izrael 14 maja 1948 r.

Państwa regionu Bliskiego wspierają Palestyńczyków. W 1948 r. sześć z nich - Arabia Saudyjska, Egipt, Irak, Jordania, Liban oraz Syria przystąpiły do wojny z nowo powstałym Izraelem. Celem tych państw było zniszczenie Izraela w celu ustanowienia arabskiego państwa w Palestynie. Jednakże działania tych państw w późniejszym okresie ciężko uznać za działania propalestyńskie.

Z przeprowadzonej analizy jasno wynika, że pomimo, iż państwa regionu Bliskiego Wschodu wspierają i opowiadają się po stronie palestyńskiej to brak jest silnych i zdecydowanych działań w tym zakresie. Wszystko to sprawia, że konflikt izraelsko-palestyński nie stanowi dużego zagrożenia dla bezpieczeństwa państw Bliskiego Wschodu. Za dużo większe zagrożenie uznaje się powstanie tzw. Państwa Islamskiego. Dla wielu omawiany konflikt jest konfliktem stricte wewnętrznym, stąd dyplomatyczne zachowanie reszty państw regionu. Świadczy to o tym, że istota konfliktu izraelsko-palestyńskiego z każdym rokiem maleje, co w konsekwencji sprawia, że konflikt ten nie wpłynie na sytuację wewnętrzną tych państw i nie spowoduje, że rządy państw regionu Bliskiego Wschodu podejmą poważniejsze działania.

7. Literatura

- Bojko K (2006) Izrael a aspiracje Palestyńczyków 1987-2006. Warszawa: 158-159.
- Buśko MZ (2019) Kształtowanie granic rzeczywistych i wyobrażonych Jerozolimy wschodniej w kontekście konfliktu izraelsko-palestyńskiego. POLITEJA 1(58): 255-282.
- Chojnowski A, Tomaszewski J (2000) Izrael. Warszawa: 108.
- Godziński M (2016) Konflikt izraelsko-palestyński w latach 2006-2014 – analiza i bilans. Wydawnictwo Państwowej Uczelni Zawodowej we Włocławku. Zbliżenia Cywilizacyjne XII (2): 41.
- Iqtaid A (2017) Aid and its limits in Palestine. The Interpreter: www.lowyinstitute.org/the-interpreter/palestinian-aid-dwindling-dollars-delivering-little-durable-development.
- Kącki C (1999) Izrael Informator. Wyd. Ministerstwo Obrony Narodowej. Warszawa: 11.
- Konflikt Izraelsko-Palestyński. Początki konfliktu i analiza ostatnich wydarzeń (2021): <http://diplomacy.pl/pl/blog/afryka-i-bliski-wschod/item/575-konflikt-izraelsko-palestyński-początki-konfliktu-i-analiza-ostatnich-wydarzeń>.
- Madeyska D (2008) Historia współczesna świata arabskiego. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa: 11.
- Nowacka S, Wojnarowicz M, Zaręba S, (2020) Raport PISM. Konflikt izraelsko-palestyński 2020. Rok złego przełomu. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Warszawa: 9.
- Orłowski K (2014) Bliski Wschód 1948 - wojna o niepodległość Izraela. Wydawnictwo WSOWL im. generała Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu. Wrocław: 5-6.
- Ravid B (2016) Israeli Security Cabinet Approves Turkey Reconciliation Agreement: <https://www.haaretz.com/israel-news/israeli-security-cabinet-approves-turkey-reconciliation-deal-1.5402998>.
- Shindler C (2008) A history of modern Israel. Cambridge University Press: 48.
- Szydzisz M (2012) Religijne wymiary konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Wschodnioznawstwo 6: 167-179.
- Szyszlak E, Szyszlak T (2016) Konflikty etniczne i wyznaniowe a bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym, państwowym i międzynarodowym: wybrane aspekty. Zakład Wydawniczy NOMOS. Kraków: 134-135.
- Świat się zmienia a (...) „na Bliskim Wschodzie bez zmian”. Konflikt nadal trwa. Analiza INOPIB (2021): <https://npb.usz.edu.pl/swiat-sie-zmienia-a-na-bliskim-wschodzie-bez-zmian-konflikt-nadal-trwa-analiza-inopib/>.
- Teska J (red.) (2012) Middle East and North Africa: MENA źródłem szans i zagrożeń bezpieczeństwa. Warszawa: 71-86.
- United Nations Security Council resolutions against Israel 1948–2016 (2017) Welcome to Palestine: www.welcometopalestine.com/article/united-nations-security-council-resolutions-israel.
- Welsh T (2014) Israel and Jordan: The Middle East's Odd Couple: <https://www.usnews.com/news/articles/2014/11/14/israel-and-jordan-the-middle-east-odd-couple>.
- Zdanowski J (2010) Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku. Wyd. Ossolineum. Lwów: 248-249.

6. Prawa kobiet w Islamskiej Republice Iranu

Women's Rights in the Islamic Republic of Iran

Michał Przygoda

Instytut Prawa i Administracji, Collegium Humanum-Szkoła Główna Menadżerska w Warszawie

Michał Przygoda: michal.przygoda3@gmail.com

Słowa kluczowe: rewolucja islamska, hidżab, kodeks karny, dyskryminacja, Bliski Wschód

Streszczenie

Artykuł dotyczy praw kobiet w Islamskiej Republice Iranu. Kobiety w Iranie były posiadaczkami biernego i czynnego prawa wyborczego, a także miały dostęp do edukacji i pełnej swobody w wyborze ubioru podczas rządów Rezy Pahlawiego w latach 60. Sytuacja ta uległa zmianie po rewolucji islamskiej z 1979 r., kiedy rządy przejął ajatollah Chomeini. Kobiety straciły wtedy wiele praw, takich jak dostęp do antykoncepcji, za to wprowadzono m.in. obowiązek noszenia hidżabu. Artykuł przedstawia m.in. przepisy kodeksu karnego, zgodnie z którym kobiety, które pojawiają się publicznie bez hidżabu, zostają skazane na karę. Przeciwnicy hidżabu argumentują, że nie jest on nakazany przez Koran, ale sędziowie decydują o karze zależnie od ich własnej interpretacji. Docelowo wyniki przeprowadzonych badań mogą być punktem wyjścia do dyskusji na temat łamania praw kobiet w Islamskiej Republice Iranu.

1. Wstęp

Islamska Republika Iranu jest państwem, które pretenduje do odgrywania mocarstwowej roli w regionie Bliskiego Wschodu, oddziałującym na wiele zjawisk oraz procesów w nim zachodzących, zaangażowanym praktycznie w każdy konflikt. Sam Bliski Wschód stanowi jeden z najbardziej niestabilnych, a zarazem nieprzewidywalnych regionów na świecie, borykającym się trudnymi do rozwiązania konfliktami i kryzysami, takimi jak kryzys izraelsko-palestyński, wojna w Iraku czy kryzys dotyczący irańskiego programu nuklearnego. To co uwypukla znaczenie Bliskiego Wschodu dla społeczności międzynarodowej to fakt, iż na obszarze tym znajduje się ok. 2/3 zasobów ropy naftowej i około połowy zasobów gazu ziemnego (Dzisiów-Szuszczukiewicz 2009). Współcześnie Islamska Republika Iranu to kraj bardzo podzielony, przede wszystkim w odniesieniu do kobiet. Dlatego też warto szerzej się przyjrzeć takiemu zagadnieniu jak prawa kobiet w Islamskiej Republice Iranu w XXI w.

2. Od biernej i czynnej partycypacji do braku praw - zmiany w sytuacji kobiet w Iranie w latach 60. i 70

W pierwszej połowie lat 60. w okresie rządów Rezy Pahlawiego, kobiety w Iranie uzyskały zarówno bierne, jak i czynne prawa wyborcze. Ponadto, posiadały szeroki dostęp do edukacji oraz pełną swobodę w wyborze ubioru. Sytuacja ta uległa zmianie - utraciły większość swoich praw - kiedy nastął okres rządów ajatollaha Chomeiniego po rewolucji islamskiej z 1979 r. Zostały one odsunięte nie tylko od życia publicznego, ale i pozbawione podstawowych praw, jak np. dostęp do antykoncepcji. W tym okresie wprowadzono m.in. obowiązek noszenia islamskiego hidżabu. Przy czym, z etymologicznego punktu widzenia słowo hidżab wywodzi się od czasownika *hajaba* oznaczającego - ukrywać się, osłaniać, zasłaniać, okrywać, chronić, ochraniać. Jego najbardziej popularnym oraz powszechnie używanym tłumaczeniem jest „zasłona”, czyli chusta zakrywająca włosy, stosowana często z nim zamiennie, a w szerszym znaczeniu - strój spełniający określone warunki (Warraq 2013).

Punkt 1 art. 102 Kodeksu karnego dotyczącego *Ta'azirat* – kar, stwierdza: „Kobiety, które pojawiają się na ulicach i w miejscach publicznych bez zalecanego hidżabu muzułmańskiego, zostaną skazane na karę 74 batów”. Kobiety – urzędniczki państwowe, które naruszą kod ubioru zostaną zawieszona w prawach pracownika do 2 lat. Czyn ten należy do kategorii przestępstw *Ta'azir* (arab. skarcić, poprawić), dla których kary nakładane są w głównej mierze, w celu reformacji sprawcy

i odstraszenia go przed ponownym złamaniem prawa w przyszłości. Koran i sunna nie wskazują w stosunku do nich szczegółowych wytycznych. Tym samym wymiar kary za każdym razem jest zależny od dyskrecjonalnej decyzji sędziego oraz jest ustalany indywidualnie (Peters 2005).

Przeciwnicy hidżabu dowodzą, iż nakaz jego noszenia nie został wyraźnie określony w Koranie. Mianowicie, w żadnym miejscu Koran nie nakazuje, aby wszystkie kobiety zasłaniały całą sylwetkę od stóp do głowy, gdy wychodzą z domu. Jednakże, jak zauważa M. Stolarczyk, pewne poparcie na rzecz obowiązkowego noszenia islamskiego hidżabu znajduje się w wersach Koranu „O Proroku! Powiedz swoim żonom i swoim córkom i kobietom wierzących, aby się szczerze zakrywały swoimi okryciami. To jest najodpowiedniejszy sposób, aby były poznawane, a nie były obrażane”. Można to odczytać jako nakaz zakrywania intymnych części swego ciała (Stolarczyk 2014).

Jak już wspomniano na wstępie - obecnie Islamska Republika Iranu to kraj bardzo podzielony, przede wszystkim w odniesieniu do kobiet. Mianowicie jak zauważa I. Warraq na ulicach dużych miast można spotkać zarówno pobożne muzułmanki, które owinięte czarnymi czadorami przemierzają ulice tylko i wyłącznie w towarzystwie męskich opiekunów, jak i te bardziej „wyzwolone”, na wysokich obcasach, ubrane w obcisłe dżinsy i modny hidżab (Warraq 2013). Funkcjonariusze patrolują ulice miast, zatrzymując kobiety, które według nich, są ubrane w nieodpowiedni sposób. Warto podkreślić, iż najczęściej pośród funkcjonariuszy znajduje się co najmniej jedna kobieta ubrana w czador. Do zatrzymań wykorzystują specjalny formularz. Formularz składa się z trzech części i dotyczy (Kuriata 2015):

- wyglądu włosów/głowy,
- noszonego makijażu,
- stroju.

W każdej części znajdują się pola wyboru opisujące zakazane elementy wyglądu bądź stroju, które są następnie odpowiednio odznaczane przez osobę dokonującą kontroli. W części pierwszej, która dotyczy włosów/głowy wyróżniono takie rubryki jak:

- całkowicie odsłonięte włosy,
- częściowo odsłonięte włosy,
- widoczna fryzura,
- odsłonięta szyja,
- cienka chusta,
- widzialne piersi/dekolt.

Z kolei, w części, która dotyczy wyglądu twarzy szczególną uwagę przywiązuje się do określonych elementów makijażu, takich jak:

- szminka,
- tusz do rzęs,
- cień do powiek,
- róż do policzków,
- lakier do paznokci na dłoniach lub stopach,
- zakazane okulary.

Ostatnia część formularza dotyczy niewłaściwych elementów stroju. Przewidziane są tutaj takie elementy jak:

- obcisłe *manteau*,
- krótkie *manteau*,
- *manteau* z rozcięciami odsłaniającymi ciało,

- niekonwencjonalne *manteau*,
- spodnie z zakazanymi symbolami,
- brak spodni,
- inne (Kuriata 2015).

Oczywistym jest, iż prawo względem każdej kobiety obowiązuje w takim samym zakresie. Jednakże, jak wynika z wywiadów przeprowadzonych przez A. Kuriatę z mieszkańcami Teheranu, Isfahanu i Szirazu, to co jest uregulowane w kodeksach, nie zawsze pokrywa się z rzeczywistością. Mianowicie, w wielu sytuacjach pierwszeństwo mają zapisy koraniczne. Przykładem takiej sytuacji jest kwestia wieku zamążpójścia dla kobiety. Wiek zamążpójścia, wraz z przejęciem władzy przez ajatollaha Chomeiniego w 1979 r., został obniżony dla kobiet z 16 lat na 9 lat. Z kolei, w trakcie panowania Khatamiego przepis ten zmodyfikowano, regulując, iż wiek, w którym kobieta może wyjść za mąż to 13 lat. Jednakże, zgodnie z prawem szariatu, kobieta, która osiąga dojrzałość płciową (w Iranie to 9 lat), staje się osobą dorosłą, a tym samym gotową do zamążpójścia (Kuriata 2017). Mianowicie zgodnie z artykułem 49 Kodeksu Karnego Iranu, za osobę dorosłą należy traktować tą, która osiągnęła wiek dojrzałości płciowej według prawa szariatu, a więc, jak już wspomniano, w przypadku dziewcząt jest to wiek pierwszej menstruacji (dla uproszczenia przyjęto 9 lat). Zwyczajowo dziewczynki biorą wtedy udział w specjalnej ceremonii *Taklif*, w ramach której przyjmuje się je do islamskiej społeczności i obdarowuje pierwszym czadorem. Podkreślić należy, iż od momentu uzyskania dojrzałości, taka osoba odpowiada przed sądem jako dorosły, a tym samym może być pociągnięta do odpowiedzialności karnej za przestępstwa przewidziane przez prawo, w tym za niewłaściwy strój. Czyn ten należy do kategorii przestępstw *Ta'zir*.

Ponadto, w wielu przypadkach prawo religijne ma wpływ na kształt prawa obowiązującego, co jest konsekwencją występowania obowiązku dostosowywania norm prawa stanowionego do nakazów wywodzących się z prawa szariatu (Bassiouni 1982). Przykładem takiej sytuacji jest przywołana już kwestia obniżonego dla kobiet wieku, w którym podlegają one odpowiedzialności karnej.

Jak już wspomniano, po okresie rewolucji islamskiej z 1979 r., ograniczenia praw kobiet dotyczą praktycznie wszystkich ważnych dla nich sfer. Wymienić tutaj można m.in. kwestię tego, że kobieta ma ograniczoną możliwość podejmowania decyzji w zakresie opieki nad swoim dzieckiem. Przykładowo, w sytuacji zagrożenia zdrowia i życia, kiedy wymagana jest operacja, kobieta musi najpierw uzyskać na nią pozwolenie ojca dziecka bądź jego rodziny.

Co ciekawe wieloma obostrzeniami uregulowana jest kwestia prowadzenia przez kobiety pojazdów. Mianowicie są one zobligowane do przestrzegania odpowiednich oraz zgodnych z prawem zasad ubioru, a przede wszystkim noszenia hidżabu (Kuriata 2017). Dlatego też istnieje specjalny formularz, który jest stosowany przez funkcjonariuszy policji, podczas kontroli. Zawarte są w nim takie opisy jak (Kuriata 2015):

- niewłaściwie ubrani pasażerowie,
- pasażerowie w makijażu,
- odkryte części ciała,
- obcisty strój,
- odkryte włosy.

Dodatkowo, na ulicach miast pojawiają się „*trusted invisible agents*” (ang. tajni agenci), którzy mają spisywać numery rejestracyjne pojazdów, w których kierowcy nie przestrzegają zasad hidżabu. Takie dane są następnie przekazywać policji. W sytuacji, gdy kobieta odkrywa części swojego ciała, nosi obcisty strój, nie ma hidżabu bądź używa zbyt mocnego makijażu może ona zostać ukarana. Karą może być np. konfiskata samochodu.

Kolejnym przykładem ograniczenia praw kobiet jest nakaz segregacji płci w miejscach publicznych, takich jak komunikacja miejska czy metro. Mianowicie na stacjach metra znajdują się bramki, które wydzielają sfery damskie i męskie. Jeśli zaś chodzi o komunikację miejską to autobusy

podzielone są na część przeznaczoną dla mężczyzn – z przodu pojazdu oraz dla kobiet – z tyłu pojazdu (Kuriata 2017). Kolejnym miejscem publicznym, gdzie obowiązuje nakaz segregacji płci jest meczet. Meczetory charakteryzują się m.in. tym, że mają wyodrębnione wejścia oraz części dla kobiet i mężczyzn.

Nakaz segregacji płci objawia się również w niedopuszczeniu kobiet do udziału w męskich meczach piłki nożnej i siatkówki. Iranki nie mogą uczestniczyć w rozgrywkach męskich drużyn grających w piłkę nożną od rewolucji islamskiej w 1979 r., zaś dostęp do meczów siatkówki został im ograniczony w 2012 r. Warto jednak podkreślić, iż kobiety także nie mogą być oglądane przez mężczyzn podczas uprawiania sportów drużynowych.

Obecnie Iranki mają szeroki dostęp do rynku pracy. Jednakże podjęcie przez nich pracy jest często uwarunkowane uzyskaniem zgody od męża, a przypadku jego braku – zgody męskiego opiekuna. Zgodnie z artykułem 1117 Kodeksu Cywilnego Iranu, mąż może nie zezwolić na podjęcie pracy przez żonę, jeśli jest to niezgodne z interesami rodziny bądź narusza godność jego albo żony. Przy czym, artykuł 1118 Kodeksu Cywilnego Iranu stanowi, iż żona może robić co tylko chce ze swoją własnością, a w tym z otrzymywanym wynagrodzeniem. Należy jednak podkreślić, iż konsekwentnie co kilka lat nakłada się na kobiety pewne ograniczenia w dostępie do rynku pracy. Przykładowo od 1979 r. wprowadzono zakaz sprawowania przez Iranki funkcji sędziego. Współcześnie zawód pilota samolotu również przeznaczony jest tylko i wyłącznie dla mężczyzn.

3. Różnice w traktowaniu kobiet i mężczyzn w Islamskiej Republice Iranu

Bardzo często restrykcje prawne, są inne dla kobiety a inne dla mężczyzn, co stoi w sprzeczności z art. 20 Konstytucji, który traktuje o równości mężczyzn i kobiet – „wszyscy członkowie narodu, mężczyźni i kobiety, mają jednakowe prawa polityczne, ekonomiczne, społeczne i kulturalne, które pozostają w zgodzie z pryncypiami islamu”.

Przykładem takiej restrykcji prawnej jest odszkodowanie za udział w wypadku samochodowym. W sytuacji bycia poszkodowaną w wypadku samochodowym, kobiecie przysługuje o połowę mniejsze odszkodowanie niż gdyby w tym samym wypadku został poszkodowany mężczyzna.

Kolejnym przykładem restrykcji prawnej, która dla kobiety jest inna niż dla mężczyzny jest kwestia pogwałcenie kodu ubraniowego i kary za przestępstwo. Mianowicie Iranka może otrzymać 74 uderzenia batem za pogwałcenie kodu ubraniowego i może być ukamienowana za przestępstwo, podczas gdy dla mężczyzn za to samo przewinienie prawo przewiduje tylko karę chłosty.

Inne traktowanie kobiet i mężczyzn widoczne jest także w zakresie rozwodu. Koran reguluje to w taki sposób, że wypowiedzenie przez mężczyznę trzykrotnie określonej formułki brzmiącej np. „ja Ciebie nie chcę” oznacza rozwód ostateczny, nawet wtedy, gdy słowa te wypowiedziane zostały bez obecności świadków. Natomiast, jeśli mężczyzna wypowie te słowa pod wpływem gniewu albo nieprzemyślanie, jedyną możliwością, aby uratować małżeństwo jest wyjście za mąż przez kobietę za innego partnera, który musi udzielić jej rozwodu. Mianowicie zgodnie z Koranem „A jeśli on rozwiódł się z nią ostatecznie, to ona nie jest mu dozwolona, dopóki nie wyjdzie za innego mężczyznę. A jeśli ten da jej rozwód, to nie popełnią grzechu, powracając do siebie, jeśli oboje sądzą, że zachowują granice Boga”. Dlatego też, dopiero po rozwiedzeniu się przez kobietę z innym mężczyzną i skonsumowaniu związku, pierwszy mąż może ponownie wziąć ją za żonę. Znacznie cięższe jest dokonanie rozwodu z inicjatywy kobiety. Posiada ona trzy możliwości:

- może wystąpić do sądu, jeżeli potrafi udowodnić, że mąż posiada defekt utrudniający związek, szkodzi jej, jest impotentem bądź z innych przyczyn jest niezdolny do współżycia seksualnego, gdy jej nie utrzymuje albo gdy zaginął (Muhammada 2008),
- może rozwiązać małżeństwo na podstawie wykupu, czyli poprzez zwrot tradycyjnego *mahr*. Podstawą zwrotu mogą być okoliczności takie, jak przy tradycyjnym rozwodzie, choć uważa się, iż może ją stanowić również zwykła niechęć do męża,
- może dokonać rozwodu na podstawie tzw. „*talak*”, czyli rozwodu przekazanego, polegającego na przekazaniu przez męża żonie praw do rozwodu, co ma nieodwracalne skutki (Engineer 2008).

Jeszcze inaczej wygląda sytuacja, gdy z rozwodem związana jest potencjalna ciąża. Mianowicie Koran wskazuje, iż zanim dojdzie do ostatecznego rozstania, małżonkowie powinni odczekać cztery miesiące, aby okazało się, czy kobieta nie jest w ciąży. Jeżeli okaże się, że kobieta jest w ciąży, wtedy mężczyzna ma prawo powrócić do niej rezygnując z rozwodu. Jeśli zaś do rozwodu dochodzi, gdy już wiadomo, iż żona spodziewa się dziecka, mąż ma prawny obowiązek opłacania alimentów do końca jej życia albo do momentu ponownego zamążpójścia kobiety (Engineer 2008). Tym samym zauważyć można, że także w kwestii rozwodu prawo faworyzuje mężczyzn, gdyż mają oni znacznie większą swobodę w podejmowaniu decyzji w tym zakresie.

4. Zakończenie

Podsumowując, analizując sytuację prawną kobiet w Islamskiej Republice Iranu w XXI w. nasuwa się wniosek, iż prawa Iranek powinny zostać zreformowane i dostosowane do współczesnych standardów. Mianowicie są one narażone na liczne ograniczenia prawne, jawną dyskryminację i nierówne traktowanie wobec prawa. Oczywiście należy mieć na względzie, iż Islamska Republika Iranu stanowi całkowicie inną kulturę i stąd m.in. wynikają tak duże rozbieżności w traktowaniu kobiet w porównaniu z krajami chrześcijańskimi.

Warto jednak pamiętać, że prawa kobiet to nie tylko kwestia kultury czy religii, lecz przede wszystkim kwestia podstawowych praw człowieka i równości. Dlatego istotne jest, aby Iran dążył do modernizacji swojego systemu prawnego i uwzględnienia w nim potrzeb i praw kobiet. Konieczne są zmiany w zakresie praw obywatelskich, edukacji, służby zdrowia i rynku pracy, aby zapewnić równość i godne traktowanie kobiet w społeczeństwie irańskim. Tylko w ten sposób Iran może zrealizować swoje aspiracje do demokracji i praworządności, a kobiety będą miały pełne prawa i możliwości do osiągnięcia swojego pełnego potencjału.

5. Literatura

- Bassiouni MC (1982) *The Islamic Criminal Justice System*: 151.
- Dzisiów-Szuszczkiewicz A (2009) *Iran - 30 lat po rewolucji*. Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa: 6.
- Engineer AA (2008) *The Rights of Women in Islam*. Przedrukowane w: *Być kobietą w Oriencie*, red. D. Chmielowska, B. Grabowska, E. Machut-Mendecka, Warszawa: 51-57.
- Kuriata A (2015) *Regulacje prawne dotyczące hidżabu we współczesnym Iranie*. *Wrocławskie Studia Erazmiańskie IX*: 339-340.
- Kuriata A (2017) *Spółeczno-polityczne prawa kobiet we współczesnym Iranie – zarys tematyki*. *Czasopismo naukowe Acta Erasmiana XIV*: 65-72.
- Muhammada A (2008) *The Religion of Islam: A Comprehensive Discussion of the Sources, Principles and Practices of Islam*. Kair w: *Być kobietą w Oriencie*. red. D. Chmielowska, B. Grabowska, E. Machut-Mendecka. Warszawa: 28.
- Peters R (2005) *Crime and Punishment in Islamic Law*. Wydawnictwo Uniwersytetu Cambridge: 66-67.
- Stolarczyk M (2014) *Iran - państwo i religia*. *Dialog*: 213.
- Warraq I (2013) *Dlaczego nie jestem muzułmaninem*. tł. K. M. Wielgat, G. Kuśmierk. Warszawa: 416.

7. Przyczyny niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych – perspektywa nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej

Reasons for school failure of gifted students - the perspective of early childhood education teachers

Michalina Stankiewicz

Katedra Edukacji Międzykulturowej i Elementarnej, Zakład Diagnoz Środowisk Wychowawczych, Wydział Nauk o Edukacji, Uniwersytet w Białymstoku

Michalina Stankiewicz: michalinastankiewicz17@gmail.com

Słowa kluczowe: niepowodzenia szkolne, uczeń zdolny, nauczyciel, edukacja wczesnoszkolna

Streszczenie

Niepowodzenia szkolne to pejoratywne zjawisko, które coraz częściej dotyka także uczniów zdolnych. Temat podjęto z uwagi na ważność tego zagadnienia, zarówno dla dalszych losów jednostki doświadczającej niepowodzeń szkolnych, lecz również dla całego środowiska edukacyjnego. W artykule przedstawiono wyniki badań mieszanych przeprowadzonych przez autorkę. Uczestniczyło w nich w sumie 115 nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej.

W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, a w niej technikę ankiety oraz metodę indywidualnych przypadków, której techniką był wywiad. W świetle przeprowadzonych badań, przyczyn niepowodzeń szkolnych można upatrywać w cechach osobowościowych dziecka, środowisku rodzinnym oraz pedagogicznym. Wyniki analizy wykazały, iż znaczenie i rola czynników osobowościowych, rodzinnych oraz pedagogicznych w powstawaniu niepowodzeń szkolnych u ponadprzeciętnych uczniów są bardzo zróżnicowane. Czynniki te niejednokrotnie współistnieją, prowadząc do długotrwałego spadku wyników w nauce wychowanków.

1. Wstęp

Problematyka niepowodzeń szkolnych, pomimo że od wielu lat jest jednym z głównych tematów oraz badań naukowych czołowych dydaktyków pozostaje wciąż zjawiskiem aktualnym i nadal niewyeliminowanym. Niskie osiągnięcia szkolne nie są obojętne dla rozwoju młodego człowieka oraz jego dalszego życia. Niepowodzenia szkolne to ogromna przykrość zarówno dla dziecka, jak i jego najbliższych.

Problem niepowodzeń szkolnych, trudności czy braków sukcesów w nauce jest nieodłącznie związany z funkcjonowaniem szkoły jako instytucji. Niskie osiągnięcia szkolne nie odnoszą się tylko do uczniów i ich problemów, ale dotyczą także wszystkich osób związanych z oświatą i odpowiedzialnych za jej poziom. Szkoła powinna dołożyć wszelkich starań, aby stworzyć dziecku warunki do osiągnięcia sukcesów, nawet gdyby były one niewielkie. Winna pamiętać o tym, że motywacja jest siłą sprawczą aktywności ucznia w zakresie nauki szkolnej.

Zjawisko niepowodzeń szkolnych istnieje w placówkach edukacyjnych od początku ich istnienia i trudno je całkowicie wyeliminować (Dyrda 2015). Niepowodzenia szkolne, a szczególnie te doświadczane przez uczniów zdolnych to niezwykle interesujące oraz rozwijające się poznawczo zagadnienie, którego znajomość uwarunkowań i podstawowych symptomów pozwala na całościowe podejście do zagadnień profilaktyki, diagnozy i terapii pedagogicznej podejmowanej w celu zniwelowania go.

W tym artykule pragnę przybliżyć przyczyny niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych dostrzegane przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej gdyż wydawać by się mogło, iż ponadprzeciętne jednostki i ich nauka oraz oceny to gwarantowany sukces, jednak w wielu przypadkach tak nie jest. W społeczeństwie wciąż istnieje błędne przekonanie, że ponadprzeciętne jednostki same sobie poradzą dzięki swoim dodatkowym możliwościom, które nie tylko nie pomagają w rozwoju uzdolnień i talentów wybitnych wychowanków, ale także przyczyniają się do utraty przysłowiowych diamentów w szkołach (Dyrda 2015).

Celem niniejszego artykułu jest odpowiedź na pytanie: „Jakie przyczyny niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych dostrzegają nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej?”. Przedstawienie wyników badań poprzedzi nakreślenie problematyki niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych oraz założeń metodologicznych mojej pracy.

2. Tło teoretyczne zjawiska niepowodzeń szkolnych

Posiadane przez uczniów zdolnych indywidualne cechy osobowościowe oraz predyspozycje powinny być gwarantem osiągania przez nich ponadprzeciętnych osiągnięć oraz sukcesów szkolnych w różnorodnych dziedzinach. Liczne badania (m.in.: S. Rimm, P. Supple J. R. Whitmore, I. Borzym, M. Tyszkowa) wskazują jednak, że niepowodzenia szkolne dotyczą także uczniów zdolnych. Wysoki poziom inteligencji i niezwykle zdolności nie zawsze muszą świadczyć o uzyskiwaniu wyróżniających rezultatów w szkole, czego wskaźnikiem mogą być zdobywane wzorowe oceny, bądź zajmowane wysokie miejsca w różnych konkursach. Pewien odsetek uczniów zdolnych nie osiąga wyników w nauce odzwierciedlających tych, na które ich stać. Niestety są one gorsze od potencjalnych możliwości owych wychowanków (Dyrda 2000).

W literaturze już od wielu lat funkcjonuje termin odnoszący się do wcześniej przedstawionej sytuacji, który określa niepowodzenia szkolne uczniów zdolnych. „Osobą wybitnie zdolną o obniżonych osiągnięciach (*underachiever*) jest taka osoba, której osiągnięcia określone bądź na podstawie ocen, bądź wyników w testach są znacznie niższe od jej zamierzonych lub wykazywanych uzdolnień czy możliwości w zakresie osiągnięć szkolnych” (French 1973).

Istnieje również pojęcie Syndromu Nieadekwatnych Osiągnięć Szkolnych (SNOS), który można określić jako występowanie zaniżonych wyników u uczniów o potencjalnie wysokim poziomie zdolności (Dyrda 2000). Termin ten został wprowadzony do polskiej literatury w 1994 roku przez Dorotę Ekiert-Grabowską (Ekiert-Grabowska 1994, za: Jasiak 2009). Szacuje się, że Syndrom Nieadekwatnych Osiągnięć Szkolnych może dotyczyć nawet 50% populacji dzieci zdolnych (Peters, Grager-Loidl i Supplee 2000).

Przyczyny niewykorzystywania przez uczniów zdolnych ich nadzwyczajnych zdolności mają zróżnicowany charakter. Beata Dyrda wyodrębniła trzy grupy przyczyn, a mianowicie: przyczyny osobowościowe, przyczyny związane ze środowiskiem rodzinnym oraz przyczyny związane ze środowiskiem szkolnym (Dyrda 2007).

Przyczyny osobowościowe wiążą się z indywidualnymi cechami posiadanymi przez dziecko, które wpływają na doznawanie przez niego niepowodzeń szkolnych. Uczniowie zdolni będący w owej sytuacji bardzo często charakteryzują się niedojrzałością emocjonalną oraz społeczną. Osoby o ponadprzeciętnych zdolnościach mogą wyróżniać się także niecierpliwością, hałaśliwością, nieuśpielnością, pretensjonalnością, kłótlivością, brakiem tolerancji, niechęcią do współpracy i współuczestnictwa, uporem, cynizmem, egocentryzmem, nadmierną energią oraz obojętnością na zasady dobrego wychowania. Wyróżnia je także brak zaufania do siebie, posiadanie licznych kompleksów, wygórowane ambicje, nadmierne skoncentrowanie na swoich osiągnięciach, a także skłonności do pospiesznego uogólniania, oraz chaotycznego i mało precyzyjnego myślenia (Dyrda 2007).

Druga grupa przyczyn niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych jest ściśle powiązana ze środowiskiem rodzinnym wychowanka. Rodzina, jako początkowe i naturalne środowisko wychowawcze dziecka, nie tylko zaspokaja jego potrzeby fizyczne oraz psychiczne, ale także kształtuje cechy i osobowość, które nierozdzielnie determinują karierę szkolną podopiecznego. W rodzinie kształtuje się system wartości, aspiracje edukacyjne, postawy wobec szkoły oraz nauczycieli, motywacja, a także różne nawyki (Dyrda 2007).

Patologie życia rodzinnego oraz różne nieprawidłowości występujące w rodzinie również mogą negatywnie wpływać na rozwój podopiecznego, co może skutkować pojawieniem się u niego niepowodzeń szkolnych. Uczniowie o zaniżonych osiągnięciach najczęściej pochodzą z domów o niskim statusie społecznym, ich rodzice posiadają niższe wykształcenie oraz charakteryzują się przejawianiem negatywnych postaw wobec edukacji i jej wartości. Wskazuje się również, iż rodzice uczniów doznających niepowodzeń szkolnych wyróżniają się także nadopiekuńczością,

niekonsekwencją, rozpieszczaniem, niejasnymi wymaganiami, sprzecznymi oczekiwaniami, wrogością, odrzucaniem oraz brakiem zainteresowania nauką dziecka (Dyrda 2007).

Ostatnia kategoria przyczyn jest powiązana ze środowiskiem pedagogicznym. W placówkach edukacyjnych bardzo rzadko lub praktycznie nigdy identyfikuje się uzdolnienia uczniów w porozumieniu z poradnią psychologiczno-pedagogiczną. W polskich szkołach również w znikomym stopniu wykorzystuje się rozwiązania stwarzane przez prawo oświatowe, a mianowicie realizację indywidualnego toku lub programu nauki, a także systemów stypendialnych. Do zaniżonych wyników uczniów zdolnych może przyczynić się także: brak wsparcia psychologiczno-pedagogicznego dla ponadprzeciętnych jednostek, przeciążone programy nauczania, niewłaściwe postawy nauczycieli i rówieśników, brak indywidualizacji nauczania oraz bardzo często stale stosowane przez pedagogów tradycyjne, podające metody pracy dydaktyczno-wychowawczej (Dyrda 2015).

Nauczyciele rzadko są przygotowani do pracy z ponadprzeciętnym uczniem oraz nie mają dostatecznej wiedzy i umiejętności, aby go obiektywnie zdiagnozować, co skutkuje tym, że mają wobec niego zaniżone oczekiwania. Negatywne zachowania pedagogów takie jak: dominująca postawa, niesprawiedliwe oceny, niepoprawne komentowanie stopni, koncentrowanie się na błędach i porażkach wychowanków, porównywanie ich ocen, krytyka wyników poszczególnych uczniów na forum całej klasy mogą być także powodem doznawania niepowodzeń szkolnych przez uczniów zdolnych (Dyrda 2015).

Znaczenie i rola opisanych czynników osobowościowych, rodzinnych oraz pedagogicznych w powstawaniu niepowodzeń szkolnych u ponadprzeciętnych uczniów są różne na poszczególnych etapach rozwoju dziecka, również w okresie edukacji wczesnoszkolnej. Czynniki te bardzo często współlistniają, prowadząc do długotrwałego spadku wyników w nauce uczniów.

3. Materiał i Metody

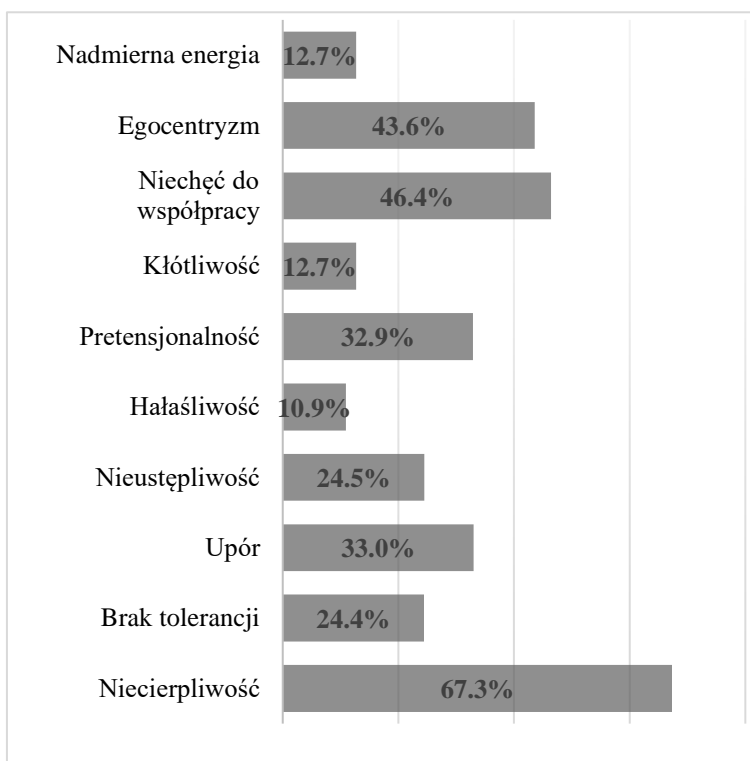
Prezentowane w tym artykule wyniki badań zostały zebrane na potrzeby pracy magisterskiej. Celem badań było uzyskanie odpowiedzi na pytanie: „Jakie przyczyny niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych dostrzegają nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej?”.

W swoich badaniach wykorzystałam ilościową orientację metodologiczną. Przeprowadziłam badania wśród 110 nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej pracujących na terenie całej Polski. Próba została dobrana celowo – przebadalam nauczycieli pracujących na terenie każdego województwa. Podczas tego etapu badań zastosowałam metodę sondażu diagnostycznego, a w nim technikę ankiety. Autorski kwestionariusz ankiety składający się z metryczki oraz różnorodnych pytań zamkniętych dotyczących przyczyn niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych zamieściłam na grupach oraz forach internetowych zraszających nauczycieli pracujących z dziećmi w młodszym wieku szkolnym.

4. Wyniki

Pierwsze pytanie w kwestionariuszu ankiety dotyczyło dostrzeganych przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej cech osobowościowych ucznia zdolnego mogących być przyczyną doznawania przez niego niepowodzeń szkolnych. Kafeteria odpowiedzi była zamknięta, jednak miała miejsce na dopisanie przez badanego swojej propozycji odpowiedzi.

Indywidualne cechy osobowościowe ucznia zdolnego mogą wpływać na doznawanie przez niego niepowodzeń szkolnych. Badani nauczyciele wskazywali najczęściej (67,3%) na niecierpliwość takich wychowanków. Ponad 40% pedagogów, uważało że cechują się oni także niechęcią do współpracy (46,4%) oraz egocentryzmem (43,6%). Niemalże co trzeci ankietowany wyróżniał wśród cech osobowościowych upór (33%) oraz pretensjonalność (32,9%). Prawie ¼ badanych wymieniała nieustępliwość (24,5%), a także brak tolerancji (24,4%). Dwie cechy osobowościowe ucznia zdolnego mogące wpływać na doznawanie przez niego niepowodzeń edukacyjnych – kłótniwość oraz nadmierna energia uzyskały taki sam procent wskazań (12,7%). Najmniejszy odsetek ankietowanych nauczycieli (10,9%) wskazał na hałaśliwość. Z analizy danych można zauważyć, iż niecierpliwość, niechęć do współpracy oraz egocentryzm mogą w znacznej części wpływać na doznawanie niepowodzeń szkolnych u uczniów zdolnych.

Rys. 1. Opinie nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej dotyczące cech osobowościowych ucznia zdolnego wpływających na doznawanie przez niego niepowodzeń szkolnych.

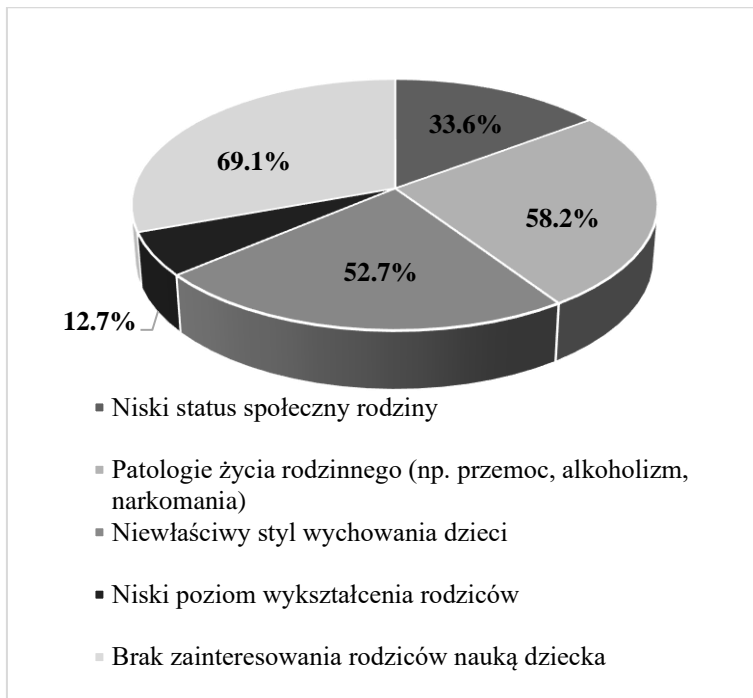
* Liczba wyborów jest inna aniżeli liczba badanych z uwagi na charakter pytania – wielokrotny wybór.

Wśród przyczyn rodzinnych mogących wpływać na doznawanie przez uczniów zdolnych niepowodzeń edukacyjnych największy odsetek badanych nauczycieli (69,1%) wskazał na brak zainteresowania rodziców nauką dziecka. Ponad połowa ankietowanych wymieniała także patologie życia rodzinnego, takie jak np. przemoc, alkoholizm, narkomania (58,2%) oraz niewłaściwy styl wychowania dzieci (52,7%) – te czynniki w opinii badanych najbardziej przyczyniają się do powstawania niepowodzeń szkolnych u uczniów zdolnych. Niski status społeczny rodziny wyróżnił co trzeci nauczyciel (33,6%). Najmniej wskazań uzyskała odpowiedź dotycząca niskiego poziomu wykształcenia rodziców, było to zaledwie 12,7%.

Przyczyny pedagogiczne badałam pod kątem błędów w organizacji szkoły oraz zachowaniu nauczycieli, które sprzyjają występowaniu niepowodzeń szkolnych u ucznia zdolnego.

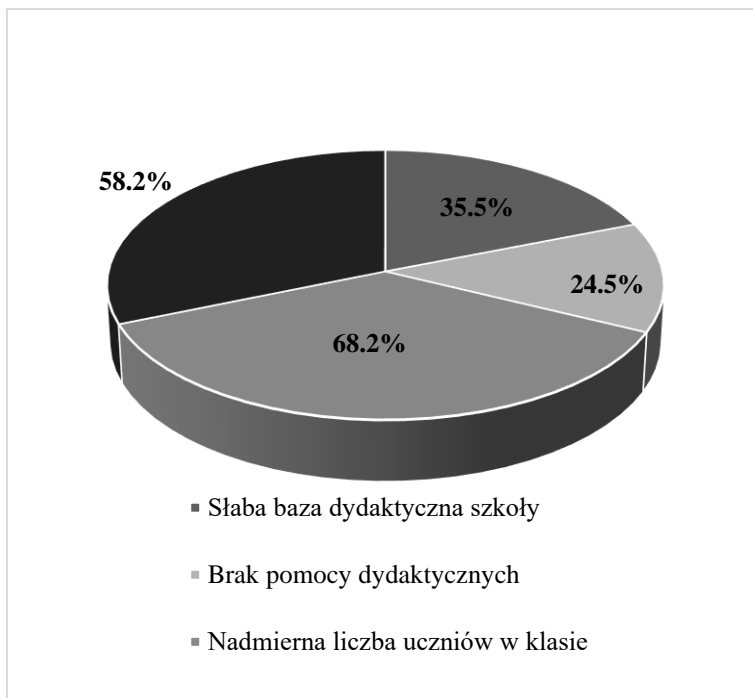
Błędy w organizacji szkoły mogą być przyczyną powstawania niepowodzeń edukacyjnych u ucznia zdolnego. Badani nauczyciele wskazywali najczęściej (68,2%) na nadmierną liczbę uczniów w klasie. Przeładowanie programów szkolnych uzyskało również wysoki procent wskazań, a mianowicie wyróżniło je prawie 60% ankietowanych (58,2%). Ponad co trzeci badany nauczyciel (35,5%) wskazywał na słabą bazę dydaktyczną szkoły. Natomiast prawie ¼ ankietowanych (24,5%), uważa że to brak pomocy dydaktycznych może być przyczyną wpływającą na występowanie niepowodzeń szkolnych u uczniów zdolnych.

Oprócz nieprawidłowości w organizacji szkoły do występowania niepowodzeń edukacyjnych u uczniów zdolnych mogą przyczynić się również błędy w zachowaniu nauczycieli. Największy odsetek badanych wskazał na koncentrowaniu się nauczycieli na błędach i porażkach uczniów (58,2%). Trzy odpowiedzi, a mianowicie niesprawiedliwe oceny, niepoprawne komentowanie stopni oraz porównywanie ocen uczniów uzyskały prawie po 40% odpowiedzi. Analizując odpowiedzi respondentów można zauważyć, iż nie da się jednoznacznie wskazać na błędy nauczycieli, które będą przyczyniały się bezpośrednio do powstawania niepowodzeń szkolnych u uczniów zdolnych.

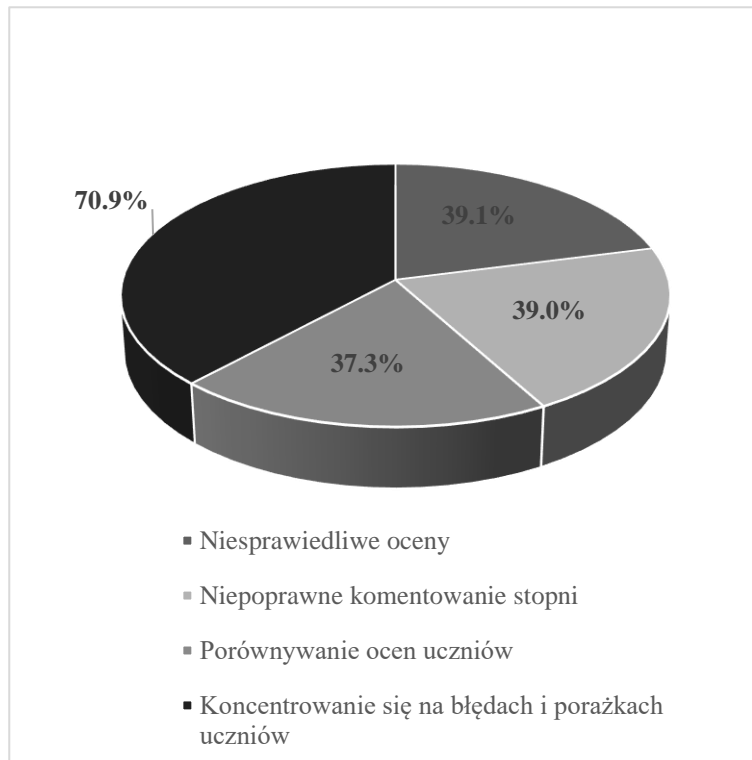
Rys. 2. Opinie nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej dotyczące przyczyn rodzinnych wpływających na niepowodzenia szkolne ucznia zdolnego.

* Liczba wyborów jest inna aniżeli liczba badanych z uwagi na charakter pytania – wielokrotny wybór.

Rys. 3. Opinie nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej dotyczące błędów w organizacji szkoły sprzyjających występowaniu niepowodzeń szkolnych u ucznia zdolnego.

* Liczba wyborów jest inna aniżeli liczba badanych z uwagi na charakter pytania – wielokrotny wybór.

Rys. 4. Opinie nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej dotyczące błędów w zachowaniu nauczycieli sprzyjającym występowaniu niepowodzeń szkolnych u ucznia zdolnego.

* Liczba wyborów jest inna aniżeli liczba badanych z uwagi na charakter pytania – wielokrotny wybór.

5. Dyskusja i wnioski

Mam świadomość, że przeprowadzone i zaprezentowane przeze mnie badania nie wyczerpały w pełni tematu przyczyn niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych. To pejoratywne zjawisko niestety wciąż jest aktualne oraz wymaga dalszej eksploracji, a także refleksji. Odpowiadając na postawione pytanie badawcze: „Jakie są opinie nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej dotyczące przyczyn niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych?”, można rzec, że w opinii nauczycieli należy się ich doszukiwać w cechach osobowościowych ucznia zdolnego, takich jak: niecierpliwość, niechęć do współpracy, a także egocentryzm. Przyczynami rodzinnymi wpływającymi na doznawanie niepowodzeń szkolnych przez uczniów zdolnych mogą być: brak zainteresowania rodziców nauką dziecka, patologie życia rodzinnego oraz niewłaściwy styl wychowania dzieci. Zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej nadmierna liczba uczniów w klasie, a także przeładowanie programów szkolnych mogą przyczynami pedagogicznymi mającymi wpływ na powstawanie niepowodzeń szkolnych u uczniów zdolnych.

Niepowodzenia szkolne, a zwłaszcza dotyczące uczniów zdolnych są niewątpliwie wciąż aktualnym oraz bardzo ważnym tematem dla współczesnej pedagogiki. Nauczyciele pracujący w obecnym systemie szkolnym powinni posiadać świadomość dotyczącą przyczyn prowadzących do powstawania niepowodzeń szkolnych, nie tylko u ponadprzeciętnych jednostek, ale i wszystkich dzieci, aby móc im skutecznie przeciwdziałać.

Warto, aby każdy, współczesny pedagog dysponował wiedzą z obszaru pedagogiki zdolności i kierował wszechstronnym rozwojem ucznia, zapewniał mu warunki do zaspokajania jego specjalnych potrzeb edukacyjnych oraz umożliwiał mu nieustanny rozwój posiadanych, indywidualnych zdolności.

6. Literatura

- Dyrda B (2000) Syndrom Nieadekwatnych Osiągnięć jako niepowodzenie szkolne uczniów zdolnych. Diagnostyka i terapia. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Dyrda B (2007) Zjawiska niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych. Rozpoznawanie i przeciwdziałanie. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Dyrda B (2015) Trudności w nauce szkolnej uczniów zdolnych, czyli słów kilka o Syndromie Nieadekwatnych Osiągnięć Szkolnych. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- French J L (1973) Dzieci szczególnie uzdolnione – badania i metody kształcenia. W: N. G. Haring, R. L. Schiefelbusch (red.), Metody pedagogiki specjalnej. Warszawa: PWN.
- Jasiak J (2009) O syndromie nieadekwatnych osiągnięć. Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze, Nr 9.
- Peters W A M, Grager-Loidl H, Supplee P (2000) Underachievement in gifted children and adolescents: Theory and practise. W: K. A. Heller, F. J. Mönks, R. J. Sternberg, R. F. Subotnik (red.), International handbook of giftedness and talent. Oxford: Elsevier.
- Rimm S (2000) Dlaczego zdolne dzieci nie radzą sobie w szkole. Poznań: Wydawnictwo Moderski i S-ka.

8. The Metaphorical Concepts of the Other Shore and *Niruddes' Yātrā* in Rabindranath Tagore's Poetry: Philosophical Thought in Transcreation

Joanna Tuczyńska

Faculty of Oriental Studies, University of Warsaw

Supervisor: prof. dr hab. Joanna Jurewicz

Assistant Supervisor: Minakshi Sinha PhD (Tagore Studies, Rabindra Bhārati University, Calcutta)

Tuczyńska Joanna: j.tuczynska@uw.edu.pl

Keywords: *Ṛgveda*, Upaniṣads, Buddha, *nibbāna*, *pāramitā*

Abstract

The concept of the other shore metaphorically expresses the goal of human progress and self-development in Rabindranath Tagore's philosophy, which results from man's longing for completeness. The act of crossing the waters corresponds to the human effort to strive for perfection. The concept of the other shore, rooted in ancient *Ṛgvedic* texts, evolved over the centuries to be echoed by the Buddha and the Upaniṣads. Tagore adapts the Buddha's parable and the concept of *pāramitā* to his philosophical ideal of man's union with the Creator, as depicted in *Gītimālya* and *Gītāñjali*. The poet metaphorically conceptualizes the notion of completeness as the act of reaching the other shore on two levels: on the micro-scale of human deeds and on the macro-scale of Ultimate Enlightenment connoting *nibbāna*, which underlies the process of transcreation of the Bengali originals into English. The metaphorical concept of the other shore and the metaphor of *niruddes' yātrā* are implemented differently at the linguistic level in the Bengali source texts and English target texts, yet the emotional message and aesthetic quality of both versions are equivalent.

1. Introduction

1.1 The *Ṛgveda*, Upaniṣads and Buddha: philosophical background

The concept of the other shore, rooted in the *Ṛgveda*, evolved over the centuries in the literary and philosophical scriptures of India, finding its embodiment in the Upaniṣadic and Buddhist texts. With the variety of its semantic dimensions, it creates an inexhaustible metaphorical realm that can be analyzed and interpreted from different perspectives. It evokes the imagery of the river and the sea as well as the metaphorical concept of crossing the waters, which expresses transition and transformation.

The *Ṛgveda* is one of the first ancient texts to use the concept of reaching the other shore as a metaphor for a journey:

*ā nah nāvā matīnām yātam pārāya gantave
yuñjāthām aśvinā ratham || 1.46.7*

'Do come to us by the ship of thoughts, do yoke,
O Ashwin, the chariot to reach the other shore.' (Sri Aurobindo)

Already in the *Ṛgveda*, the concept of the sea as a container of water encompassing all the rivers flowing into it becomes a significant metaphorical concept. The Sanskrit *samudra*, meaning *sam*-all, *udra*-water, 'all waters', provides the basis for the development of philosophical thought, which in later Vedic texts will grow into the universal river-ocean metaphor. It is of utmost importance to recognize the *Ṛgvedic* roots of this powerful metaphorical concept, which opens the door to a broader interpretative context. Of the many river-ocean images in the *Ṛgveda*, the following can be quoted:

*agne dhrtavratāya te samudrāyeva sindhavaḥ |
giro vāśrāsa irate|| 8.44.25*

'Agni, my loud praises proceed to you, observant of pious rites,
as rivers to the sea.' (Wilson)

These metaphorical images evolved into a philosophical concept in the Upaniṣads, in which the pantheistic principle of *Brahman-Ātman* is realized in the river-ocean metaphor, conceptualizing the unity between the individual soul and self, *Jīvātman*, and the universal Soul and Self, *Paramātman*. The dynamic philosophical concept of a formed and materialized existence moving incessantly towards the source and destination of infinite unmanifested non-existence can be found in the earliest Upaniṣads

*imāḥ saumya nadyaḥ purastāt prācyāḥ syandante, paścāt pratīcyas tāḥ samudrāt
samudram evāpiyanti, sa samudra eva bhavati, tā yathā tatra na viduḥ iyam ahamn
asmi, iyam aham asmīti || (Chāndogya Upaniṣad 6.10.1)*

'These rivers, my dear, flow the eastern toward the east, the western toward the west. They go just from sea to sea. They become the sea itself. Just as these rivers while there they do not know 'I am this one,' 'I am that one.' (Radhakrishnan)

With the appearance of the Buddha, the metaphorical concept of the other shore gradually grows into the idea of liberation from suffering that results from ignorance, hatred and greed. The Buddha understands *nibbāna*¹, 'complete liberation' from suffering as the realization of *pāramitā*², which means 'perfection' and is conceived in terms of 'crossing' and thus 'reaching the other shore'. The man who reaches the other shore is a *buddha*, an enlightened man and therefore, he should leave his raft behind, which symbolizes renunciation and detachment. References to the idea of the other shore can be found in the *Dhammapada*:

*ye ca kho sammadakkhāte dhamme dhammānūvattino |
te janā pāramessanti maccudheyyaṃ suduttaram || 86*

'But they who practise Dhamma according to Dhamma well-told, from Death's Dominion hard to leave they'll cross to the Further Shore.' (Thero)

There are disputes about the influence of the *R̥gveda* on the Buddha as well as the impact of Buddhism on the Upaniṣads, yet with the dissemination of Buddhist thought, in the later Upaniṣadic texts, very explicit references to the idea of the other shore and the crossing of the sea can be enumerated. The Vedic texts evolved over time expanding their semantic structure and developing existing concepts. Despite many differences in the very foundations of the two philosophical systems, the Upaniṣads composed after the appearance of the Buddha reveal some influence of his most significant ideas. The concept of the other shore in the context of *saṃsāra* can be considered the echo of Buddhist thought:

*arā iva ratha-nābhau samhatā yatra nāḍyaḥ sa eṣo' ntaś carate bahudhā
jāyamānaḥ | aum ity evaṃ dhyāyathātmānam, svasti vaḥ pārāya tamasāḥ parastāt ||
(Muṇḍaka Upaniṣad 2.2.6)*

'Where the arteries of the body are brought together like the spokes in the centre of a wheel, within it (this self, moves about) becoming manifold. Meditate on *aum* as the self. May you be successful in crossing over to the farther shore of darkness.'
(Radhakrishnan)

Liberation conceptualized in terms of crossing the waters, which metaphorically expresses overcoming the whirl of life and its tribulations, is deeply rooted in the Indian tradition, where it is related to the wheel of *saṃsāra*. Liberation from the misery of ignorance, greed and hatred is

¹ *nibbāna* (Pali) - *nirvāṇa* (Sanskrit)

² *pāramitā* (Pali)- (lit. 'completeness') 'transcendent', 'one who reached the other shore'

metaphorically conceptualized as the other shore, which is the destination of life conceived in terms of a journey.

1.2 Rabindranath Tagore's philosophy

Rabindranath Tagore's thought is very eclectic and embraces the wealth of Indian philosophical and literary streams. The poet with an open mind welcomes a whole range of creative ideas into his conceptual realm. Although his comprehension of the universe is rooted primarily in the Vedic tradition, especially in the *R̥gveda* and the Upaniṣads, to which the poet refers incessantly throughout his life, Buddhist humanism gives his thought the final shape. Thus, in his poetry and in philosophical essays, Tagore employs the metaphorical concept of the other shore to express the human longing for completeness. The poet refers to Buddhist teachings to depict the other shore and the journey across the sea as a metaphor for human endeavours to liberate oneself from the burden of existential pain. The other shore metaphorically expresses the repetitive and unsatisfied longing for completeness in every aspect of human life. Tagore explains in *Sādhanā* that whenever there is a sense of incompleteness 'in the midst of our home and our work, the prayer rises, 'Lead me across!' For here rolls the sea, and even here lies the other shore waiting to be reached - yes, here is this everlasting present, not distant, not anywhere else.' (Tagore 1915, 194)

Thus, the shoreless sea is a metaphorical conceptualization of the universe within the human heart, where the two shores meet and merge in unity with *Brahman*:

'In truth, thou ocean of joy, this shore and the other shore are one and the same in thee. When I call this my own, the other lies estranged; and missing the sense of that completeness which is in me, my heart incessantly cries out for the other. (...)

(...) When this home of mine is made thine, that very moment is it taken across, even while its old walls enclose it.' (194)

The concept of shore implies sea and river in Tagore's conceptual realm, expanding in his consciousness to the Vedic river-ocean metaphor, which the poet perceives in terms of circular motion, thus referring to the metaphor of the wheel of *samsāra*. He combines both metaphorical concepts in a dynamic image in which the end and the beginning of the river merge with the sea, thus circulating in a whirl of life-death and rebirth:

'She knows that she, like a river, has attained the ocean of her fulfillment at one end of her being, and at the other end she is ever attaining it; at one end it is eternal rest and completion, at the other it is incessant movement and change. When she knows both ends as inseparably connected, then she knows the world as her own household by the right of knowing the master of the world as her own lord.' (192)

In Tagore's philosophy, practical Buddhist teachings are combined with Vedic foundations. The poet constantly refers to Vedic wisdom whenever he attempts to express the deepest universal truths. Tagore believes that the individual materialized self must inevitably return to its motherly womb to reunite with the First Cause of all existence. The river of *Jīvātmān* must merge with the ocean of *Paramātmān*, it must shed its bodily self to merge with immaterial existence:

'In the same manner, our soul can only become Brahma as the river can become the sea. Everything else she touches at one of her points, then leaves and moves on, but she never can leave Brahma and move beyond him. Once our soul realises her ultimate object of repose in Brahma, all her movements acquire a purpose.' (187)

In the philosophy of Rabindranath Tagore, the human heart is conceived in terms of a container metaphor, it encompasses the whole universe with seas and rivers. It is already in the *R̥gveda* and the Upaniṣads that reality is interpreted in terms of mind and heart.¹ Thus, there, inside the human heart which is conceived as the cosmos, two shores meet. Man becomes complete whenever and wherever he unites with the First Cause of all existence:

¹ See: *R̥gveda* 4.58.5-6,11 and Razauskas D (2003)

'Yes, we must know that within us we have that where space and time cease to rule and where the links of evolution are merged in unity. In that everlasting abode of the *ātman*, the soul, the revelation of the *paramātman*, the supreme soul, is already complete.' (191)

2. Discussion

2.1 Music of the other shore

Tagore incorporates the metaphorical concepts¹ of the other shore and river-ocean into his poetry, in which life is conceptualized in terms of a journey in a boat. The whole burden of earthly existence is conceived in terms of a boat, which is meant to be left behind without any attachment upon arrival at its destination. The journey to the other shore metaphorically depicts the quest for completeness, which is achieved in an encounter with God. The longing to meet the Creator is metaphorically expressed in flute music, which refers to Lord Kṛṣṇa, who implies the concept of *viraha*, separation from God and the desire to reunite. The poet depicts this metaphorical image in *Gītīmālya*:

*Ebār bhāsiyē dite habe āmār
ei tarī |
tīre base yāy ye belā,
mari go mari |
Phul-phoṭāno sārā kare
basanta ye gela sare,
niyē jharā phuler ḍālā
balo kī kari |*

*Jal uṭheche chalchaliyē
ḍheu uṭheche dule,
mamariyē jhare pātā
bijan tarumūle |
Śūnya mane kothāy tākās?
Sakal bātās sakal ākās
oi pārer oi bāsir sure
uṭhe śihari | (Ṭhākur 1914, 16)*

I must launch out my boat. The languid hours pass by on the shore-Alas for me!

The spring has done its flowering and taken leave. And now with the burden of faded futile flowers I wait and linger.

The waves have become clamorous, and upon the bank in the shady lane the yellow leaves flutter and fall.

What emptiness do you gaze upon! Do you not feel a thrill passing through the air with the notes of the far away song floating from the other shore? (Tagore 2011, XXI)

Tagore transcreates *bāsir sure*, 'the melody of the flute' and *uṭhe śihari*, which expresses the idea of a rising thrill, into 'a far away song floating from the other shore'. The infinite dimension of the entire air and sky contained in *sakal bātās sakal ākās* is lost in the English version. This is not a small insignificant difference, as *bāsi* (flute) metonymically evokes Kṛṣṇa and the whole concept of *viraha*. Moreover, the flute is a hollow instrument full of holes, which becomes complete and meaningful only when God's breath (*prāṇa*) fills it with music. In Tagore's poetry, the flute is often

¹ The article employs the tools of Conceptual Metaphor Theory as a methodology. See: Lakoff G, Johnson M (1980).

the source domain of the human body where music is the conceptualization of the voice of God carried by the breath of creation.¹ A flute without music is a metaphorical conceptualization of an imperfect man with the potential for perfection. Thus, the flute intensifies the metaphorical concept of 'the other shore', which has a complex meaning in Tagore's poetry. It is related to the quest for completeness, which is realized in the meeting with God, who symbolically awaits man on the other shore.² The music of the flute is a longing flowing from the inside of the heart, where the other shore is. When a man accepts God's message into his heart, he becomes like a flute filled with his music. The English 'song' does not evoke the same semantic context.

Moreover, life's efforts to achieve completeness are conceived in terms of *phul*, 'flowers' that after blooming must be abandoned with no attachment at the river bank understood as the borderline of life's journey.³ The image metaphorically evokes Buddhist teachings conceptualized as the contents of a boat that carried a man on his life's path and is meant to be left behind once life's journey is completed, upon arrival at the shore. To express this concept, the poet in the Bengali original depicts spring in its fullness, which metaphorically evokes blossom and abundance. However, the Bengali *jharā phuler dālā*, 'the basket of fallen flowers', is transcreated in English as 'the burden of faded futile flowers', which instead of a sense of fulfillment, paints a heavy picture of wasted life's efforts connoting 'life's futile efforts' and 'fruitless life'. Hence, in the poetic image of 'faded futile flowers', flowers represent the efforts and promises of a life that never turned into fruits and intended results. In this context, faded flowers are a conceptualization of the Buddha's teachings, which were not realized in *dharmakarma*, in righteous deeds, thus, which were not comprehended properly by a pupil to allow him to attain completeness. Blossoming flowers with the promise of fruit connote the ability to cross the river to attain the other shore, and thus completeness. The context of the teachings, the expectation of guidance, and the sense of being lost in the journey of life is hidden in the Bengali original in the question: *niyē jharā phuler dālā balō kī kari*, 'tell me what to do with this basket of fallen flowers?' This expectation for further guidance has a hint of hope when the music from the other shore comes as a call of God's message. However, in the English version, the picture is utterly desperate, as the flowers are futile and already faded, and the poet lingers by the riverbank as if hesitating to move on and not knowing what to do. The feeling of melancholy is preserved in both languages, however, the tone is slightly different.

Another stanza repeats the pattern in the Bengali *mamariye jhare pātā*, 'murmuring leaves fall' translated as 'yellow leaves flutter and fall', which again transcribes the melancholic picture of sighing leaves into the autumnal image of dying and decaying leaves, which is metonymically activated by the colour yellow. Tagore adapts the images to English symbolism, transcreating metaphors on a cultural level but also interpreting Bengali culture through more direct and more comprehensible images for Western audiences.

For Tagore, attaining completeness, metaphorically depicted in reaching one shore is not permanently completed, as it involves leaving the other shore behind, the course of which evokes a circular motion that implies the repetitive wheel of *samsāra*. Hence, the act of crossing the waters to the other shore is a metaphorical conceptualization of repetitive endeavours for completeness. The action is repeated until the Ultimate Enlightenment is attained, which is metaphorically expressed as sailing on a shoreless ocean with no more borderlines of human existence. Thus, reunion with the First Cause metaphor expresses liberation from the incompleteness and barriers of existence.

2.2 *Niruddes' yātrā* and the shoreless sea

At the moment when man attains Enlightenment and thus reunites with God, the shore which metaphorically expresses the longing for completeness, disappears, giving way to the metaphorical concept of the shoreless sea in the metaphor of *niruddes'*⁴ *yātrā*, a journey into the unknown, a journey

¹See: English *Gītāñjali*, Poem 1

²On the day of Rādhā's death, Kṛṣṇa stops playing the flute as the physical aspect of their love grows into spiritual union.

The completeness is attained and thus the flute has no more significance. The theme is present in the Vaiṣṇava tradition.

West Bengal welcomed a whole diversity of traditions and cultural concepts that mingled and permeated each other.

³ See also: *Śvetāśvatara Upaniṣad* V.7. Cf. also: *Bhagavadgītā* II.47.

⁴ *Niruddes'* (Bengali) literally means 'untraced', 'having unknown whereabouts', 'with no destination'. *Niruddese* (adv.) literally means 'without purpose'.

to no-land. Union with God is conceptualized in terms of a journey with the Lord, across the shoreless sea to no-land. Thus, the quest for the other shore metaphor evolves in Tagore's poetry into the *niruddeś yātrā* metaphor, which allows for the conceptualization of life liberated from the limitations of *avidyā* (ignorance). This liberation is understood by Tagore in terms of *nibbāna* attained in reunion with God, where God is identified with *satya* (truth), and reunion with God is a conceptualization of the realization of *satya* (truth).

In *Gītāñjali*, Tagore depicts this metaphorical concept in a poetic image of an imagined and awaited cosmic journey to primeval existence:

*Kathā chila ek-tarīte kebal tumi āmi
yāba akāraṇe bhese kebal bhese;
tribhubane jānbe nā keu āmrā tīrthagāmī
kothāy yetechi kon deśe se kon deśe |
Kūlhārā sei samudra-mājhhāne
śonāba gān eklā tomār kāne,
dheuṣer matan bhāṣā-bādhan-hārā
āmār sei rāgiñī śunbe nīrab hese |*

*Ājo samay hay ni ki tār; kāj ki āche bāki |
Ogo oi ye sandhyā nāme sāgartīre |
Malin āloṣ pākāhā mele sindhupārer pākhi
āpan kulāy-mājhe sabāi ela phire |
Kakhan tumi āsbe ghāṭer apare
bādhanṭuku keṭe debār tare |
Astarbīr šeṣ āloṭir mato
tarī niśīthmājhe yābe niruddeśe | (Thākur 2003, 83)*

Early in the day it was whispered that we should sail in a boat, only thou and I, and never a soul in the world would know of this our pilgrimage to no country and to no end.

In that shoreless ocean, at thy silently listening smile my songs would swell in melodies, free as waves, free from all bondage of words.

Is the time not come yet? Are there works still to do? Lo, the evening has come down upon the shore and in the fading light the seabirds come flying to their nests.

Who knows when the chains will be off, and the boat, like the last glimmer of sunset, vanish into the night? (XLII)

The poet transcreates the imagery and the entire metaphorical realm, abandoning the rich Hindu context and adapting the metaphorical imagery to the target culture, which makes the English text comprehensible to a foreign recipient. The first philosophical concept lost in transcreation is *tribhuban*, a word with various philosophical contexts in the Indian tradition. At the linguistic level, it means 'three worlds' (*tri*-three, *bhuban*- world), however, at the cultural level the phrase opens a whole realm of interpretation. According to the *Gāyatrī Mantra*, there are three worlds: *bhūr* (the earth with *prāna*), *bhuvah* (celestial intermediate sphere with *āpanā*) and *svah* (Divine Consciousness with *vyāna*).¹ In Tagore's poetry the *Gāyatrī Mantra* constitutes the dominating philosophical context that shapes his mysticism and the concept of the world.² The most significant fact is that *tribhuban* in Tagore's mind refers to a three-dimensional concept of the world, not just to the simple English notion of 'the world', which relates to earthly reality, specifically to the globe. Thus, the multilevel Hindu concept is reduced to a single layer of meaning. To compensate for this loss, Tagore transcreates the

¹See: *Maitrī Upaniṣad* II.6

²See: Tuczyńska J (2016)

Bengali *kon deśe se kon deśe* into 'to no country and to no end', owing to which the space expands to reflect the *niruddeś yātrā* metaphor that is the leading concept of the poem.

The Bengali *tarī niśīthmājhe yābe niruddeśe*, 'the boat will go into the middle of the night without any purpose', is realized in the English text as 'the boat (...) will vanish into the night', where the act of vanishing into the darkness connotes physical disappearance, which corresponds to the metaphorical concept of a journey into 'no-land', *niruddeś yātrā*. Tagore creates a metaphorical image that is equivalent to the original thought, thus the message, feelings and aesthetics of the original are recreated in transcreation and reincarnated in the English language.

Furthermore, Tagore primarily employs an oceanic vision of the journey in the source text, which he consistently maintains in the target text. There are references to river and *ghāṭ* in the original Bengali, yet these are not always reflected in the English transcreation. In the Bengali original Tagore says: *Kakhana tumi āsbe ghāṭer pare bādhanāṭuku keṭe debār tare?* which means: 'When will you come to the *ghāṭ*/riverbank to cut the knots/chains?', translated as 'Who knows when the chains will be off?' In the Bengali poem Tagore introduces the concept of *ghāṭ* (riverbank), which inevitably implies a river, although in the middle of the poem he explicitly refers to *kulhārā samudra*, 'the shoreless sea'. This is related to the metaphorical concept of a river flowing into the sea, where the river symbolizes the individual soul and the sea represents God, thus, the act of flowing into the sea signifies the reunion of the individual soul with the Creator.

3. Conclusion

Rabindranath Tagore employs the metaphorical concept of the other shore in his poems, which expresses the human pursuit for completeness and refers to the Buddhist concept of *pāramitā*. As the life's journey evolves, the poet develops the image of the cosmic sea in the metaphor of *niruddeś yātrā*, which arises from the *jīban yātrā* metaphor and the metaphorical concept of the other shore. Tagore combines Vedic and Buddhist themes to depict the ideal of a human path, the goal of which is the attainment of completeness and liberation from suffering. The poet employs the realm of sophisticated concepts, functioning on many layers in Indian culture, to convey his philosophical and literary vision. These concepts undergo complex transformations in the process of translation, which results in the transcreation of original metaphors and their adaptation to the cultural context of the English language. To understand the complexity of his achievement, it is essential to know the conceptual background of his poetry, which encompasses a wealth of Vedic and Buddhist ideas nonexistent in European culture. Despite the different means of expression, specific notions may be lost, yet, the general message, emotions and aesthetics of the Bengali original are preserved in the transcreation.

4. Bibliography

- Auribindo S (2010) Trans. Rgveda Samhitā.
Razauskas D (2003) The Vedic 'Ocean of Heart': Some Association of the Image. Acta Orientalia Vilensia 4.
Lakoff G, Johnson M (1980) Metaphors We Live By.
Thero W (1993) Trans. Dhammapada.
Tagore R (2011) Gitanjali. Song Offerings: XXI, XLII.
Tagore R (1915) Sādhanā: 187, 191, 192, 194.
Ṭhākur R (2003) Gītāñjali: 83.
Ṭhākur R (1914) Gītimālya: 16.
Radhakrishnan S (2011) Ed. and trans. The Principal Upaniṣads: 460, 648.
Tuczyńska J (2016) The Gāyatrī Mantra and Vedic Mysticism of Rabindranath Tagore.
Wilson H (2022) Trans. Rgveda Samhitā.

9. Przystępczość ubezpieczeniowa w Polsce w latach 2012-2021

Insurance crime in Poland in 2012-2021

Żydziać Rafał, Mordak Alicja, Ścierańska Weronika, Onderka Piotr

Katedra Badań nad Gospodarką Cyfrową, Wydział Ekonomii, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

Opiekun naukowy: dr hab. prof. UE Urszula Grzeg.

Żydziać Rafał: rafal.zydziać@edu.uekat.pl

Słowa kluczowe: przystępczość, fraudy, wyludzenia, ubezpieczenia, oszustwa, próby

Streszczenie

Niniejsza publikacja ma na celu przedstawienie zjawiska przystępczości ubezpieczeniowej w Polsce oraz znalezienie w dotychczasowej literaturze odpowiedzi na pytania sformułowane przez autorów: czym jest przystępczość ubezpieczeniowa, jakie przystępstwa są popełniane najczęściej, jakie są tendencje w przystępczości ubezpieczeniowej czy wykrywana przystępczość ubezpieczeniowa rośnie/spada współmiernie do wzrostu/spadku rynku ubezpieczeń. Artykuł rozpoczyna się od wyjaśnienia zjawiska przystępczości ubezpieczeniowej. W dalszej części przeprowadzono analizę dostępnych danych statystycznych dotyczących ujawnionych przez zakłady ubezpieczeń przystępstw w latach 2012-2021. Z analizy wynika, iż z roku na rok rośnie skala przystępczości ubezpieczeniowej. Nadal problem dotyczy najbardziej ubezpieczeń OC komunikacyjnych oraz ubezpieczeń ryzyka zgonu ubezpieczonego.

1. Wstęp

Niniejsza publikacja ma na celu zaprezentowanie zjawiska przystępczości ubezpieczeniowej występującej w grupach ubezpieczeń działu I oraz II. Przystępstwa w działu I mogą dotyczyć następujących ryzyk ubezpieczeniowych: zgon ubezpieczonego, zgon ubezpieczonego na skutek nieszczęśliwego wypadku (NW), poważne zachorowanie, trwałe inwalidztwo lub uszczerbek na skutek NW, niezdolność do pracy, leczenie szpitalne lub operacyjne, narodziny dziecka (lub narodziny martwego dziecka), śmierć rodzica, teścia, współmałżonka, dziecka i inne. Z kolei w działu II wyszczególnia się przystępstwa dotyczące: OC komunikacyjnego, Autocasco, OC rolników, ryzyka kradzieży z włamaniem (biznes), ryzyka ognia i innych żywołów (biznes), ubezpieczenia mieszkań i domów, ubezpieczenia turystycznych i assistance, NNW, inne OC, kredytu, finansowych, D&O, gwarancji ubezpieczeniowych i innych.

W celu szczegółowego opisu zagadnienia sformułowano pytania dodatkowe Czym jest przystępczość ubezpieczeniowa? Jakie przystępstwa są popełniane najczęściej? Jakie są tendencje w przystępczości ubezpieczeniowej? Czy wykrywana przystępczość ubezpieczeniowa rośnie/spada współmiernie do wzrostu/spadku rynku ubezpieczeń? Aby osiągnąć powyższe cele skorzystano z corocznych raportów Polskiej Izby Ubezpieczeń - zawierających dane dotyczące przystępczości ubezpieczeniowej oraz publikacji Komisji Nadzoru Finansowego zawierających dane takie jak: składka przypisana brutto, wynik techniczny oraz wartość szkód i świadczeń.

2. Opis zagadnienia

Ubezpieczenia pozwalają rozłożyć ryzyko wystąpienia jakiegoś losowego zdarzenia z jednostki na większą grupę osób, które wcześniej wniosły składkę do funduszu ubezpieczeniowego. Ubezpieczenia mają za zadanie chronić ludzi przed stratami finansowymi spowodowanymi zdarzeniami losowymi, które ciężko byłoby pokryć z własnych środków pieniężnych. Coraz powszechniejsze stają się różnego rodzaju wyludzenia, fraudy, których koszty ponoszą ubezpieczeni w składkach za ubezpieczenie.

Przestępczość ubezpieczeniowa nie jest zdefiniowana jednoznacznie. Państwa zrzeszone w Europejskim Komitecie Ubezpieczeń przyjęły definicję: „przestępstwo ubezpieczeniowe określane jest jako żądanie bezpodstawnego odszkodowania albo otrzymanie takiego odszkodowania drogą oszustwa”. (Jaroch 1998) Według T. Rydzka przestępczość ubezpieczeniowa określana jest jako „ogół przestępstw wszystkich typów, które w sposób bezpośredni lub pośredni godzą w funkcjonowanie rynku ubezpieczeniowego bądź interesy firm i instytucji ubezpieczeniowych”. Z kolei K. Buczkowski charakteryzuje je jako „czyn bezprawny, zawiniony, umyślny, zabroniony pod groźbą kary, skierowany bezpośrednio przeciwko interesom rynku ubezpieczeniowo-reasekuracyjnego, skutkujący narażeniem instytucji ubezpieczeniowych na straty z tytułu bezpodstawnej wypłaty świadczenia ubezpieczeniowego”. (Otocka 2008) Ciekawą definicję stworzył również M. Mądrzejowski, który uważa, że przestępstwo ubezpieczeniowe jest „zabronionym przez ustawę czynem skierowanym przeciwko interesom strony umowy ubezpieczenia, godzącym w zaufanie do instytucji ubezpieczeniowych, które jest podstawowym warunkiem funkcjonowania tej sfery życia gospodarczego”. Insurance Europe określa fraud, jako „działania polegające na wprowadzeniu w błąd ubezpieczyciela, np. przez podanie nieprawdziwych lub niekompletnych informacji podczas zawierania umowy ubezpieczenia; składaniu roszczenia bazującego na wprowadzających w błąd lub nieprawdziwych okolicznościach, w tym na celowym spowodowaniu szkody; osiągnięciu nienależnej korzyści z umowy ubezpieczenia.” (Majewski 2021) Przestępczość ubezpieczeniowa niesie ze sobą także bardzo ciężkie do oszacowania koszty społeczne. W wielu przypadkach sprawcy narażają zdrowie i życie nie tylko samych siebie, ale również osób postronnych, powodując straty wykraczające poza przewidywany przez nich zakres.

Biorąc pod uwagę rodzaje ubezpieczeń, jakie występują na rynku, a także ich zasięg, ubezpieczenia można podzielić na: ubezpieczenia majątkowe, ubezpieczenia na życie i ubezpieczenia komunikacyjne. To właśnie te ostatnie cechują się największą liczbą popełnianych wyłudzeń odszkodowań. Jest to przede wszystkim działalność grup przestępczych, które celowo powodują kolizje. Wśród innych sposobów znajdują się roszczenia związane z wykorzystywaniem pojazdów zastępczych z OC sprawy czy szkody w leasingach. W zakresie ubezpieczeń majątkowych najpopularniejsze są oszustwa z OC rolników, szkód korporacyjnych czy ubezpieczeń domów i mieszkań. Ubezpieczenia na życie znacząco różnią się od poprzednich z uwagi na fakt, że mogą się kumulować. W ostatnich latach dominują tutaj przypadki związane z wymuszonym, fikcyjnym bądź sztucznie przedłużonym pobytem w szpitalu.

Do przestępstwa ubezpieczeniowego dochodzi zaczynając od zawarcia umowy, aż po likwidację powstałej szkody bez względu na to czy sprawca działał sam czy w zorganizowanej grupie przestępczej. Dotyczy to przede wszystkim podawania nieistniejących i nieprawdziwych danych osobowych, podania fałszywych okoliczności, w jakich powstała szkoda, celowego niszczenia dóbr i mienia, samookaleczenia, podania się za osobę uprawnioną do odbioru odszkodowania, mimo braku praw do takiego świadczenia.

Z raportów Polskiej Izby Ubezpieczeń wynika, iż z biegiem lat wykrywalność przestępczości ubezpieczeniowej stale rośnie z uwagi na dostęp do coraz lepszych narzędzi informatycznych, którymi posługują się zakłady ubezpieczeń i organy ścigania. Nie jest możliwe dokładne wyznaczenie poziomu przestępczości na rynku ubezpieczeń w Polsce. Wynika to z faktu, że przestępczość mierzona jest za pomocą ujawnionych przestępstw, których liczba jest znacząco mniejsza od liczby przestępstw, które faktycznie zostały popełnione w danym zakresie czasu. Według szacunków wartość przestępstw może być nawet dziesięć razy większa od wartości przestępstw wykrytych. Problem przestępczości ubezpieczeniowej stale napędzany jest jednym głównym czynnikiem – możliwością bardzo szybkiego wzbogacenia się nie tylko przez pojedyncze osoby fizyczne, ale również przez wyspecjalizowane do tego grupy przestępcze, które są trudne do ujawnienia. Wyłudzenia i oszustwa ubezpieczeniowe zniechęcają uczciwych klientów do korzystania z ubezpieczeń. W rezultacie firmy ubezpieczeniowe, a także ich klienci, którzy płacą wysokie składki ubezpieczeniowe, ponoszą ogromne straty, a wśród społeczeństwa spada zaufanie do instytucji ubezpieczeniowych.

3. Przepięczność ubezpieczeniowa w Polsce w latach 2012-2021

Raporty Polskiej Izby Ubezpieczeń są jedynym regularnie aktualizowanym dokumentem podejmującym problematyk przepięczności ubezpieczeniowej w Polsce. Publikacje tworzone są na podstawie kwestionariuszy wysyłanych corocznie do wszystkich towarzystw ubezpieczeniowych działujcych w Polsce niezaleźnie od kraju siedziby- zarówno działu I oraz działu II (działy wynikają z ustawy z dnia 11 wrzeœnia 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej.).

Struktura corocznych artykułów „Analiza danych dotyczących przepięczstw ujawnionych w [...] roku w związku z działalnoœci zakłdw ubezpieczeń- członków Polskiej Izby Ubezpieczeniowej.” obejmuje omówienie metodyki badañ oraz omówienie przepięczności ubezpieczeniowej w podziale na wzmiankowane wczeœniej ustawowe działy. W celu zobrazowania skali zjawiska porównuje się wartoœciowe ujęcie przepięczności ubezpieczeniowej do składek przypisanych brutto, wypłaconych odszkodowañ i œwiadczeñ oraz do wyniku technicznego firm ubezpieczeniowych.

Tab. 1. Skłdka przypisana brutto w tys. PLN w latach 2012-2021 (Raporty PIU i KNF).

	2012	2013	2014	2015	2016
dział I	36377402	31263874	28667406	27525201	23856696
dział II	26265215	26598813	26253245	27276424	32182487
	2017	2018	2019	2020	2021
dział I	24561013	21704795	21259324	20753493	22127490
dział II	37792654	40464997	42555726	42678258	47094875

Na przestrzeni lat 2012 - 2021 moźna zaobserwować tendencj działu I do zmniejszania się rynku w ujęciu skłdki przypisanej brutto. W latach 2012 - 2020 rynek skurczył się o 15 623 909 000 PLN. Widoczny jest jednak wyraźny wzrost rynku po pandemii COVID-19 - odczyt roku 2021 wskazuje na zwiększenie się rynku o 1 373 997 000 PLN. Z kolei dział II przejawia tendencj do ciągłego rozwoju stale rok do roku notując wzrost skłdki przypisanej brutto - za wyjątkiem roku 2014, który był jedynym rokiem, w którym porównanie do roku ubiegłego wskazało ujemny wynik (- 345 568 000 PLN). W ujęciu skłdki przypisanej w latach 2012-2021 dział II zwiększył się o 20 829 660 000 PLN.

Tab. 2. Wartoœć wypłaconych odszkodowañ i œwiadczeñ brutto w tys. PLN w latach 2012 – 2021 (Raporty PIU i KNF).

	2012	2013	2014	2015	2016
dział I	25916650	23087002	20355842	19357687	18284273
dział II	14044905	13711222	13813657	15488144	18393065
	2017	2018	2019	2020	2021
dział I	20354694	21486785	18558623	17415492	18449716
dział II	19485376	20188606	22511849	22233407	22853043

Zarówno w dziale I i dziale II moźna zaobserwować proporcjonalne wzrosty i spadki wartoœci odszkodowañ i œwiadczeñ brutto w porównaniu do składek przypisanych brutto. Oprócz wspomnianej tendencji na wartoœć wypłaconych odszkodowañ wplyw miały okolicznoœci naturalne takie jak katastrofy naturalne, gwałtowne zjawiska pogodowe, pandemie występujące w poszczególnych latach.

Pomimo, iź żadnej firmy ubezpieczeniowej nie omija zjawisko przepięczności ubezpieczeniowej w ciągu analizowanych dziesięciu lat działalności towarzystw zaobserwować moźna stale dodatni wynik techniczny to znaczy, że zakłdy nie odniosły strat w poszczególnych latach.

Tab. 3. Wynik techniczny towarzystw ubezpieczeniowych w tys. PLN w latach 2012 – 2021 (Raporty PIU i KNF).

	2012	2013	2014	2015	2016
dział I	3140479	3007847	3279505	2844714	2929568
dział II	664775	1264648	785595	224207	365664
	2017	2018	2019	2020	2021
dział I	3064344	3082063	3265212	2970274	2116955
dział II	2078128	293705	2932054	3132495	3055100

Analiza współzależności zjawisk rynkowych pozwoliła na zbadanie kierunku i siły zależności, wobec wybranych czynników. Zbadano współzależność pomiędzy składką przypisaną brutto a odszkodowaniami i świadczeniami brutto, pomiędzy odszkodowaniami i świadczeniami a wynikiem technicznym oraz między składką przypisaną brutto a wynikiem technicznym - badanie przeprowadzono osobno dla działu I i II.

Tab. 4. Współczynniki korelacji Pearsona w podziale na działy (Raporty PIU i KNF).

	Dział I	Dział II
Korelacja pomiędzy składką przypisaną brutto (PLN) a odszkodowaniami i świadczeniami brutto (PLN).	0,85	0,98
Korelacja pomiędzy odszkodowaniami i świadczeniami brutto (PLN) a wynikiem technicznym (PLN).	0,32	0,72
Korelacja pomiędzy składką przypisaną brutto (PLN) a wynikiem technicznym (PLN).	0,26	0,75

Zarówno w dziale I, jak i dziale II, obserwuje się bardzo silną korelację pomiędzy składką przypisaną brutto (PLN) a wartością odszkodowań i świadczeń (PLN). Korelacja ta ma charakter wprost proporcjonalny, tzn. im większa wartość składki przypisanej brutto, tym większa wysokość odszkodowań i świadczeń w obu działach.

Korelacja pomiędzy odszkodowaniami i świadczeniami brutto (PLN) a wynikiem technicznym jest wprost proporcjonalna w obu działach, jednakże w I dziale korelacja ta ma stopień umiarkowany, podczas gdy w dziale II jej oddziaływanie jest bardzo silne, tym samym wysokość odszkodowań i świadczeń brutto w dziale II wpływa w stopniu istotnym na wysokość wyniku technicznego w tożsamym dziale.

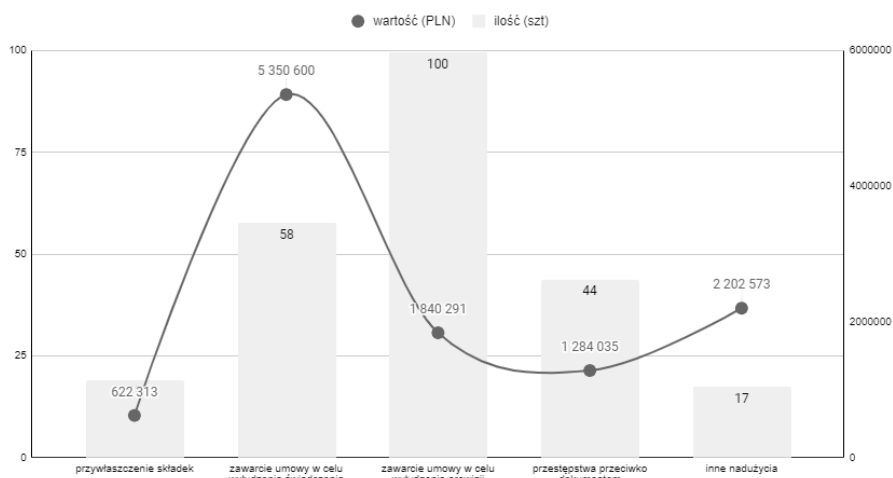
Podobną zależność zauważyć można rozpatrując korelację między składką przypisaną brutto (PLN) a wynikiem technicznym (PLN). Zależność ta występuje w obu działach, jednakże wysokość składki przypisanej brutto w sposób istotny wpływa jedynie na wynik techniczny w dziale II, tzn. im wyższa wartość składki przypisanej brutto, tym uzyskiwany wynik techniczny w tymże dziale winien być wyższy.

Analiza struktury zjawisk rynkowych z wykorzystaniem klasycznej miary tendencji centralnej pozwoliła na zaobserwowanie przeciętnego poziomu przestępstw ubezpieczeniowych w badanych latach (2012 - 2021). Wyniki zaprezentowano na poniższych rysunkach.

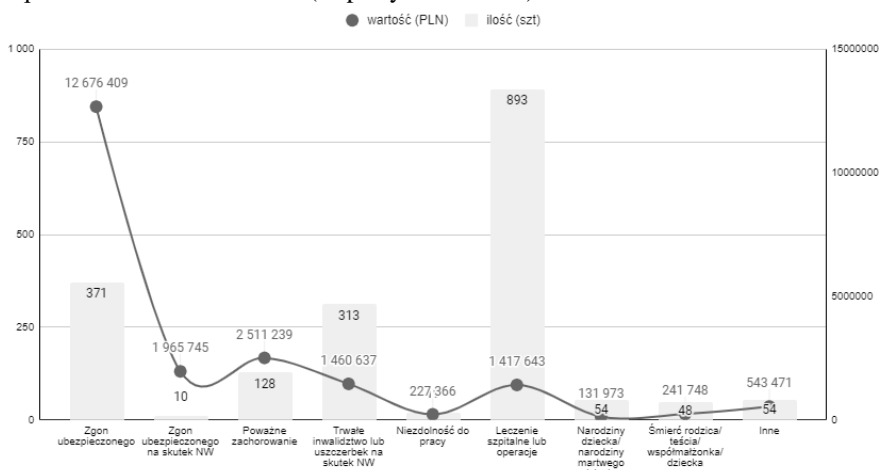
Największa średnia wartość naruszeń dotyczyła zawarcia umowy w celu wyłudzenia świadczenia (5 350 600 zł/rok), natomiast największą średnią częstotliwością odznaczały się przestępstwa z tytułu zawarcia umowy w celu wyłudzenia prowizji (100 szt./rok). Najmniej licznymi przestępstwami były te, dotyczące innych nadużyć (17/rok), a najmniejsza wartość naruszeń dotyczyła przywłaszczenia składek (622 313 zł/rok).

Największa wartość dotyczyła zgonu ubezpieczonego (12 676 409 zł/rok), a najmniejsza niezdolności do pracy (227 366 zł/rok). Pod względem ilościowym największy wynik odnotowano w odniesieniu do leczenia szpitalnego lub operacyjnego (893 szt./rok), najmniejszą natomiast do zgonu ubezpieczonego na skutek nieszczęśliwego wypadku (10 szt./rok).

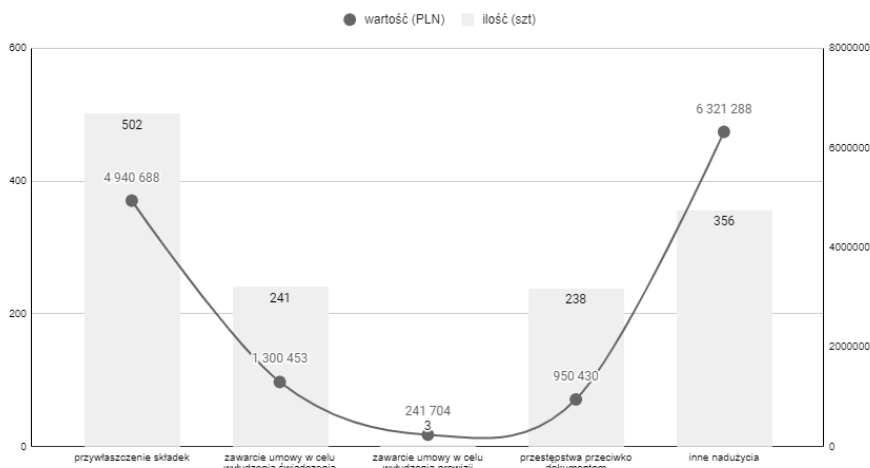
Badania i Rozwój Młodych Naukowców w Polsce

Rys. 1. Średnia wartość i liczba przestępstw ubezpieczeniowych w Polsce w latach 2012-2021 w dziale I poza obszarem świadczeń (Raporty PIU i KNF).

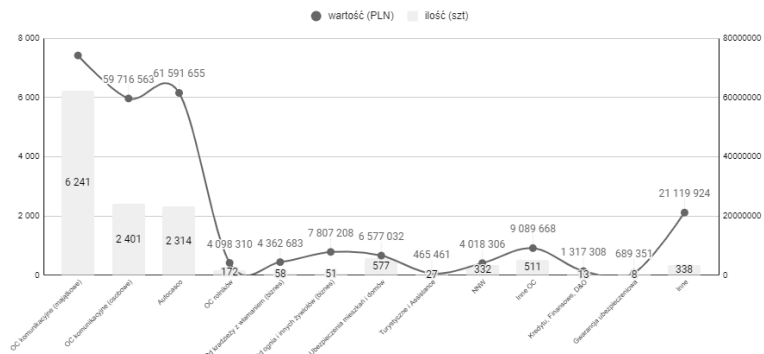

Rys. 2 Średnia wartość i liczba przestępstw ubezpieczeniowych w Polsce w latach 2012-2021 w dziale I wg świadczeń (Raporty PIU i KNF).

Rys. 3 Średnia wartość i liczba przestępstw ubezpieczeniowych w Polsce w latach 2012-2021 w dziale II poza obszarem świadczeń (Raporty PIU i KNF).

Analiza wykazała, że w badanym okresie najczęściej popełnianymi przestępstwami ubezpieczeniowymi były naruszenia związane z przywłaszczeniem składek (502 szt./rok), najrzadziej natomiast, te związane z zawieraniem umowy w celu wyłudzenia prowizji (3 szt./rok), które jednocześnie odzwierciedlały najmniejszą wartość (241 704 zł/rok). Najwyższą wartość wykazywały inne nadużycia (6 321 288 zł/rok).

Rys. 4 Średnia wartość i liczba przestępstw ubezpieczeniowych w Polsce w latach 2012-2021 w dziale II wg. Świadczeń (Raporty PIU i KNF).

W głównej mierze naruszenia dotyczyły autocasco (61 591 655 zł/rok) oraz OC komunikacyjnego majątkowego (6 241 szt./rok). Z drugiej strony najrzadziej dotyczyły ubezpieczeń turystycznych i assistance (465 461 zł/rok) oraz gwarancji ubezpieczeniowej (8 szt./rok).

Analiza struktury zjawisk rynkowych z wykorzystaniem miar zróżnicowania pozwoliła na zaobserwowanie poziomu zmienności poszczególnych rodzajów przestępstw ubezpieczeniowych w Polsce w badanych latach (2012 - 2021).

W dziale I nie występowała mała zmienność (poniżej 25%), jak również przeciętna zmienność (w przedziale 25-45%). Silna zmienność (w przedziale 45-100%) naruszeń poza obszarem świadczeń dotyczyła przywłaszczenia składek w ujęciu ilościowym oraz zawarcia umowy celem wyłudzenia prowizji w ujęciu wartościowym. Pozostałe rodzaje naruszeń charakteryzowały się bardzo intensywną zmiennością (powyżej 100%), to znaczy na przestrzeni badanych lat ich liczba/wartość była bardzo zróżnicowana. Największe zróżnicowanie ilościowe dotyczyło naruszeń związanych z zawieraniem umowy w celu wyłudzenia prowizji (184%), a jednocześnie było ono najmniejsze pod względem wartościowym (70%). Wynik taki związany jest z diametralnym wzrostem tych naruszeń w roku 2014 (wzrost do 620 z 46 w roku 2013), a następnie jego spadkiem w kolejnych latach do poziomu poniżej 73 rocznie.

Naruszenia wg świadczeń były - zarówno pod względem ilościowym, jak i wartościowym - najmniej zróżnicowane w przypadku zgonu ubezpieczonego (kolejno 65% i 65%), a najbardziej zróżnicowane w naruszeniach dotyczących śmierci rodzica/teścia/współmałżonka lub dziecka (kolejno 158% i 125%).

Większą różnorodność pod względem rodzaju zmienności odnotowano w dziale II:

- małą zmiennością charakteryzowały się: w ujęciu wartościowym OC komunikacyjne majątkowe; zarówno w ujęciu ilościowym, jak i wartościowym OC komunikacyjne,
- przeciętna zmienność dotyczyła: w ujęciu ilościowym OC komunikacyjnego, komunikacyjnego majątkowego oraz osobowego, a także nieprawidłowości związanych z ubezpieczeniem od ognia i innych żywiołów (biznes); zarówno w ujęciu ilościowym, jak i wartościowym - autocasco,
- silną zmiennością charakteryzowały się: w ujęciu ilościowym zawarcie umowy w celu wyłudzenia świadczenia, przestępstwa przeciwko dokumentom, turystyczne i assistance, kredytu, finansowe, D&O; w ujęciu wartościowym - OC komunikacyjne (osobowe), OC rolników, od kradzieży z włamaniem (biznes), ubezpieczenia mieszkań i domów; zarówno

- w ujęciu ilościowym, jak i wartościowym - przywłaszczenie składek, inne nadużycia (zarówno poza obszarem świadczeń, jak i wg. rodzaju ubezpieczenia), NNW, Inne OC,
- d) bardzo intensywna zmienność dotyczyła: w ujęciu ilościowym - ubezpieczenia mieszkań i domów; w ujęciu wartościowym - zawarcie umowy w celu wyłudzenia świadczenia, przestępstwa przeciwko dokumentom, od ognia i innych żywiołów (biznes), turystyczne i assistance, kredytu, finansowe, D&O; zarówno w ujęciu ilościowym, jak i wartościowym - zawarcie umowy w celu wyłudzenia prowizji, gwarancja ubezpieczeniowa.

Przeprowadzona analiza struktury zjawisk rynkowych z wykorzystaniem miar asymetrii pozwoliła na zaobserwowanie siły i kierunku asymetrii wobec poszczególnych rodzajów przestępstw ubezpieczeniowych w Polsce w latach 2012 - 2021.

W dziale I zaobserwowano asymetryczny rozkład prawostronny (dodatni) wobec wszystkich naruszeń, zarówno tych poza obszarem świadczeń, jak i naruszeń wg. świadczeń, różna jedynie była jego intensywność. Oznacza to, że większość przypadków z każdego rodzaju przestępstwa w tym dziale znajdowała się *poniżej* przeciętnej (średniej) liczby oraz wartości tych przestępstw w badanym okresie.

W dziale II sytuacja kształtowała się podobnie jak w dziale I, jednakże z trzema wyjątkami, do których zaliczono: wartościowe OC komunikacyjne, ilościowe OC komunikacyjne (osobowe), ilościowe ubezpieczenia kredytowe, finansowe, D&O. Dla wymienionych wyżej nieprawidłowości rozkład posiadał asymetrię ujemną (lewostronną), która oznacza, że poziom wartości lub liczba większości poszczególnych naruszeń znajdowały się *powyżej* ich średniej wartości lub liczby w danych okresie.

4. Podsumowanie

Uważa się, że ubezpieczenia dają człowiekowi poczucie bezpieczeństwa i spokoju w razie niespodziewanych zdarzeń losowych. Okazuje się również, że popełnione przestępstwa z nimi związane są również bardzo popularnym i ogromnym zjawiskiem występującym w Polsce.

Problem przestępczości ubezpieczeniowej dotyczy zarówno konsumentów jak i dystrybutorów ubezpieczeń. W dziale pierwszym najbardziej widoczny jest przy ryzykach: zgon ubezpieczonego oraz leczenie szpitalne, natomiast w dziale II najbardziej dotyczy ryzyk komunikacyjnych (OC, AC).

Dzięki stałemu monitorowaniu przez zakłady ubezpieczeń działań przestępców ubezpieczeniowych wykrywane są tendencje ich działań, a w konsekwencji tworzone coraz bardziej skuteczne narzędzia przeciwdziałania oszustwom.

Dane dostępne w publikacjach Polskiej Izby Ubezpieczeń dotyczą przestępczości wykrytej w przyszłości warto zbadać zjawisko przestępczości ubezpieczeniowej, która nie została ujawniona.

5. Literatura

- Buczowski K (2001) Problematyka oszustwa ubezpieczeniowego a definicja oszustwa - zagadnienia dogmatyczne i praktyka organów ścigania, materiały z konferencji zorganizowanej przez NEMU (Niezależni Eksperti Majątkowo-Ubezpieczeniowi), Warszawa 2001, <http://www.nemu.com.pl>.
- Dąbek K, Kamiński A (2017) Analiza przestępczości ubezpieczeniowej w Polsce na przestrzeni lat 2012-2015: Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 488: 10-20.
- Derrig RA (2002) Insurance fraud. Journal of Risk and Insurance, 69(3), 271-287.
- Jaroch W (1998) Przesłpstwa ubezpieczeniowe: Monitor prawniczy 11/1998
- Majewski P (2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022) Analiza danych dotyczących przestępstw ujawnionych w 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021 roku w związku z działalnością zakładów ubezpieczeń– członków Polskiej Izby Ubezpieczeń
- Manes A (1945) Insurance crimes. Journal of Criminal Law and Criminology (1931-1951), 35(1), 34-42.

- Otocka E (2008) Przepępczość ubezpieczeniowa w Polsce. Formy wyłudzeń FOLIA
OECONOMICA 222
- Rydzek T (1996) Przepępczość ubezpieczeniowa w świetle teorii i praktyki, Prawo Asekuracyjne,
nr 2
- Sułkowska W (2000) Bariery rozwoju polskiego rynku ubezpieczeniowego, Kantor Wydawniczy
Zakamycze, 178
- Viaene S an Dedene G (2004) Insurance fraud: Issues and challenges. The Geneva Papers on Risk
and Insurance-Issues and Practice, 29, 313-333